

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Закарпатський державний університет
Інститут транскордонного співробітництва

**Ефективність транскордонного
співробітництва через
міжнародний моніторинг
та координацію діяльності
національних суб'єктів**

Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 8-9 квітня 2011 року)

*Спеціальний випуск
збірника наукових праць*

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Ужгород 2011

У збірнику вміщено наукові статті, доповіді та повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», проведеної в рамках реалізації проекту Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина—Словаччина—Румунія—Україна 2007-2013 «Кордони для людей» в м. Ужгороді 8-9 квітня 2011 року.

Видання здійснено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Редакційна колегія:

- Устич С.І. — кандидат філософських наук, доцент
(відповідальний редактор)
Артьомов І.В. — кандидат історичних наук, професор
(заступник відповідального редактора)
Вовканич І.І. — доктор історичних наук, професор
Король І.Ф. — доктор історичних наук, професор
Майборода О.М. — доктор історичних наук, професор
Пахомов Ю.М. — доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
Руденко О.М. — доктор наук з державного управління, доцент

Редакційна рада збірника:

- Ващук Ф.Г. — доктор технічних наук, професор (голова ради)
Будкін В.С. — доктор економічних наук, професор
Луговий В.І. — доктор педагогічних наук, професор,
віце-президент НАПН України
Полюжин М.М. — доктор філологічних наук, професор
Попович В.М. — доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку вченою радою
Закарпатського державного університету
(протокол № 9 від 30.06.2011 р.)*

*Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації КВ № 15062-3634Р, видане Міністерством юстиції України
07.04.2009 р.*

© Закарпатський державний університет
Навчально-науковий Інститут
євроінтеграційних досліджень, 2011
© Інститут транскордонного
співробітництва, 2011

ЗМІСТ

Передмова	5
Вітальне слово <i>С.І. Устича</i>	7
Вітальне слово <i>Е.Е. Нусера</i>	9
<i>Устич С.І.</i> Система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу	13
<i>Ващук Ф.Г., Ващук О.М.</i> Актуальні аспекти нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України	39
<i>Гоблик В. В., Гоблик Вл. В.</i> Інструменти регіонального сприяння євроінтеграції України: Закарпаття у Програмах сусідства ЄС	56
<i>Артьомов І.В., Вайнраух О.О.</i> Лібералізація візового режиму Європейським Союзом – необхідна передумова ефективного транскордонного співробітництва	68
<i>Передрій О.С., П'ясецька-Устич С. В.</i> Економічна сфера – базова у транскордонному співробітництві	79
<i>Мітряєва С.І.</i> Транскордонне співробітництво: візовий аспект	93
<i>Динис Г.Г.</i> Концептуальні основи гармонізації національного законодавства з механізмом міжнародно-правового регулювання транскордонних відносин	102
<i>Гайдош М., Конечні С.</i> Самоврядування та моніторинг міжетнічних відносин у прикордонних регіонах	131
<i>Ніколайчук В.І.</i> Екологія Карпат як фактор сталого розвитку регіону	147
<i>Горват Л., Град К.</i> Традиції, сьогодення та перспективи багатостороннього транскордонного співробітництва в єврокарпатському регіоні. Місце та роль Закарпаття у цьому процесі	152
<i>Горожанкін В.В.</i> Окремі аспекти транскордонного співробітництва	155

Шулі-Закар І., Хорга І., Іліеш А., Томорі М., Цока К.-В.
Внесок Інституту єврорегіональних досліджень (IERS)
Дебрецен-Орадеа та Європейського центру підвищення
кваліфікації в якісну трансформацію угорсько-румунсь-160
кого кордону .....

Устич І.І. Моніторинг синергетичних аспектів реально-
сті у процесі формування моделі інноваційного розвитку
транскордонних регіонів 204

Приходько В.П. Українсько-словацьке прикордоння:
пошук нових пріоритетів транскордонного співробітниц-
тва – імператив часу 224

Гарагонич В.В. Економічна складова транскордонного
співробітництва України 234

Кіш Є.Б., Ковач В.І. Формування системи транскор-
донного співробітництва України 243

Казріманов Д.М. Етнополітичний аспект нестабільності
на Північному Кавказі (Росія) 251

Єгорова О.О. Спеціальні правові режими економічної
діяльності в прикордонних з ЄС регіонах України:
Можливості співробітництва з ЄС 258

Кампо Г.М., Дочинець Н.М. Вимірювання рівня розви-
тку малого бізнесу регіону 269

Кулчар Т.Ф., Іллар К.Я. Українсько-угорський вимір
транскордонного співробітництва 282

Кампов Л.В. Стан реалізації спільних українсько-
словацьких проектів транскордонного співробітництва ... 289

Білак Д.Й. Розвиток транскордонного співробітництва
України в умовах глобалізації 303

Рекомендації Міжнародної науково-практичної конфе-
ренції «Ефективність транскордонного співробітництва
через міжнародний моніторинг та координацію діяльності
національних суб'єктів» 311

Відомості про авторів збірника 313

Передмова

Шановний читачу!

У 2005 році в Ужгороді (Україна) був заснований Інститут транскордонного співробітництва (ІТС).

Новостворена інституція мала на меті розроблення та імплементацію нових підходів до аналізу та управління транскордонними процесами в особливих геополітичних умовах, що склалися в Європі після розпаду СРСР та розширення Європейського Союзу на Схід.

Першим кроком ІТС на цьому шляху стало розроблення Концепції транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні ЄС. Далі, виходячи із закладених в ній ідей, було зроблено наступний крок – запропоновано парадигму індексації та моніторингу транскордонних процесів між Сходом та Заходом Європи як потужний інструмент оптимізації всього комплексу транскордонних відносин, підвищення їх ефективності, профілактики чи мінімізації наслідків кризових ситуацій та конфліктів. Зазначена парадигма викликала значний інтерес у різних куточках Європи, зокрема у таких авторитетних структурах, як норвезький Баренцсекретаріат та празький Інститут стабільності і розвитку. Ці та інші інституції долучилися до спільної роботи над новою методологією транскордонного співробітництва в рамках пан'європейського проекту «Європейський транскордонний діалог». Результати проведеної роботи стали предметом дискусії на I Європейському форумі з транскордонного співробітництва, що відбувся в жовтні 2010 року в Ужгороді (Україна) та Кошице (Словаччина).

Сьогодні теоретична і практична робота з індексації та моніторингу транскордонних процесів ведеться в різних сегментах кордону між Сходом і Заходом Європи – від норвезько-російської та польсько-литовсько-російської ділянок на Півночі та Балтиці до південно-західних відрізків кордону України зі Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Польщею в Карпатах. Вочевидь, можна стверджувати про започаткування руху з розбудови довгострокового моніторингу транскордонних процесів на новому Східному кордоні Євросоюзу.

Проект Програми ENPI Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна «Кордони для людей», що реалізується Інститутом транскордонного співробітництва разом із партнерами – Інститутом суспільних наук Словацької академії наук (Кошице) та Інститутом світової економіки та міжнародних відносин Національної академії наук України (Київ), є частиною цього руху. В рамках проекту методологія індексації та моніторингу транскордонних процесів вперше пройде масштабну апробацію.

Вагомим внеском у реалізацію зазначеного проекту стали результати міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», що відбулася 8-9 квітня 2011 року і матеріали якої вміщено у цьому збірнику. Випуск збірника здійснюється також англійською мовою.

Вашій увазі пропонуються доповіді, повідомлення, тези та наукові статті учасників конференції.

С.Устич,

*директор Інституту транскордонного співробітництва,
координатор проекту «Кордони для людей»,
відповідальний редактор збірника*

Вітальне слово

Шановні пані та панове!

Моє ім'я та прізвище – Сергій Устич. Я – координатор проекту «Кордони для людей», голова організаційного комітету нашої міжнародної конференції. Від імені оргкомітету радий вітати шановних учасників та гостей.

Керівники проекту «Кордони для людей» з великою приємністю хочуть повідомити, що у форумі беруть участь представники різноманітних структур прикордонних регіонів. Це, зокрема, науковці, бізнесмени, лідери неурядових організацій, працівники засобів масової інформації та інші. Вони – люди, що мають значний досвід роботи у сфері транскордонного співробітництва. Крайці з них стануть експертами проекту.

Ми горді з того, що серед нас також ветерани – організатори транскордонного співробітництва в 90-і роки, ті, що налагоджували двосторонні зв'язки, розбудовували прикордонну інфраструктуру, створювали Карпатський єврорегіон. Ми багато в чому повинні вчитися у них.

Вельми позитивним є той факт, що в роботі міжнародної конференції беруть участь делегації органів державної влади та місцевого самоуправління регіонів-учасників Проекту. Це – запорука нашої спільної та ефективної співпраці.

Для нас велика честь, що запрошення взяти участь у роботі форуму прийняли мої колеги - керівники дипломатичних представництв усіх, підкреслюю, всіх країн-учасниць Проекту. Це - Генеральний консул Румунії в Чернівцях пані Те-

тяна Попа, Генеральний консул Словаччини в Ужгороді пан Маріан Сладічек, Генеральний консул Угорщини в Ужгороді пан Йозеф Бочкої. Їх участь – свідчення великої уваги та заінтересованості урядів Румунії, Словаччини та Угорщини, як і Європейського Союзу загалом, в успішному розвитку добросусідських відносин з Україною.

Тож ще раз усіх вітаємо!

*С.Устич,
директор Інституту транскордонного співробітництва,
координатор проекту «Кордони для людей»,
голова оргкомітету конференції*

Вітальне слово

Шановні учасники міжнародної конференції!

Срібна Земля, як образно називають Закарпаття, – це унікальний край як з погляду на його історію, культуру, полі-етнічність, так і на суспільно-економічне та соціально-політичне життя.

Практика свідчить про те, що останніми роками транскордонне співробітництво набуває дедалі більшого значення як невід’ємна складова євроінтеграційного курсу України. Добросусідські взаємини транскордонного характеру побудовані саме на становленні і поглибленні економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин, які задекларовані угодами про співробітництво, протоколами намірів та низкою спільних транскордонних проектів.

Загальновизнаним в експертному середовищі є те, що вже протягом тривалого часу транскордонне співробітництво між Закарпатською областю та регіонами сусідніх країн слугує прикладом цивілізованої та прагматичної міжрегіональної співпраці.

Зазначимо, що транскордонне співробітництво відбувається на різних рівнях: між регіонами, між обласними органами влади, між органами місцевого самоврядування, на інституційному рівні, а також у рамках Карпатського єврорегіону, програм прикордонного співробітництва.

Основою для співробітництва є діюча нормативна правова база і укладені угоди на рівні областей, міст, районів. У першу чергу – це угоди між Закарпатською облдержадміністрацією

і органами влади сусідніх регіонів країн-членів Європейського Союзу.

На виконання цих угод проводяться засідання міжурядових комісій з питань транскордонного співробітництва, вирішуються проблемні питання та розробляються концепції співробітництва.

Співпраця зосереджується у сферах економіки і регіонального розвитку, спільної координації підготовки і реалізації проектів в рамках ENPI CBC, спільної презентації регіонів на виставках і ярмарках, у галузях культури, освіти і соціальних служб. Також задекларовано спільний інтерес щодо підтримки розвитку національних меншин, розвитку малого і середнього підприємництва, інвестиційної діяльності, ринку праці і зайнятості, підтримки розвитку співпраці на рівні органів місцевого самоврядування.

Європейською Комісією у рамках Програми „Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія” 2007-2013 розглянуто проекти щодо реконструкції пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні, українсько-угорському кордоні, українсько-румунському кордоні та виділено 20,4 млн. євро.

Закарпатська обласна державна адміністрація бере активну участь у Програмі прикордонного співробітництва ЄІСП “Україна-Польща-Білорусь” 2007-2013. Було забезпечено представлення інтересів області в засіданнях оціночних та моніторингових комітетів. Ведеться активна підготовка потенційних реципієнтів та бенефіціарів до участі у Програмах сусідства через інформування, надання консультативної допомоги та проведення програм навчання з питань проектного менеджменту.

З метою активізації роботи з міжнародними донорськими організаціями Закарпатська ОДА постійно доводить до представників ділових кіл, громадських організацій та бізнесових структур отриману від міжнародних організацій інформацію про наявні програми в цій сфері, поширює

інформацію про можливості міжнародного фінансування молодіжних проєктів, проєктів по захисту навколишнього середовища, туристично-пізнавальні та навчальні програми через оголошення в засобах масової інформації, на нарадах, семінарах та під час особистих консультацій.

З метою синхронізації програм по обидва боки кордону Закарпатською, Львівською, Волинською облдержадміністраціями, маршалствами Підкарпатського та Люблінського воєводств обговорено питання необхідності розробки Стратегії транскордонного співробітництва до 2015 р. за участю 5 прикордонних регіонів.

На території області сьогодні діють дві основні програми прикордонного співробітництва: **Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» 2007-2013 рр.**, загальний бюджет якої становить 68 638 283 євро, та **Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства «Польща – Білорусь – Україна» 2007-2013 рр.**, загальний бюджет якої становить 202,9 мільйона євро (в тому числі 186,2 мільйона євро – співфінансування ЄС). За результатами першого конкурсу «угорської» Програми з майже 150 проєктів було відібрано 47, 13 із яких підготовлено та подано суб'єктами Закарпатської області, загальною вартістю приблизно 6,5 мільйона євро. За результатами конкурсу «польської» програми було відібрано 21 проєкт, цього разу фінансова ефективність програми оминула Закарпатську область порівняно з «угорською» Програмою, адже Закарпатці виступають у проєктах лише як партнери.

Закарпаття проводить також активне співробітництво з окремими регіонами країн Європи, ЄС та СНД, зокрема в рамках підписаних угод з повітами Марамуреш та Сату-Маре (Румунія), областями Саболч-Сатмар-Берег та Гевеш (Угорщина), Кошицьким та Пряшівським краями (Словаччина), Підкарпатським воєводством (Польща), регіоном

Оберфранкен (Німеччина) та краєм Височіна (Чеська Республіка). Сподіваємось також на нові угоди з регіоном Пд. Тіроль (Італія), Бургеланд (Австрія), Вуковарсько-Сремською жупанією (Хорватія), Ханті-Мансійським автономним округом – Югра та Калінінградською областю (Російська Федерація).

Проведення міжнародних заходів, зокрема науково-практичної конференції *“Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб’єктів”*, є підтвердженням актуальності транскордонного співробітництва та налагодження партнерських відносин як між національними суб’єктами, так і між партнерськими організаціями, інституціями, громадами прикордоння.

Дозвольте щиро привітати вас і побажати плідної роботи, нових друзів, партнерів, яскравих незабутніх вражень від перебування на нашій Срібній Землі.

Е. Нусер,

*начальник головного управління з питань
європейської інтеграції, зовнішньоекономічних
зв’язків та туризму Закарпатської
обласної державної адміністрації*

УДК 327(4)

С. УСТИЧ

СИСТЕМА ІНДЕКСАЦІЇ ТА МОНІТОРИНГУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА НОВОМУ СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті обґрунтовується системна модель оцінки та відстеження тенденцій розвитку транскордонних процесів в Європі, зокрема транскордонного співробітництва (ТКС), на її новому Східному кордоні. Пропонуються алгоритми теоретичних дій та практичної реалізації системи індексації та моніторингу ТКС.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, індексація, моніторинг, кількісні та якісні індикатори, імплементация.

Система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва в Європі (СІМ) - це комплекс теоретичних та організаційно-практичних заходів, що забезпечує коректний аналіз і порівняння загальних і відмінних рис, а також розвиток тенденцій транскордонного співробітництва в різних регіонах Європи з метою підвищення його ефективності, перш за все шляхом оптимізації управління.

Система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва в Європі (СІМ) є універсальною моделлю аналізу та оптимізації управління транскордонним співробітництвом як на новому Східному кордоні в цілому, так і в тих чи інших його окремих сегментах зокрема [1, 47-54].

У використаному наборі індексів, а також їх якісних і кількісних індикаторів максимально враховані методологічні підходи, схвалені інститутами Європейського Союзу (зокрема Генеральною дирекцією з регіональної політики) і впроваджені

ні ними в програмному проектуванні на новому Східному кордоні, в першу чергу при розробленні Програми ENPI.

Але цим масивом інформації СІМ не обмежується. Вона вперше забезпечує *синтетичний аналіз* якісних і кількісних сторін розвитку транскордонного співробітництва, тим самим надаючи можливість отримання *максимально повної та адекватної інформації* про це явище.

Маючи у своєму розпорядженні таку інформацію, суб'єкти управління на різних рівнях отримують можливість вироблення і прийняття *найбільш ефективних* політичних рішень.

Запропонований набір оціночних критеріїв (наприклад, статистичних оцінок) може, залежно від конкретних умов застосування, певною мірою модифікуватися. Але для забезпечення *коректності порівняльного аналізу* рівня розвитку ТКС у різних сегментах нового Східного кордону ЄС *основні його критерії* у всіх випадках практичного застосування повинні бути *єдиними*.

СІМ складається з двох підсистем: підсистеми I – алгоритму теоретичних дій та підсистеми II - практичної реалізації СІМ.

Підсистема I. Алгоритм теоретичних дій

A) Визначення основних понять.

- **Об'єкт індексації та моніторингу - транскордонне співробітництво в Європі.**

У європейському розумінні поняття «транскордонне співробітництво» (ТКС) - «the Transfrontier co-operation (TFC)» або «the Cross-Border Co-operation (CBC)» - означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, та на укладення з цією метою необхідних угод або досягнення домовленостей [2, 20].

Європейським Союзом визначені такі стратегічні завдання оновленого прикордонного співробітництва, в тому числі і на новому Східному кордоні:

- сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій;
- спільна робота з вирішення таких важливих проблем, як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я та боротьба з організованою злочинністю;
- сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з нелегальною міграцією;
- сприяння людським контактам [див. 3].

Транскордонне співробітництво є ефективним засобом вирішення багатьох регіональних проблем. Але воно може бути лише допоміжним, доповнюючим чинником регіонального розвитку. Це слід підкреслити, тому що, як показує практика, іноді у частини регіональних еліт і населення, особливо східноєвропейських прикордонних територій, формуються завищені очікування стосовно результатів ТКС. Воно сприймається як свого роду панацея від всіх бід, головний і універсальний засіб виходу регіону з кризи.

Безумовно, що ці очікування безпідставні. ТКС не в змозі підміняти внутрішні ресурси прикордонного регіону, державну підтримку його розвитку. Хоча за належної організації воно, безумовно, стає вельми результативним.

- Індексація ТКС - *інструмент політичного аналізу транскордонного співробітництва, заснований на використанні методу побудови індексів [див. 4].*
- Індекс (від латинського *indico* - вказую) ТКС - показник (відносна величина, виражена в частках одиниці або відсотках), який з кількісного боку характеризує динаміку транскордонного співробітництва, а також служить для його порівняння в різних регіонах Європи.
- Загальний індекс ТКС - *general index of TFC* - показник рівня розвитку об'єкта в цілому.

- Особливий індекс ТКС - special index of TFC - показник рівня розвитку тієї чи іншої групи рис (параметрів) об'єкта.
- Одиничний індекс ТКС - single index of TFC - показник рівня розвитку специфічних (індивідуальних) рис об'єкта.
- Моніторинг (від латинського monitoring - застережливий) ТКС - процес відстеження змін, що відбуваються в об'єкті за певний проміжок часу.

Б) Побудова індексів

Загальний індекс будується на основі особливих індексів шляхом їх додавання і визначення середнього показника. Визначається за бальною шкалою.

Особливі індекси - будуються на основі одиничних індексів шляхом їх додавання і визначення середнього показника. Визначаються за бальною шкалою. Стосовно загального індексу особливі індекси виступають в якості субіндексів.

Особливими індексами загального індексу є:

- «географічне і демографічне середовище»;
- «історичні, політичні та духовні фактори»;
- «правові основи»;
- «конфліктогенні чинники - ризики та виклики»;
- «інфраструктурні характеристики»;
- «міжособистісні відносини»;
- «економічне співробітництво»;
- «боротьба з криміногенними явищами»;
- «поліпшення якості навколишнього середовища».

Одиничні індекси будуються на основі кількісних та якісних вимірів (оцінок) специфічних рис об'єкта. Визначаються за бальною шкалою. Одиничні індекси виступають субіндексами по відношенню до загальних і приватних індексів.

Одиничні індекси конкретизуються мінімальними величинами - **індикаторами**.

Одиничними індексами особливих індексів є:

• **Одиничні індекси «Географічне і демографічне середовище».**

1) Спільність і відмінність географічних ресурсів.

Якісні індикатори:

- географічне розташування;
- клімат.

Кількісні індикатори:

- площа територіальних одиниць (кв. км);
- середні температури повітря в році;
- кількість атмосферних опадів у році.

2) Базові характеристики населення.

Кількісні індикатори:

- кількість жителів (осіб);
- з них: міських (людина, %);
- з них: сільських (людина, %);
- щільність населення (чол. / кв.км.).

3) Природні коливання чисельності популяції і розподіл жителів за віком.

Кількісні індикатори:

- природний приріст / спад (осіб);
- міграційний приріст / спад (осіб);
- міграції на 1,000 жителів;
- загальний приріст / спад (осіб);
- загальний приріст / спад на 1,000 жителів;
- попередньо працездатного населення (у віці 0-14 років) (чоловік, %);
- працездатного населення (у віці 15-64 років) (чоловік, %);

- післяпрацевоздатного населення (старше 65 років) (людина, %);
- індекс старіння.

4) Структури населених пунктів за чисельністю населення:

Кількісні індикатори:

- 1-499 жителів;
- 500-1,999 жителів;
- 2000-49,999 жителів;
- більше 50,000 жителів;
- всього.

• **Одиничні індекси «Історичні, політичні та духовні фактори»**

1) Спільність і відмінність історичних доль прикордонних територій. Входили вони в минулому до складу одного і того ж державного утворення?

Якісні індикатори:

- якщо входили, то в яке.

Кількісні індикатори:

- якщо входили, то скільки разів.

2) Спільність і відмінність політичних систем.

Якісні індикатори:

- порівняльний аналіз політичних систем.

3) Спільність і відмінність геополітичних орієнтацій.

Якісні індикатори:

- порівняльний аналіз геополітичних орієнтацій сусідніх держав.

4) Спільність і відмінність етнічної структури.

Якісні індикатори:

- аналіз етнічної генеалогії.

Кількісні індикатори:

- кількісна характеристика етнічних груп, що проживають на прикордонних територіях;
- кількість міжнаціональних шлюбів;
- кількість родичів за лінією етнічних груп, що проживають у прикордонних регіонах сусідніх держав.

5) Спільність і відмінність мов, що використовуються населенням прикордонних територій.

Якісні індикатори:

- до яких мовних груп відносяться мови, що використовуються на прикордонних територіях.

Кількісні індикатори:

- кількість осіб, для яких та чи інша мова є рідною;
- кількість осіб, які володіють кількома мовами, що використовуються населенням прикордонної території.

6) Спільність і відмінність конфесійної належності жителів прикордонних територій.

Якісні індикатори:

- ставлення до системи вірувань (християнство, мусульманство і т.п.).

Кількісні індикатори:

- кількість віруючих тієї чи іншої релігійної конфесії;
- кількість культових споруд, які використовуються віруючими тієї чи іншої конфесії.

• **Одиничні індекси «Правові основи»**

1) Врегулювання політичного та правового статусу кордонів. Чи укладені міждержавні угоди про кордони?

Якісні індикатори:

- стабільність політичного і правового статусу кордонів.

Кількісні індикатори:

- кількість міждержавних угод, що регламентують прикордонні відносини.

2) Чи проведена делімітація і демаркація кордонів?

Якісні індикатори:

- наявність міждержавних угод про делімітацію і демаркацію кордонів.

3) Чи є спеціальна міждержавна угода, що регламентує спрощений перетин кордону людей і товарів?

Якісні індикатори:

- якщо є, то проаналізувати її якість.

4) Чи прийняті в сусідніх державах закони, які регламентують права (в тому числі і подвійного громадянства) співвітчизників за кордоном?

Якісні індикатори:

- якщо є, то проаналізувати їх якість.

5) Рівень повноважень державних територіальних органів та органів місцевого самоврядування прикордонних територій з ведення транскордонної діяльності.

Якісні індикатори:

- рівень відповідності європейським стандартам.

6) Чи існують угоди про співробітництво прикордонних територій (адміністративно-територіальних одиниць)?

Якісні індикатори:

- якщо існують, то визначити їх якість.

Кількісні індикатори:

- якщо існують, то визначити їх кількість.

7) Чи створені спеціальні міжурядові органи (наприклад, двосторонні комісії) з транскордонного співробітництва (в цілому або з його окремих напрямів).

Якісні індикатори:

- якщо створені, то проаналізувати поставлені перед ними завдання.

Кількісні індикатори:

- якщо створені, то визначити їх кількість.

• **Одиничні індекси «Конфліктогенні чинники - ризики та виклики»**

1) Чи були в історії взаємин сусідніх держав війни або збройні конфлікти?

Якісні індикатори:

- чи належать сусідні держави до зон підвищеної геополітичної активності.

Кількісні індикатори:

- якщо війни або збройні конфлікти були, то визначити їх кількість;
- якщо у війнах або збройних конфліктах були людські жертви, то визначити їх кількість.

2) Характеристика військово-політичних відносин сусідніх держав. Чи належать вони до будь-яких військово-політичних блоків?

Якісні індикатори:

- аналіз військової політики сусідніх держав.

3) Рівень мілітаризованості прикордонних регіонів.

Якісні індикатори:

- високий, середній, низький.

4) Наявність або відсутність прикордонних суперечок.

Якісні індикатори:

- стабільність прикордонних розмежувань.

Кількісні індикатори:

- якщо прикордонні суперечки існують, то визначити їх кількість.

5) Наявність або відсутність на прикордонних територіях у минулому і тепер етнічних конфліктів.

Кількісні індикатори:

- якщо етнічні конфлікти мали або мають місце, визначити їх кількість;
- якщо етнічні конфлікти призводили до людських жертв, то визначити їх кількість.

6) Наявність або відсутність на прикордонних територіях у минулому і тепер конфліктів на ґрунті міжконфесійних відносин.

Кількісні індикатори:

- якщо конфлікти на ґрунті міжконфесійних відносин мали або мають місце, визначити їх кількість;
- якщо конфлікти на ґрунті міжконфесійних відносин призводили до людських жертв, то визначити їх кількість.

• **Одиничні індекси «Інфраструктурні та організаційні характеристики»**

1) Рівень розвитку існуючої прикордонної інфраструктури і менеджменту.

Якісні індикатори:

- наявність державної програми облаштування кордону;
- рівень взаємодії регіонів і прикордонних органів сусідніх держав з облаштування та ефективного функціонування кордону;
- географічні умови для розвитку транспортної інфраструктури;
- рівень розвитку регіональної транспортної мережі (залізничні, автомобільні, водні) і автомагістралей для зв'язків між прикордонними регіонами;

- існування транс'європейських коридорів у прикордонних регіонах.

Кількісні індикатори:

- кількість контрольно-пропускних пунктів на 100 км кордону;
- рівень пропускної здатності їх пасажиро- і вантажопотоків;
- час, необхідний для перетину кордону на КПП;
- кількість працюючого на КПП персоналу;
- кількість кілометрів доріг на 100 кв. км. прикордонної території;
- кількість сервісних об'єктів (заправних станцій, готелів, магазинів, ресторанів) на 100 кв.км прикордонної території.

2) Рівень службових зловживань (неетичної поведінки, корупції і т.п.) з боку працюючого на КПП персоналу та ефективність роботи контролюючих органів з їх недопущення.

Якісні індикатори:

- рівень правової забезпеченості боротьби із службовими зловживаннями (відповідність європейським стандартам).

Кількісні індикатори:

- кількість офіційних скарг громадян на дії персоналу КПП;
- кількість службових осіб з числа персоналу КПП, притянутих до адміністративної та кримінальної відповідальності.

3) Рівень роботи з удосконалення існуючої прикордонної інфраструктури.

Кількісні індикатори:

- кількість пунктів перетину кордону, оновлених відповідно до взаємної оцінки місцевих вимог;

- кількість проектів для підвищення доступності східно-го кордону;
- кількість пропозицій для подальшого розвитку інфраструктури, спрямованих на поліпшення доступності кордону;
- кількість створених нових міжнародних маршрутів громадського транспорту.

• **Одиничні індекси «Міжособистісні відносини»**

1) Інтенсивність персональних контактів мешканців прикордонних територій.

Кількісні індикатори:

- кількість жителів прикордонних територій, які перетинають кордон на рік;
- кратність перетину жителями прикордонних територій кордону в рік.

2) Характеристика правового режиму перетину кордону жителями прикордонних територій.

Якісні індикатори:

- безвізовий режим;
- візовий режим;
- спрощений візовий режим.

3) Як функціонує правовий режим перетину кордону жителями прикордонних територій?

Якісні індикатори:

- наскільки складною є процедура підготовки необхідних для отримання візи (іншого документа, що дає право на перетин кордону) документів.

Кількісні індикатори:

- кількість відмов у отриманні віз жителям прикордонних регіонів від консульських установ:

а) в абсолютному вираженні;

б) у відсотковому відношенні до кількості поданих на отримання віз заяв;

- скільки часу займає розгляд консульськими установами візової заяви.

4) Можливості комунікації жителів прикордонних регіонів за допомогою поштового зв'язку.

Кількісні індикатори:

- скільки часу перебуває в дорозі поштова кореспонденція, відправлена з одного прикордонного регіону в інший:

а) звичайною поштою;

б) кур'єрською поштою.

5) Можливості комунікації жителів прикордонних регіонів засобами телефонного зв'язку (стаціонарного та мобільного).

Кількісні індикатори:

- кількість абонентів стаціонарного телефонного зв'язку (на тисячу жителів) у прикордонних регіонах;
- кількість абонентів мобільного телефонного зв'язку (на тисячу жителів) у прикордонних регіонах;
- покриття мобільним зв'язком мережами операторів (% до 100% площі території прикордонних регіонів).

6) Можливості комунікації жителів прикордонних регіонів за допомогою Інтернету.

Кількісні індикатори:

- кількість абонентів Інтернету (на 100 жителів) прикордонних регіонів.

7) Можливість прийому в прикордонних регіонах телевізійних програм, які транслюються з території сусідніх держав.

Кількісні індикатори:

- кількість жителів прикордонних територій, які мають можливість дивитися телевізійні програми, що тран-

слюються з території сусідніх держав, за допомогою звичайних антен;

- кількість жителів прикордонних територій, які мають можливість дивитися телевізійні програми, що транслюються з території сусідніх держав, за допомогою сателітних антен.

8) Можливість прийому в прикордонних регіонах радіо-програм, трансльованих з території сусідніх держав.

Кількісні індикатори:

- кількість жителів прикордонних територій, які мають можливість слухати радіопрограми, що транслюються з території сусідніх держав.

9) Заохочення практики громадянського партнерства в галузі стратегічного та проектного планування.

Кількісні індикатори:

- кількість офіційних органів, що беруть участь у партнерських угодах про створення постійних відносин;
- число партнерських угод про створення постійних транскордонних відносин.

10) Зміцнення взаєморозуміння різних груп суспільства.

Кількісні індикатори:

- число громадян і неурядових організацій, що беруть участь у культурних проектах;
- число спільних культурних / спортивних / екологічних заходів, що сприяють регіональній ідентичності.

11) Підтримка ноу-хау обміну.

Кількісні індикатори:

- кількість угод між університетами, дослідницькими центрами прикордонних регіонів про спільні наукові дослідження і розробки;
- кількість програм обміну персоналом для вчителів місцевих шкіл і наукових співробітників дослідних і навчальних закладів, для місцевих муніципалітетів,

груп національних меншин, молоді і т.п.

12) Різні типи спільних маломасштабних дій.

Кількісні індикатори:

- кількість спільних заходів, спрямованих на підтримку спільної ідентичності і традицій місцевих громад;
- кількість спільних заходів, спрямованих на допомогу місцевих традицій народного мистецтва та ремесла;
- кількість спільних спортивних та культурних заходів;
- кількість акцій екологічних кампаній та заходів з обміну досвідом;
- кількість акцій, спрямованих на заохочення практики громадянського партнерства в галузі стратегічного та проектного планування.

• **Одиничні індекси «Економічне співробітництво»:**

1) Загальні економічні характеристики прикордонних регіонів.

Кількісні індикатори:

- валовий внутрішній продукт (млн €);
- валовий внутрішній продукт на душу населення (€);
- % від ВВП на душу населення (ЄС-27 середній);
- % від національного ВВП;
- ВДС промислового сектору в% від ВВП (всього млн €, загальний%);
- ВДС сільськогосподарського сектора в% від ВВП (всього, всього%);
- ВДВ у секторі послуг у% від ВВП (всього, всього%).

2) Робота.

Якісні індикатори:

- якість нормативно-правових актів, що регламентують використання іноземної робочої сили.

Кількісні індикатори:

- рівень зайнятості (%);
- рівень безробіття (%);
- чисельність зареєстрованих працівників (тис. осіб);
- працівників у промисловості (всього - тис. чоловік, %);
- працівників у сільському господарстві (всього - тис. чоловік, %);
- працівників у сфері послуг (всього - тис. чоловік, %);
- іноземна робоча сила, яка використовується на постійній основі або сезонно (всього - число людей, % до всіх зайнятих).

3) МСП.

Якісні індикатори:

- якість нормативно-правових актів, що регламентують діяльність середнього та малого бізнесу (оподаткування, митні збори тощо).

Кількісні індикатори:

- кількість МСП по територіальних одиницях;
- кількість МСП на 1000 жителів.

4) Інфраструктурна база бізнесу.

Кількісні індикатори:

- кількість бізнес-інновацій;
- кількість торговельних і логістичних центрів;
- кількість бізнес-інкубаторів;
- кількість бізнес-парків.

5) Прикордонна торгівля.

Якісні індикатори:

- якість нормативно-правових актів, що регламентують прикордонну торгівлю (оподаткування, митні збори тощо);

- рівень сприяння місцевих органів влади (чи існує в регіоні преференційний режим економічної діяльності).

Кількісні індикатори:

- обсяг прикордонної торгівлі (€).

6) Інвестиції.

Якісні індикатори:

- якість нормативно-правових актів, що регламентують інвестиційну діяльність (оподаткування, митні збори тощо);
- рівень сприяння місцевих органів влади (чи існує в регіоні преференційний режим інвестиційної діяльності).

Кількісні індикатори:

- обсяг інвестицій за період часу (€).

7) Спільні підприємства.

Якісні індикатори:

- якість нормативно-правових актів, що регламентують діяльність спільних підприємств (оподаткування, митні збори тощо);
- рівень сприяння бізнесу місцевих органів влади (чи існує в регіоні преференційний режим економічної діяльності спільних підприємств).

Кількісні індикатори:

- кількість спільних підприємств;
- обсяг продукції, що виробляється на цих підприємствах.

8) Спільне використання природних ресурсів (нафти, газу, води, деревини, риби і т.п.).

Якісні індикатори:

- чи існують міжурядові (міжрегіональні) угоди про спільне використання природних ресурсів.

Кількісні індикатори:

- кількість підприємств, що займаються спільною експлуатацією природних ресурсів;
- обсяг продукції, що виробляється на цих підприємствах.

9) Туризм.

Якісні індикатори:

- ступінь використання переваг багатих природними та культурними цінностями прикордонних територій для збільшення кількості їх відвідувачів.

Кількісні індикатори:

- кількість туристичних об'єктів;
- ранжування туристичних об'єктів за рівнем обслуговування;
- можливість розміщення протягом усього року;
- кількість прибулих туристів (осіб);
- ночівель;
- ночівель на одного туриста;
- кількість об'єктів туристичної інфраструктури (пішохідних і веломаршрутів, лижних трас і т.п.);
- кількість багатомовних туристичних видань, інформаційних брошур, веб-сторінок, знаків та інформаційних покажчиків;
- кількість туристичних фестивалів;
- кількість навчальних закладів, які займаються підготовкою персоналу для туристичної галузі (готельний менеджмент, національні кухні і т.п.).

10) Тіньова економіка та корупція.

Якісні індикатори:

- фактори, які породжують тіньову економіку і корупцію.

Кількісні індикатори:

- частка тіньової економіки у загальній структурі економіки прикордонних регіонів;
  - кількість громадян, притягнутих до кримінальної відповідальності за корупцію (на 100 тис. жителів).
- **Одиничні індекси «Боротьба з криміногенними явищами»**

1) Нелегальна міграція.

Якісні індикатори:

- фактори, що сприяють нелегальній міграції;
- якість нормативно-правових актів, що забезпечують боротьбу з нелегальною міграцією, зокрема міждержавних угод про екстрадицію;
- рівень взаємодії правоохоронних органів сусідніх країн у боротьбі з нелегальною міграцією.

Кількісні індикатори:

- експертна оцінка кількості осіб, які нелегально перетинають кордон на рік;
- кількість осіб, затриманих при спробі нелегального перетину кордону в рік;
- кількість осіб, затриманих при спробі нелегального перетину кордону та які перебувають у пунктах тимчасового утримання;
- кількість екстрадованих на рік.

2) Контрабанда товарів.

Якісні індикатори:

- фактори, що сприяють контрабанді;
- якість нормативно-правових актів, що забезпечують боротьбу з контрабандою;
- рівень взаємодії правоохоронних органів сусідніх країн у боротьбі з контрабандою.

Кількісні індикатори:

- експертна оцінка вартості товарів, що ввозяться (вивозяться) через кордон контрабандним шляхом на рік;
  - вартість товарів, затриманих при спробі їх ввезення (вивезення) через кордон контрабандним шляхом на рік;
  - кількість спільних операцій правоохоронних органів (зокрема прикордонних), проведених з метою запобігання контрабандного ввезення (вивезення) товарів у рік;
  - кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за спробу контрабандного ввезення (вивезення) товарів у рік.
- **Одиничні індекси «Поліпшення якості навколишнього середовища»**

1) Поліпшення охорони навколишнього середовища, ста-
ле використання та управління природними ресурсами.

Якісні індикатори:

- поліпшення управління природними ресурсами, у тому числі природного парку і лісового господарства;
- управління захисту ландшафту, біорізноманіття та екосистем;
- сприяння сталому використанню природних ресурсів;
- поліпшення якості води та охорони водних ресурсів;
- спільні заходи з планування та, можливо, пілотні проєкти з протидії ерозії берегів річок;
- розробка технологій для відновлення екосистем для подальшої експлуатації рудників;
- спільні заходи з планування в області охорони навколишнього середовища та управління;
- поліпшення транскордонних енергетичних взаємозв'язків у міру необхідності;

- заохочення заходів щодо підвищення ефективності використання енергії та її економії;
- створення інфраструктури та експериментальної мережі для виробництва поновлюваної енергії (вітру, біомаси та геотермальних джерел);
- поліпшення якості повітря;
- ініціативи спільних рециркуляцій;
- планування та розроблення ефективного збору і обробки даних;
- планування і проектування ефективного очищення стічних вод, включаючи альтернативні способи;
- обстеження та планування ділянки очищення;
- малі масштаби громад та громадських організацій, спрямованих на підвищення відповідальності, розширення знань та підвищення поінформованості з питань захисту навколишнього середовища та природи.

Кількісні індикатори:

- кількість міжурядових (міжрегіональних) угод про охорону навколишнього середовища;
- кількість проектів з метою позитивного впливу на екосистеми та природні ресурси;
- кількість інструментів / методів / розроблених моделей вирішення / випробувань для захисту чи поліпшення навколишнього середовища;
- число спільних заходів з планування;
- кількість діючих мереж з інформацією про навколишнє середовище.

2) Зниження ризику нанесення шкоди навколишньому природному середовищу.

Якісні індикатори:

- узгодження заходів у галузі попередження повеней (створення та / або погодження системи прогнозування повеней, створення водозбірного басейну води, системи моніторингу для цієї мети, спільного розвитку персоналу, структури і стратегії);
- створення спільних систем раннього попередження пожеж, лавин та інших природних катаклізмів;
- стратегічне і технічне планування і створення спільних систем моніторингу забруднень навколишнього середовища (повітря, вода, ґрунт);
- підвищення обізнаності, розвиток навичок у галузі розроблення місцевих і регіональних стратегій для запобігання та пом'якшення впливу глобальної зміни клімату та адаптації до наслідків цих змін у формі спільних навчальних програм та семінарів.

Кількісні індикатори:

- кількість міжурядових (міжрегіональних) угод про запобігання надзвичайних ситуацій чи участь сторін у ліквідації їх наслідків;
- кількість установ (органів влади або професійних асоціацій), що беруть участь у транскордонній системі ліквідації надзвичайних ситуацій;
- ряд тренінгів для професіоналів з питань ліквідації надзвичайних ситуацій;
- число мереж, розроблених з метою оперативного реагування.

Підсистема II. Практична реалізація СІМ

А) Формування комітету з моніторингу (КМ).

КМ формується відповідно до стандартів ЄС [див. 5] для здійснення спостереження і контролю за СІМ. Залежно від територіального масштабу він може мати різний склад, але в будь-якій конфігурації в нього входять представники органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інсти-

тутів громадянського суспільства.

Б) Створення регіональних робочих груп та редакційної колегії.

Регіональні робочі групи (РРГ) і редакційна колегія (РК) вирішують основні практичні завдання СІМ.

РРГ утворюються за основними напрямками СІМ з числа представників органів державної влади, місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства транскордонних територій, але важливу роль у них грають також експерти. Кількість РРГ залежить від масштабів поставлених завдань.

РК складається з представників усіх регіональних робочих груп.

В) Етапи СІМ.

Комітет з моніторингу, спеціалізовані робочі групи та редакційна колегія як органи СІМ здійснюють свою роботу в кілька етапів.

Етап перший - збір інформації і даних.

Інформація може бути *вторинною та первинною*.

Вторинна інформація - це:

- статистичні дані про транскордонні процеси;
- дані звітів різних підрозділів органів центральної і місцевої влади про регіональний розвиток;
- дослідження експертів щодо різних сторін системи транскордонного співробітництва;
- тексти нормативно-правових документів, що регламентують транскордонну активність і регіональні процеси тощо.

Для отримання *первинної* інформації повинні бути проведені тематичні семінари з різних аспектів системи транскордонного співробітництва. Дуже важливими є *результати соціологічних досліджень*. Можуть використовуватися рекоменда-

ції громадських консультацій. Слід також аналізувати підсумки обговорення проблем транскордонного співробітництва на веб-сайті.

Етап другий - аналіз отриманої інформації і даних.

На цьому етапі інформація і дані упорядковуються і систематизуються, а також здійснюється їх архівація.

Етап третій - складання звітів.

Цей етап передбачає компіляцію зібраних даних і подання їх у формі звітів.

Етап четвертий - оцінювання - індексація результатів.

Відповідно до практики ЄС здійснюються три види оцінювання-індексації:

1) *попереднє (ex-ante)* - для оцінки стартової позиції розвитку транскордонного співробітництва: яким чином воно впливає на стан цільових груп і сприяє поліпшенню загальної ситуації у прикордонних регіонах?

2) *проміжне (ex-mid)* - має відповісти на питання, чи в правильному напрямі розвивається транскордонне співробітництво, чи ефективно його управління?

3) *завершальне (ex-post)* - здійснюється після закінчення певного періоду розвитку транскордонного співробітництва і тому направлено на оцінку його довгострокового впливу на стан цільових груп та прикордонних регіонів у цілому.

На цьому етапі здійснюється порівняльне оцінювання результатів з прогнозними показниками.

Етап п'ятий - ідентифікація результатів.

На цьому етапі здійснюється визначення позитивних (плюсів) і негативних (мінусів) сторін розвитку транскордонного співробітництва в одному або кількох регіонах Європи.

Етап шостий - визначення причин плюсів і мінусів ТКС.

Завданням цього вельми важливого етапу є глибинний аналіз процесу транскордонного співробітництва, розкриття джерел його позитивної та негативної «генетики».

Етап сьомий - визначення способів оптимізації ТКС.

На цьому етапі відбувається пошук, фігурально висловлюючись, потрібних для лікування ТКС ліків, а інакше кажучи, політичних, організаційних, матеріальних, фінансових та інших засобів підвищення ефективності транскордонного співробітництва.

Етап восьмий - політичні підсумки.

На цьому етапі отримані раніше висновки щодо: а) нейтралізації, або хоча б мінімізації наявних, а також запобігання виникненню нових негативних сторін ТКС, а також б) максимального стимулювання сторін позитивних набувають форму *політичних рекомендацій* суб'єктам на різних рівнях управління у вигляді *доповіді*.

Етап дев'ятий - презентація Звіту.

Презентація відбувається за допомогою ознайомлення зі змістом результатів СІМ представників органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, широкої громадськості. Форми доповідей залежно від потреби можуть бути різними (обширна публікація, брошури з картами, веб-сайтовий звіт тощо).

Список використаних джерел

1. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам. – Ужгород: Карпати, 2007.
2. European Outline Convention on Trans-Frontier Cooperation Between Territorial Communities or Authorities from Madrid, 21.05.1980. – Brussels, 1981.
3. Trans-European Cooperation between Territorial Authorities. New challenges and future steps necessary to improve cooperation. - Brussels, 2005.
4. Kenneth D.Bailey.Quantitative Methodology. – 21st Century Sociology. Volume 1. SAGE Publication, Thousand Oaks – London – New Delhi, 2007.
5. Social Diagnosis 2007. Edited by Janusz Chapinski, Tomasz Panek. Warsaw, 2008.

Устич С. Система индексации и мониторинга трансграничного сотрудничества на новой Восточной границе Европейского Союза.

В статье обосновывается системная модель оценки и отслеживания тенденций развития трансграничных процессов в Европе, в частности трансграничного сотрудничества на её новой Восточной границе. Предлагаются алгоритмы теоретических действий и практической реализации системы индексации и мониторинга ТГС.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, индексация, мониторинг, количественные и качественные индикаторы, имплементация.

**ВАЩУК Ф.Г.
ВАЩУК О.М.**

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості нормативно-правового регулювання транскордонного співробітництва України. Аналізуються основні міжнародні та національні нормативні акти, які забезпечують ефективність ТКС на всіх рівнях. Наголошується на приведенні законодавства України у відповідність з європейськими правовими нормами.

***Ключові слова:** транскордонне співробітництво, догіврно-правова база, загальноєвропейські норми і принципи, Мадридська конвенція, єврорегіональне співробітництво, Закарпатська область.*

Актуальність дослідження. Проблематиці транскордонного співробітництва приділяється значна увага з кінця минулого століття. Проте після 2004 – 2007 рр. окремі аспекти функціонування ТКС, зокрема на українсько-євросоюзівських прикордонних територіях у нових візових умовах є недостатньо дослідженими.

Транскордонне співробітництво в сучасних геополітичних, економічних та соціокультурних умовах є ефективним механізмом єврорегіональної співпраці, вирішення спільних проблем, особливо у прикордонних регіонах, та поглиблення взаємовідносин між сусідніми державами.

Таке співробітництво може бути ефективним лише за умов достатнього нормативно-правового забезпечення як на національному рівні, так і міжнародними актами. Саме

окремим аспектам правового регулювання транскордонного співробітництва і присвячене дослідження.

Мета дослідження – виявити й охарактеризувати особливості становлення й розвитку договірно-правової бази ТКС.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правове регулювання транскордонного співробітництва в Європі та Україні здійснюється на основі таких нормотворчих рівнів:

- міжнародного (правові акти міжнародних інституцій);
- міждержавного (міждержавної угоди двох або декількох держав);
- національного (правові акти центральних органів державної влади);
- місцевого, який можна розділити на два види: правові акти місцевих органів державної виконавчої влади й акти органів місцевого самоврядування.

В умовах підвищення ролі децентралізації в розвитку держави та розширення повноважень місцевих органів влади, особливої уваги заслуговує регіональний рівень. Територіальні общини або власті мають право здійснювати транскордонне співробітництво на суміжних територіях у межах, установлених національними правовими системами зацікавлених держав. Обґрунтовано, що транскордонні відносини не підпадають під державну компетенцію в галузі міжнародних відносин; місцеві органи влади можуть співпрацювати з відповідними органами влади інших країн у межах своєї компетенції згідно із законодавством, міжнародними зобов'язаннями та зовнішньою політикою держави; регіони мають право у рамках повноважень укладати угоди про транскордонне співробітництво.

Формування нормативно-правової основи транскордонного співробітництва є проблемою передусім центральних органів держави, а також тих держав, які мають суміжні території й зацікавлені в розвитку такого виду відносин. Положення правових актів повинні вирішити багато проблем,

які відносяться до сфери економіки, культури, екології, інформаційних технологій, а також забезпечити гармонійне функціонування прикордонних територій і нормативної бази сторін, які здійснюють співробітництво. На законодавчому рівні необхідно розмежувати функції та повноваження органів місцевого самоврядування, місцевих та центральних органів виконавчої влади стосовно прикордонного співробітництва; уточнити питання територіальної належності, адміністративної суб'єктності в системі транскордонного співробітництва, рівень компетенції місцевих органів влади, задіяних у транскордонному співробітництві, та відповідну організаційну структуру [1].

Основою розвитку транскордонного співробітництва України з центральноєвропейськими країнами стали загальноєвропейські норми та принципи.

Необхідно відмітити, що нормативно-правова основа транскордонного та єврорегіонального співробітництва Європи є досить розвинутою і базується на сильній інституційній основі.

Базовими нормативними документами є *Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями* (Мадрид, травень 1980 р.) та два додаткові протоколи до неї: Додатковий протокол до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Страсбург, листопад 1995 р.) та Протокол № 2 до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва (Страсбург, травень 1998р.) [2]. Іншим, не менш важливим документом є *Європейська хартія прикордонних і транскордонних регіонів* (Гронау, 1981р., II редакція 1995 р.) [3]. У цих документах сформований понятійний апарат щодо міжтериторіального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва,

вказані основні «правила гри» в реалізації транскордонного співробітництва, є набір типових угод та інших документів, які підписують територіальні органи влади прикордонних областей сусідніх держав або самі держави [4].

Особливий інтерес тут становить Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадридська конвенція) та додаткові протоколи до неї.

Мадридська конвенція про транскордонне співробітництво має базовий характер з огляду на її міжнародно-правовий статус. Саме в другій статті Конвенції дається визначення терміну «транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами». Відповідно до положень цієї статті «транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення і поглиблення добросусідських взаємин між територіальними громадами або владами, які перебувають під юрисдикцією двох чи кількох Договірних Сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей».

Практичне значення Мадридської конвенції Ради Європи визначається і наявністю додатків до неї. Так, у додатку №4 «Транскордонні угоди» охарактеризовані як типові міждержавні, так і рамкові угоди. До перших відносяться такі:

- про розвиток транскордонного співробітництва;
- про транскордонні регіональні зв'язки;
- про транскордонні місцеві зв'язки;
- про транскордонне співробітництво на контрактній основі між місцевими органами влади;
- про органи транскордонного співробітництва між місцевими органами влади.

До рамкових угод в свою чергу відносяться статути та договори між місцевими властями, а саме:

- про створення консультативної робочої групи між місцевими властями;
- про координацію управління транскордонними місцевими справами;
- про створення транскордонних асоціацій на основі приватного права;
- про поставки товарів або надання послуг між місцевими властями прикордонних районів;
- про створення органів транскордонного співробітництва між місцевими властями.

До європейського загального законодавства щодо розвитку регіонального співробітництва входять *Європейська хартія місцевого самоврядування* (Страсбург, жовтень 1985 р.) [5], *Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи* (ухвалена Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.). Всі європейські прикордонні території керуються базовими положеннями, викладеними у Європейській хартії регіонального просторового планування [6]. Специфіка розвитку прикордонних територій відображається у *Стратегії європейського регіонального планування*.

Серед інших конвенцій і хартій, які регулюють різноманітні сфери життя, насамперед потрібно відзначити Кіотську конвенцію зі спрощення та гармонізації митних процедур, яка має 30 доповнень, що розглядають різноманітні ситуації для уніфікації та спрощення митних правил і процедур при перетині кордонів різних країн; Конвенцію про комбіновані перевезення та інші угоди, що регулюють відносини в сфері перевезень; Європейську хартію регіональних мов і мов меншин (Страсбург, 1992 р.), зокрема в частині, що стосується транскордонного обміну; Європейську ландшафтну конвенцію, у якій згадуються транскордонні ландшафти, та багато інших.

Приєднання до зазначених європейських законодавчих актів розширює правове поле транскордонного співробітництва, дає можливість передбачити нормами законодавства України встановлення відповідальності регіональних органів влади за спільно прийняті рішення, здійснення контролю за виконанням заходів, що випливають з угод про транскордонне співробітництво, а також поширює правові норми Європейської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями на транскордонне співробітництво [7].

Національне законодавство України щодо транскордонного співробітництва включає насамперед Закон України «Про транскордонне співробітництво» [8], міжнародні угоди, конвенції, хартії, ратифіковані Україною, двосторонні та ба-гатосторонні угоди, підписані Україною з сусідніми державами.

Розглянемо основні аспекти базового закону, який регулює транскордонне співробітництво України. Так, Закон України «Про транскордонне співробітництво» (№1861-IV) був ухвалений Верховною Радою України 24 червня 2004 року. Він був прийнятий з метою регулювання процесів укладання органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади угод про транскордонне співробітництво і їх практичної реалізації. Положення цього закону визначають основний зміст транскордонного співробітництва України.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» поняття «транскордонне співробітництво» визначено як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Саме цим законом врегульовано правові, організаційні та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва, а також питання його державної фінансової підтримки [9].

Особливість Закону України «Про транскордонне співробітництво» полягає у тому, що він визначає завдання, принципи державної політики, права й обов'язки суб'єктів у сфері транскордонного співробітництва, принципи й форми державної підтримки, фінансові ресурси для транскордонної співпраці.

Надзвичайно важливим є той факт, що подібного закону, який би регулював транскордонне співробітництво, не має жодна з країн Європи, які, в свою чергу, керуються в цьому питанні положеннями Мадридської конвенції 1980 р.

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» також враховані геополітичні зміни, які відбулися внаслідок розширення ЄС на Схід в 2004 році.

Проте не можна оминути і негативні аспекти закону. По-перше, цей документ не розглядає транскордонне співробітництво як складову регіональної політики України. Іншим негативним фактором є те, що він не враховує зміну механізмів підтримки транскордонного співробітництва з боку ЄС, особливо нові інструменти партнерства і програми (FARE, TACIS, INTERREG). По-друге, він містить суперечливі правові норми в частині, що регулює різні питання участі місцевих органів влади у міжрегіональному та транскордонному співробітництві [10].

Оцінюючи місце Закону «Про транскордонне співробітництво» у розбудові політики регіонального розвитку в Україні, варто звернути увагу на його неоднозначну оцінку експертами [11].

По-перше, розробникам закону не вдалося подолати погляд на транскордонне співробітництво як інструмент переважно економічної співпраці. Зокрема, загальну координацію транскордонного співробітництва законом покладено

на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики. При розробленні закону не було враховано того факту, що транскордонне співробітництво є більш широким поняттям, яке охоплює не лише економічну співпрацю, а й багато інших аспектів життєдіяльності мешканців прикордоння.

По-друге, зазначений закон законсервував існуючі форми державної фінансової підтримки транскордонного співробітництва, а точніше її відсутність. У ньому не визначаються джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави. Слід зазначити, що сьогодні проекти і програми транскордонного співробітництва, які здійснюються у прикордонних регіонах України, фінансуються здебільшого міжнародними донорами.

На сучасному етапі Верховною Радою України були зроблені деякі позитивні кроки у напрямі вдосконалення базового закону про транскордонне співробітництво. Нагадаємо, що 21.01.2010 р. був ухвалений закон «Про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво» [12].

Законом вносяться зміни до низки статей, де визначаються повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань регіональної політики (Міністерства регіональної політики та будівництва), спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики та Міністерства закордонних справ України у питаннях транскордонного співробітництва.

Під час обговорення народні депутати підтримали поправку, згідно з якою «для фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України» [13].

Наступним кроком у цьому напрямі, проте вже на міжнародному рівні, було проведення 7-8.04.2010 р. у Києві

міжнародної конференції на тему «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва». Учасниками конференції стали провідні фахівці та експерти країн ЄС, а саме Нідерландів, Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії, а також Молдови та України.

Підсумком конференції було оприлюднення рекомендацій Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, народним депутатам, органам місцевої влади, міжнародним та громадським організаціям [14], зокрема:

1. Регулярно та з певною періодичністю проводити заходи з вирішення проблем транскордонного співробітництва в Україні. Зокрема, щорічно на базі Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, за участю представників уряду, міжнародних організацій та громадськості.

2. Громадським організаціям, експертам та фахівцям-практикам подавати свої пропозиції щодо внесення змін та доповнень до тих чи інших нормативно-правових документів, не очікуючи проведення конференційних чи семінарських заходів, а в міру виникнення проблем та ідей щодо шляхів їх розв'язання.

3. Кабінету Міністрів України здійснювати координаційні, планувальні та організаційні заходи через відповідний підрозділ Міністерства економіки, у тому числі щодо діяльності інших структур центральних органів виконавчої влади.

4. Органам місцевого та регіонального самоврядування рішеннями рад запроваджувати програми розвитку транскордонного співробітництва і підтримки ініціатив самостійно та автономно.

5. Міністерству закордонних справ України провести переговори про можливі розширення прикордонних зон на території України для збільшення територіальної дії малого прикордонного руху для зменшення впливу візового режиму на розвиток транскордонної співпраці.

6. Ініціювати парламентські слухання з транскордонного співробітництва з вироблення програми на 2011-2015 роки

та підведення підсумків діючої програми, термін дії якої закінчується цього року.

Крім Закону України «Про транскордонне співробітництво» чільне місце посідають і інші важливі документи. Зокрема, 15 вересня 2010 р. Кабінетом Міністрів України видано розпорядження №1838-р «*Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 рр.*», згідно з яким Міністерством економіки була розроблена *Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки* [15].

Метою Програми є активізація розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Практична цінність названого документа обумовлена напрацюванням можливих варіантів розв'язання актуальних проблем розвитку транскордонного співробітництва. Нею також визначені можливі джерела фінансування транскордонного співробітництва.

Не менш важливими у регулюванні транскордонного співробітництва України з державами-членами ЄС є стратегічні документи, які визначають основні аспекти євроінтеграційного курсу України. В першу чергу – це Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, Національна програма інтеграції України до Європейського Союзу, План дій Україна-ЄС, рішення і резолюції щорічних самітів Україна-ЄС та інші документи.

Важливо підкреслити, що після розширення ЄС у 2004 році Європейський Союз працює із сусідніми країнами (включно і з Україною) в рамках нового напрямку зовнішньої політики – Європейської політики сусідства (ЄПС), яка не надає і не визначає навіть майбутнє членство країни в ЄС, проте саме на регіональному та міжрегіональному рівнях пропонує сусіднім країнам привілейовані відносини з ЄС. А вже починаючи з 2007 р., відповідно до Європейської політики сусідства, Європейська Комісія змінила підходи щодо надання фінансо-

вої і технічної допомоги країнам-сусідам ЄС. Для України це означає, що замість попередньої програми TACIS вона отримує від ЄС допомогу в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства. В цьому контексті питання фінансової допомоги сконцентровані у рапортах Європейської Комісії, опрацювання яких дає можливість з'ясувати, наскільки регіональна політика і, зокрема, транскордонне співробітництво фінансуються через цільові програми розвитку в країнах Центральної та Східної Європи [16].

Поряд із розглянутими базовими нормативно-правовими документами заслуговує на увагу комплекс нормативно-правових актів, які регулюють питання ТКС на рівні органів місцевої влади та самоврядування. Це закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 24.06.1997 р.), «Про місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999 р.), «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 08.09.2005 р.), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» (від 21.07.2006 р.), у яких визначені загальні правові підстави для участі у транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей.

На сучасному етапі транскордонне співробітництво стає потужним інструментом забезпечення сталого розвитку Закарпатської області через зміцнення міжрегіональних та транскордонних зв'язків, залучення додаткових коштів у розвиток області в формі міжнародної технічної допомоги та інвестицій країн-сусідів, а також стає найважливішою складовою формування позитивного інвестиційного іміджу регіону. Окреме місце необхідно приділити міжрегіональним двостороннім угодам, які були підписані між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії [17].

Частиною законодавчої бази України, що також регламентує транскордонне співробітництво з країнами ЄС, є низка двосторонніх угод. Зокрема це *Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща*

та Україною [18] від 18.05.1992 р., *Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою* [19] від 6.12.1991 р., *Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою* [20] від 29.06.1993 р., а також *Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією* [21] від 2.06.1997 р. та ін.

У грудні 2010 р. була схвалена Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011 – 2015 рр. Беручи до уваги розташування останньої, можна визначити головне завдання, яке стоїть сьогодні перед обласною державною адміністрацією та обласною радою, – ефективне використання геополітичних та гео економічних переваг Закарпатської області як «зовнішнього» регіону ЄС з метою прискорення економічного та соціального розвитку регіону.

Зокрема, Закарпатська область чітко визначила пріоритетні напрями і завдання транскордонного співробітництва [22]:

- сприяння економічному, соціальному, культурному розвитку прикордонних територій та активізація всебічного транскордонного співробітництва із сусідніми країнами на обласному та місцевому рівнях;
- забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних територій Закарпаття;
- поглиблення співпраці в рамках Карпатського єврорегіону;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності;
- створення умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів;

- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;
- забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки;
- розвиток природної інфраструктури і створення умов для залучення інвестицій.

Заслугують на увагу основні положення таких угод, як *Рамкова угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України і Кошицьким краєм Словацької Республіки (1999 р.)*; *Угода про співробітництво між Пряшівським крайським урядом Словацької Республіки і Закарпатською обласною державною адміністрацією України (2000 р.)*; *ІНТЕРРЕГІО – Угода про трилатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) (2000 р.)*; *Рамкова угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та повітом Марамуреш Республіки Румунія*; *Угода між Закарпатською обласною державною адміністрацією України та Підкарпатським воєводством Республіки Польща про транскордонне співробітництво (2002 р.)* та ін.

Висновки. Таким чином, діяльність прикордонних регіонів України базується на основних законах, європейських конвенціях, хартіях, ратифікованих Україною, дво- та багатосторонніх угодах, підписаних між Україною та державами-членами ЄС.

Розглянувши їх мету та зміст, можна констатувати, що чинна законодавча база забезпечує можливість використання потенціалу ТКС для вирішення основоположних проблем прикордонних регіонів України. Проте необхідно зазначити, що існуючі законодавчі акти України, що забезпечують транскордонне співробітництво, потребують адаптації їх до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, включаючи подальше нормативно-правове врегулювання повноважень місцевих органів влади і надання їм більшої самостійності у

вирішенні спільних з прикордонними регіонами країн-членів ЄС питань стосовно прикордонного співробітництва.

Приєднання до європейських законодавчих актів у сфері ТКС розширює правове поле транскордонного співробітництва, дає можливість передбачити нормами законодавства України встановлення відповідальності регіональних органів влади за спільно прийняті рішення, здійснення контролю за виконанням заходів, що впливають з угод про транскордонне співробітництво, а також поширює правові норми Європейської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями на транскордонне співробітництво.

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів, які регламентують міжрегіональну співпрацю, в Україні відсутня єдина науково обґрунтована концепція транскордонного співробітництва, яка б пропонувала методологічні підходи до розвитку процесів з урахуванням не лише окремого регіону, а й загальнонаціональних інтересів.

Все це зумовлює необхідність розроблення такої концепції, яка б базувалась на відповідних регіональних стратегіях розвитку, враховувала б як загальноєвропейські, так і національні пріоритети.

Список використаних джерел

1. Антоненко М.І. Основні напрями вдосконалення правового регулювання транскордонного співробітництва регіонів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=457
2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями та два додаткові протоколи до неї: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106
3. European Charter of Border and Cross-border Regions:

- [Електронний ресурс] // Association of European Border Regions: Official web-site. – Режим доступу: <http://www.aebr.net/profil/pdfs/charta.en.pdf>
4. Лютак О. Організаційно-правове забезпечення співпраці прикордонних територій у євроінтеграційній стратегії України // Наука молода. - Тернопіль, 2006. - Вип. 3. – С.132.
  5. European Charter of Local Self-Government: [Електронний ресурс] // Archive «Peace Human Rights». – Режим доступу: http://unipd-centrodirittiumani.it/public/docs/self_government_coe.pdf
  6. European regional/spatial planning Charter: [Електронний ресурс] // Council of Europe: Official web-site. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/SEMAT/VersionCharte/Charte_bil.pdf
  7. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво регіонів України: стан та перспективи / Н.А. Мікула // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.424.
  8. Закон України “Про транскордонне співробітництво”: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>
  9. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
  10. Засадко В.В. Транскордонне співробітництво України: тенденції, проблеми та перспективи розвитку / В.В. Засадко // Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць. – Серія «Економіка». – 2009. – Вип.7.
  11. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. – С.72-89.
  12. Закон України “Про внесення змін до Закону України

- “Про транскордонне співробітництво”: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1833-17>
13. ВР ухвалила зміни до закону про транскордонне співробітництво: [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/vr_prinyala_izmeneniya_k_zakonu_o_transgranichnom_sotrudnichestve_21012010
  14. Рекомендації міжнародної конференції «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва»: [Електронний ресурс] // Інститут політичної освіти. – Режим доступу: http://www.ipo.org.ua/anons/2010/Rekomendaciji_7-8-04-2010.doc
  15. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>
  16. Гарагонич В.В. Джерельно-інформаційна база дослідження проблем транскордонного співробітництва та участі в ньому України / В.В. Гарагонич // Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во МДУ ім. Петра Могили, 2009. – Вип. 3. – 158 с.
  17. Носа Н. Транскордонне співробітництво у Закарпатті: виклики та можливості: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smbusiness.uzhgorod.ua/filelib/sou/pr32.pdf>
  18. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_172
  19. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою: [Електронний

- ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_004
20. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_150
21. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=642_003
22. Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2010 рік: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/3900/827_dod_2010.zip

Ващук Ф., Ващук О. Актуальные аспекты нормативно-правового обеспечения трансграничного сотрудничества Украины.

В статье исследованы особенности нормативно-правового регулирования трансграничного сотрудничества Украины. Анализируются основные международные и национальные нормативные акты, обеспечивающие эффективность ТКС на всех уровнях. Затрагивается вопрос о приведении законодательства Украины в соответствие с европейскими правовыми нормами.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, договорно-правовая база, общеевропейские нормы и принципы, Мадридская конвенция, еврорегиональное сотрудничество, Закарпатская область.

УДК 327(477)(477.87):339.7

В.В. ГОБЛИК
Вл.В. ГОБЛИК

ІНСТРУМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО СПРИЯННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ЗАКАРПАТТЯ У ПРОГРАМАХ СУСІДСТВА ЄС

Основною тенденцією розвитку ТКС є його розширення і поглиблення. Проте практична реалізація цієї тенденції не є автоматичною. Вона значною мірою залежить, з одного боку, від політичної волі учасників ТКС, з іншого – від рівня наукового забезпечення та ефективності управління транскордонним співробітництвом.

Після великого розширення 2004-2007 років Закарпаття стало з'єднуючою ланкою між Україною та Європейським Союзом. Розроблення та удосконалення різних форм взаємовигідного транскордонного співробітництва є життєво важливим для краю.

Європейський Союз формує свою політику новітнього сусідства, а відтак і політику еволюційної інтеграції та сприяння поступовому входженню сусідських країн в ЄС, як послідовне продовження попередніх програм європейського співробітництва. Програми змінюються за напрямками, сучасна картина їх фінансової підтримки на період 2007-2013 рр. відображена у таблиці 1.

Таблиця 1

**ПРОГРАМИ ПРИКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ЄІСП: Фінансова алокація 2007-2013 рр., євро**

Програми на суходолі	Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРД)	Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП)	Всього
Норвегія/Росія	18.111.973	10.129.045	28.241.018
Карелія/Росія	12.451.980	10.750.527	23.202.507
Фінляндія/Росія	18.111.970	18.073.391	36.185.361
Естонія/Латвія/Росія	23.887.427	23.887.302	47.774.729
Латвія/Литва/Білорусь	20.887.254	20.869.412	41.736.666
Литва/Польща/Росія	76.498.174	55.631.559	132.129.733
Польща/Білорусь/ Україна	114.452.942	71.748.425	186.201.367
Угорщина/Словаччина/ Румунія/Україна	40.971.542	27.666.741	68.638.283
Румунія/Молдова/ Україна	63.359.070	63.358.996	126.716.066
Трансморські програми	Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРД)	Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП)	Всього
Іспанія/Марокко Північ	78.365.971	78.365.568	156.731.539
Програма ТКС Атлантик	15.081.167	16.081.083	32.162.250
Італія/Туніс	12.595.744	12.595.679	25.191.423
Програми морських басейнів	Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРД)	Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП)	Всього
Чорне море	8.652.996	8.652.948	17.305.944
Середземне море	86.867.277	86.740.047	173.607.324
Балтійське море	-	22.608.210	22.608.210
ВСЬОГО	591.275.487	527.158.933	1.118.434.420

Як видно із зазначеної таблиці, для Закарпаття є можливою участь у двох програмах сусідства: Польща/Білорусь/Україна (сума фінансування програми становить 186201367 євро – 16,6% від суми загального фінансування програм прикордонного співробітництва) та Угорщина/Словаччина/Румунія/Україна (сума фінансування - 68638283 євро – 6,1% відповідно від суми загального фінансування).

За окремими програмами ситуація така (табл.2): Програма Польща/Білорусь/Україна – 61,5% з Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) (19,3 % із загального фінансування) та 38,5% з програми Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) (13,6% загального фінансування).

Програма Угорщина / Словаччина / Румунія / Україна формує 59,7% фінансування з Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРД) (6,9% із загального фінансування) та 40,3% з Програми Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) (5,2% із загального фінансування). У сукупних показниках цих двох програм структура їх фінансування становить: ЄФРД – 52,9% і ЄІСП – 47,1%.

Аналіз поданої інформації щодо програм ЄС, по-перше, свідчить про суттєву асиметрію у фінансуванні цих двох програм. Як видно з інформаційних матеріалів, програма Польща/Білорусь/Україна за показниками фінансування перевищує програму Угорщина/Словаччина/Румунія/Україна у 2,7 раза, по-друге, вагомніше фінансування надходить з Європейського фонду регіонального розвитку.

Таблиця 2
 Структура фінансування програм Польща/Білорусь/Україна та Угорщина/Словачина/ Румунія/ Україна на період 2007-2013 рр.

Види програм	Фінансування з ЄФРР		Фінансування з ЄСП		Сукупне фінансування з ЄФРР і ЄСП		Частка у сумі двох програм	
	Сума фінансування, євро	Частка у загальному фінансуванні програм	Сума фінансування, євро	Частка у загальному фінансуванні програм	Сума фінансування, євро	Частка у загальному фінансуванні програм	ЄФРР	ЄСП
Польща/ Білорусь/ Україна	114452942	0,193	71748425	0,136	186201367	0,166	0,615	0,385
Угорщина/ Словачина/ Румунія/ Україна	40971542	0,069	27666741	0,052	68638283	0,061	0,597	0,403
Сукупно всі програми сусідства ЄС	591275487	-	527158933	-	1118434420	-	0,529	0,471

Програма „Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна” 2007-2013 рр.

У рамках зазначеної програми проведено перший конкурс, який тривав з 16 червня до 22 вересня 2009 року за пріоритетами 1, 2, 4.

Пріоритет 1. Промоція економічного та соціального розвитку

Пріоритет 2. Покращення навколишнього екологічного середовища

Пріоритет 4. Підтримка співробітництва між людьми

Реалізація проектів пріоритету 3 (Розбудова прикордонної інфраструктури) здійснювалася шляхом прямого фінансування, тобто поза конкурсом. Сукупний бюджет I конкурсу становив близько 14 млн. євро. Загальна кількість усіх поданих заявок на конкурс становила 148 (табл.3).

Таблиця 3

Апліканти (керуючі партнери) за країнами та пріоритетами*, Програма прикордонного співробітництва ЄСП „Україна-Угорщина-Словаччина- Румунія”, 2007-2013 рр.

Пріоритет	1. Сприяння економічному та соціальному розвитку		2. Покращення якості навколишнього середовища		4. Підтримка співробітництва “люди – людям”		Всього
	1.1. Гармонізований розвиток туризму	1.2. Створення кращих умов для МСП та розвитку бізнесу	2.1. Охорона навколишнього середовища, стале використання та управління природними ресурсами	2.2. Готовність до надзвичайних ситуацій	4.1. Інституційне співробітництво	4.2. Маломасштаб-не співробітництво “люди-людям”	
Угорщина	13	6	13	2	15	15	64
Словаччина	4	3	4	1	5	5	22
Румунія	6	4	7	3	12	3	35
Україна	5	3	7	2	7	3	27
Всього	28	16	31	8	39	26	148

* пріоритет 3 фінансується не на конкурсній основі Джерело: [1]

Інформація про подані заявки як прямих реципієнтів (керуючих партнерів), так і в якості всіх інших партнерів, подана у таблиці 4.

Таблиця 4
Партнери (включ. керуючих партнерів)
за країнами та пріоритетами, Програма прикордонного
співробітництва Європейського інструменту сусідства
та партнерства „Україна-Угорщина-Словаччина-
Румунія”, 2007-2013 рр.

Пріоритет	1. Сприяння економічному та соціальному розвитку		2. Покращення якості навколишнього середовища		4. Підтримка співробітництва “люди – людям”		Всього
	1.1. Гармонізований розвиток туризму	1.2. Створення кращих умов для МСП та розвитку бізнесу	2.1. Охорона навколишнього середовища, стає використання та управління природними ресурсами	2.2. Готовність до надзвичайних ситуацій	4.1. Інституційне співробітництво	4.2. Маломасштабне співробітництво “люди-людям”	
Захід Країна							
HU	20	10	21	4	23	18	96
SK	11	6	8	1	14	9	49
RO	15	8	17	3	23	10	76
UA	28	16	31	8	39	26	148
Всього	74	40	77	16	99	63	369

Співвідношення поданих та відібраних заявок проілюстровано на рис. 1.

Кількість прийнятих та відібраних заявок

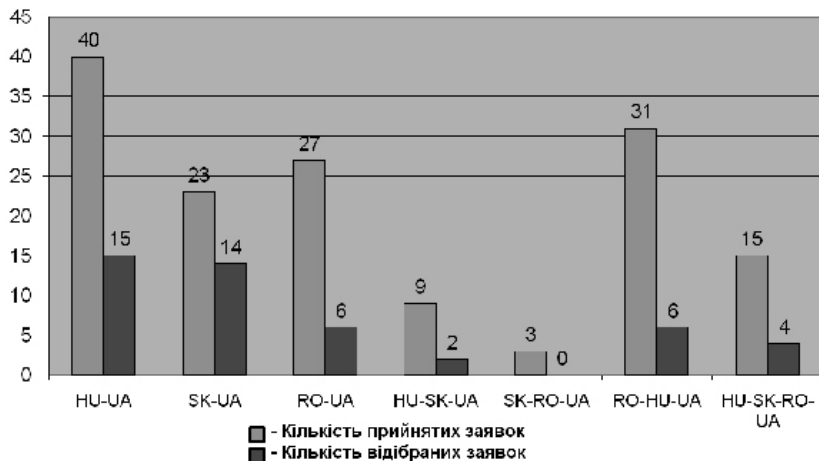

Рис. 1 Кількість прийнятих та відібраних заявок, Програма прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства та партнерства „Україна-Угорщина-Словаччина-Румунія”, 2007-2013 рр.

Загальний бюджет поданих заявок на I конкурс Програми дорівнював 55271931,85 € з фондів ЄІСП, або майже у чотири рази більше за виділені для проектів кошти.

Закарпатська область за результатами I конкурсу показала найкращі результати із залучення коштів серед усіх учасників програми. Із загальної кількості 47 проектів-переможців за участі української сторони, 13 – від Закарпатської області на загальну суму близько 7 млн. євро, у т.ч. кошти від ЄС 6002289,19 євро, бюджет українських партнерів становить 4936972,58 євро. Крім того, ще один проект „Чиста Тиса” на суму 417500,00 євро перебуває у процесі повторної оцінки з подальшою можливістю рекомендування до числа переможців. Також у 28 інших проектах область виступає партнером, що дає можливість залучити додаткові кошти в

розвиток регіону. Бюджет української сторони у партнерських проектах, де керуючі партнери представлені організаціями прикордонних країн, складає **9 млн. євро**, у тому числі **2,62%** євро – по соціальним напрямам, **1,64%** – за екологічними проектами, **95,74%** – за економічним напрямом, охоплюючи два проекти ДМСУ у співпраці з Угорщиною та Словаччиною загальною вартістю 7510800,00 євро, або 89,63% від вартості бюджету української сторони в усіх партнерських проектах. Проекти ДМСУ є позаконкурсними і виконуються на основі прямого фінансування. Конкурсні проекти від Закарпатської області складають всього 6,12%.

Згрупувавши проекти за критерієм соціального, економічного та екологічного напрямів на основі здійсненого аналізу за керуючими партнерами, отримуємо таку структуру їх фінансування порівняно з двома етапами програм: **2004-2006 рр.** і **2007-2011 рр.** (табл.5).

Таблиця 5

**Порівняльне фінансування за програмами ЄС
проектів з керуючими партнерами
від Закарпатської області, 2007-2011 рр.**

Показники	Соціальні програми	Екологічні програми	Економічні програми	Сукупне фінансування
2004-2006 рр.				
Загальна вартість фінансування з фондів ЄС, тис. євро	703,170	2793,860	4201,024	7698,055
Відсоток у сукупному фінансуванні, %	9,13	36,29	54,57	100,00
2007-2011 рр.				
Загальна вартість фінансування проектів з керуючими партнерами від Закарпатської області, тис. євро	1379,375	3092,866	464,731	4936,972

Частина в партнерських проектах, тис. євро	439172,00	274129,50	8536250,00	9249551,50
Сукупний бюджет Закарпатської області, тис. євро	1818,547	3366,995	9000,981	14186,524
Відсоток у сукупному фінансуванні, %	12,82	23,73	63,45	100,00
Порівняння сум фінансування, 2007-2011 рр. до 2004-2006 рр., %	258,62	120,51	214,26	184,29
Порівняння структури фінансування, 2007-2011 рр. до 2004-2006 рр., %	140,42	65,39	116,27	100,00

Порівнявши дані табл.5, можна стверджувати про зміну структури фінансування у програмах 2004-2006 рр. та 2007-2011 рр. Сукупне фінансування I конкурсу програм 2007-2011 рр. збільшилось майже у два рази порівняно з періодом 2004-2006 рр., але аналізуючи структуру коштів за напрямками можна побачити, що найбільший перерозподіл у фінансуванні відбувся у сторону соціальних програм. Варто зауважити, що *конкурсні* проекти економічного напрямку становлять всього 10,5% сукупного фінансування, решту 52,94% дають проекти прямого фінансування по ДМСУ.

Деталі розподілу проектів-переможців від Закарпатської області за пріоритетами ЄС наведені нижче.

Пріоритет 1 (Промоція економічного та соціального розвитку)

Загальна сума для зазначеного пріоритету складає 4243308 євро, з яких на п.1.1. - 2803509 євро та на п.1.2 відповідно - 1419798 євро.

За п.1.1 загальна кількість проектів, рекомендованих до фінансування - 7, від Закарпаття рекомендований як переможець один проект - „Менеджмент транскордонного співробітництва у прикордонній території Закарпаття-Саболч-Сатмар-Берег“, Центр Українсько-угорського регіонального розвитку, бюджет проекту становить 286560 євро.

Партнерами 1 від Закарпатської області виступають організації: Мукачівська греко-католицька єпархія, АРР «Закарпаття», Закарпатська асоціація розвитку, Благодійна фундація «Центр соціальних ініціатив».

За п.1.2 загальна кількість проектів, рекомендованих як переможці - 4, з них від Закарпаття один – проект „Розробка документації зі створення транскордонного індустріального парку з елементами логістики „Берег-Карпати“, аплікант – Закарпатська обласна рада, загальний бюджет - 340358,36 євро.

Партнерами від Закарпатської області виступають організації: громадська організація „Центр підтримки місцевого розвитку“, Карпатський інноваційний центр регіонального розвитку.

Пріоритет 2 (Покращення навколишнього екологічного середовища)

Загальна сума проектів пріоритету 2 становить 7257414 євро, з яких за п.2.1. - 2997355 євро та за п.2.2. – 4260058.

За п.2.1. всього 6 проектів рекомендовано до фіналу, від Закарпатської області 2 проекти: заявник – облводгосп, проект „Сталий розвиток природних ресурсів у басейні річки Тиса“, загальний бюджет – 1111500 євро, а також заявник АРР „Закарпаття“ спільно з Міжгірською районною радою, проект „Біоенергія Карпат“, бюджет проекту – 387100 євро.

Партнерами від Закарпатської області виступають організації: Державна екологічна інспекція Закарпаття, соціально-екологічна громадська організація „Чисте Берегово“.

За п. 2.2 рекомендовано 4 проекти як переможці, з них від Закарпатської області 2 проекти; аплікант – облводгосп,

проект „Запобігання паводкам у Березівській транскордонній польдерній системі, використовуючи канал Чонда-Латориця”, бюджет остаточно не визначено; та аплікант облводгосп, проект „Подальший розвиток і гармонізація програм проти-паводкових заходів регіону Верхня Тиса, встановлюючи проти-паводкові системи моніторингу”, бюджет – 961560 євро.

У інших двох проектах організації Закарпаття виступають основними партнерами: Закарпатське обласне управління водного господарства, обласна державна адміністрація.

*Пріоритет 4 (Підтримка співробітництва між людьми,
„люди –людям”)*

Загальна сума за пріоритетом 4 становить 5186351 євро, з них за п.4.1 - 4017813 євро та за п.4.2. – 1168537 євро.

За п. 4.1 рекомендовано як переможців 14 проектів, з них 5 – від Закарпатської області:

1.Громадська організація „Інститут транскордонного співробітництва, проект „Кордони для людей”, бюджет – 400035 євро.

2.Ужгородська школа №5, проект „Європейський обмін школярів”, бюджет 463330 євро.

3. Заявник – обласна дитяча лікарня, проект „Європейська колиска”, бюджет проекту - 499136 євро.

4. Аплікант - Закарпатський обласний центр зайнятості, проект – „Покращення здатності обласного центру зайнятості у здійсненні діяльності у сфері міграції українських працівників”, загальний бюджет – 441065 євро.

5. Аплікант – неприбуткова організація FORZA, проект – „Європейський мобільний тиждень у Карпатах”, бюджет –67325 євро

За п. 4.2 рекомендовано 13 проектів-переможців, з них від Закарпатської області – 2: Аплікант – соціальна організація „Надія”, проект – „Нове покоління-наша надія на краще майбутнє”, бюджет - 83914,35 євро, а також аплікант - Закарпатська обласна

благодійна фундація „Ромське довге життя”, проект – „Створення умов для збільшення національної меншини та працевлаштування молоді”, бюджет – 89551 євро.

За пріоритетом 3 окремо було виділено близько 20 млн. євро для фінансування розбудови пунктів пропуску на кордоні України з Угорщиною, Словаччиною та Румунією (в межах Закарпатської області – 7.5 млн. євро).

Розвиток спільних концепцій з транскордонного співробітництва між прикордонними регіонами є життєво необхідною умовою розвитку прикордонних територій України і сусідів-країн першого порядку. Міжрегіональна співпраця у сучасних умовах є однією з пріоритетних форм європейської інтеграції для нашої держави, яка надає можливості регіонального розвитку територій за рахунок мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, а також залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій.

У Закарпатті є можливість продуктивно працювати над реалізацією складових інтеграційної стратегії України і особливо залученням інвестицій, вдосконаленням транскордонного співробітництва та механізму стабілізації міжнаціональних відносин у районах компактного проживання національних меншин. Саме практика відпрацювання складових механізму інтеграційних процесів, її дієвість у багатьох випадках дає можливість використовувати і впроваджувати напрацьований досвід в інших регіонах держави, своєчасно вносити поправки і реагувати на недоліки.

УДК 327 (477)

І. АРТЬОМОВ
О. ВАЙНРАУХ

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ – НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

*У статті аналізуються питання, пов'язані з проблемати-
кою лібералізації візового режиму ЄС щодо України та значенням
цього процесу для успішного транскордонного співробітництва.*

*Ключові слова: візовий режим, лібералізація, спрощення,
«Дорожня карта», транскордонне співробітництво.*

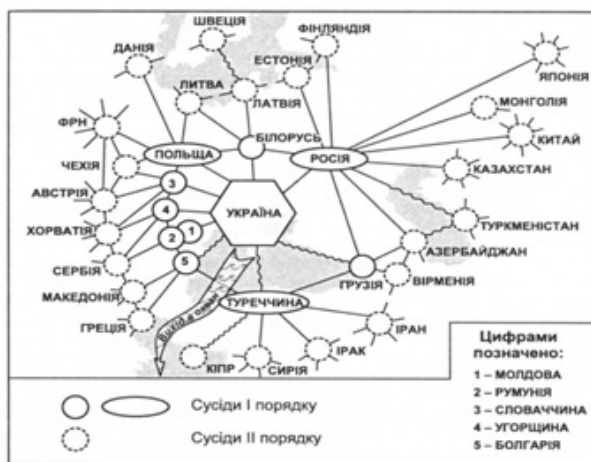
В умовах глобальних викликів сьогодення Україна дедалі активніше залучається до інтеграційних процесів з країнами ЄС. Особливо наочно це видно на прикладах конкретної співпраці у прикордонних регіонах, де компактно проживає значна частина національних меншин сусідніх країн. Саме тому дослідження стану справ щодо вирішення існуючих проблем та мінімізації негативних проявів, пов'язаних з функціонуванням візового режиму, є надзвичайно **актуальним** і потребує системного і постійного вивчення та аналізу.

Мета роботи полягає в аналізі та оцінці стану справ у контексті спрощення і лібералізації візового режиму як важливої складової і потужного резерву транскордонного співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ефективності транскордонного співробітництва України з сусідніми державами-членами ЄС залежить від багатьох передумов. Найбільш важливим фактором, що впливає на дієвість

двосторонньої співпраці, залишаються проблеми, пов'язані з необхідністю лібералізації візового режиму Європейським Союзом стосовно України. Свідченням цього є та **увага** до проблематики спрощення, а у майбутньому і відміни візового режиму, яка приділялася на саміті «ЄС – Україна» в листопаді 2010 року.

Відомо, що Указом Президента від 22 квітня 2011 року затверджений Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. Проблематика перетину кордону та пов'язані з цим питання надзвичайно актуальні для прикордонних регіонів нашої країни. До них слід віднести і Закарпаття, яке, межуючи із чотирма країнами ЄС (Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина), є з'єднуючою ланкою України з Європейською Спільнотою.

Україна в системі країн центральної частини Євразії [1]

Відомо, що у прикордонних регіонах України з сусідніми державами проживає значна кількість національних меншин, яким необхідно постійно контактувати з рідними, близькими та співпрацювати в багатьох напрямках соціально-економічної складової життя.

Так, лише в Закарпатті в прикордонних районах проживають більше 151 тис. угорців (12,1%), 32 тис. румунів (2,6%), чи-

мало словаків та поляків. Усі вони до введення візового режиму між Україною та сусідніми державами мали можливість спрощеного перетину кордону для зустрічей з рідними, близькими, знайомими, партнерами по бізнесу. Після введення в дію Шенгенської угоди контакти між населенням прикордонних районів, де проживають національні меншини, ускладнилися та значно скоротилися [2].

Відомо, що правові рамки Шенгену утворює Шенгенська угода від 14 червня 1985 р. і підписаний до неї 19 червня 1990 р. виконавчий договір, який є імплементаційним актом угоди. Він містить детальну послідовність та правила кроків, встановлює, що, власне, має запропонувати своїм членам Шенгенська зона та що від них очікується. Договором передбачалося забезпечити:

- скасування контролю осіб та товарів на внутрішніх кордонах, у тому числі в аеропортах та водних портах;
- посилення контролю на зовнішніх кордонах;
- якіснішу та результативнішу співпрацю між національними системами та правовими органами;
- впровадження Шенгенської інформаційної системи як спільної системи у боротьбі із злочинністю;
- поступову гармонізацію спільної візової та міграційної політики, проблематики зброї та боєприпасів, судової співпраці у кримінальних справах та інше [3].

Саме тому прийняття Угоди про спрощення оформлення віз [4] **15 січня 2008 року** було надзвичайно позитивно оцінене як в ЄС, так і в Україні. Аналізуючи стан реалізації названої Угоди, слід відмітити відносно позитивні зміни, що відбулися в процесі реалізації комплексу заходів щодо лібералізації візового режиму, а саме [5]:

- **досягнуто** спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, безкоштовні візи) для визначених 14 категорій громадян всієї країни;

- **запроваджено** місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Словаччиною і Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;
- **розпочато** новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України);
- **започатковано** структурований візовий діалог з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволить запровадження безвізового режиму);
- **здійснено** перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство», зокрема розпочато роботу над проектом «Дорожньої карти», що міститиме передумови та технічні критерії, виконання яких дозволить скасувати візи і поліпшити взаємовідносини України з державами ЄС.

Про ефективність двосторонньої співпраці щодо реалізації Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз свідчить те, що сьогодні **кожна десята шенгенська віза видається в Україні. Поряд з названими позитивами, які відбулися протягом останнього періоду, слід відзначити також [6]:**

- значне збільшення кількості виданих безкоштовних віз;
- вагоме збільшення відсотка видачі багаторазових віз (від 1 до 5 років);
- зменшення кількості відмов у видачі віз у середньому з 12% у 2007 р. до 5% у 2010 р.

Важливим фактором реалізації Угоди про спрощення візового режиму є *практичне вирішення проблем, що існують у місцевому прикордонному русі України, який передбачає можливість перебування у 50 - кілометровій прикордонній зоні українсько-угорського кордону: жителів*

244 угорських та 384 українських населених пунктів та в аналогічній зоні *українсько-словацького кордону* – 299 словацьких і 280 українських населених пунктів. Дозвіл для громадян, бажаних відвідати рідних та знайомих у межах вказаної відстані, оформляється протягом 10 днів.

Проривом у роботі із спрощення і лібералізації візового режиму України з ЄС стали **результати першого офіційного візиту до Брюсселю Президента України Віктора Януковича 1 березня 2010 року**, де була підтверджена пріоритетність євроінтеграційного поступу країни. Це посилило динаміку і результативність співпраці у двосторонніх відносинах. Про це свідчать конкретні справи, зокрема:

- активізувалась робота із забезпечення виконання **«Концепції інтегрованого управління кордонами»**;
- розроблені проекти **«Концепції міграційної політики»** і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону України **«Про прикордонний контроль»**;
- успішно виконується **Державна цільова програма облаштування та реконструкції державного кордону на період до 2015 року**;
- оптимізувалась робота з виконання Закону України **«Про прикордонний контроль»**;
- здійснюються важливі заходи щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів на 2011 – 2015 рр. та введена в дію автоматизована інформаційна система **«Біженці»**;
- розпочата робота із забезпечення громадян України, що виїжджають за кордон, біометричними закордонними паспортами уже в 2011 році та інше.

Надзвичайно продуктивним у плані реалізації попередніх домовленостей щодо спрощення візового режиму стали рішення **чотирнадцятого саміту «ЄС – Україна»**, який відбувся в Брюсселі в листопаді 2010 року [7]. Він затвердив

План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

За період, що пройшов після зазначеного саміту, в Україні проведена суттєва організаційно-аналітична робота щодо визначення пріоритетів виконання його рішень. Підтвердженням цього є Указ Президента України від 22 квітня 2011 року за № 494/2011, яким затверджений **Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України** [8].

Враховуючи важливість Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, Президент України визначив завдання виконати більшу частину Плану щодо спрощення візового режиму з ЄС уже в 2011 році. Саме тому керівники відповідних органів влади зобов'язані постійно звітуватися про його виконання. З метою координації і посилення контролю за виконанням положень названого документа 7 лютого 2011 року постановою Кабінету Міністрів України №77 створено **Координаційний центр**, засідання якого будуть проводитися щомісяця. А за необхідності – і частіше. В основу діяльності створеної структури і центральних органів виконавчої влади покладено завдання реалізувати комплекс заходів і завдань, зокрема [9]:

перше завдання – у травні – червні розробити і прийняти всю необхідну нормативно-правову базу;

друге – прискорити впровадження дієвого механізму управління міграцією відповідно до стандартів ЄС. **У першу чергу** необхідно створити ефективну Державну міграційну службу і загальнодержавну базу даних з контролю міграційних потоків;

третє – налагодити систему захисту персональних даних відповідно до вимог Євросоюзу;

четверте – створити ефективну систему інтегрованого управління кордонами;

п'яте – до кінця року створити систему біометричної ідентифікації громадян України і розпочати випуск відповідних

війзних документів з електронними носіями біометричної інформації.

Практичні дії України з реалізації домовленостей, досягнутих під час 14-го саміту «ЄС – Україна», знаходять позитивну оцінку керівництва Європейського Союзу. Зокрема, Президент Європейського парламенту Єжи Бузек на зустрічі з Головою Верховної Ради України Володимиром Литвином, що відбулася у Страсбурзі 10 травня 2011 року, висловив задоволення активізацією співпраці України з ЄС в питаннях лібералізації візового режиму, а також переговорного процесу щодо підписання Угоди про асоціацію та створення Зони вільної торгівлі [10].

Окремі висновки

Враховуючи, що отримання безвізового режиму для громадян України є довгостроковою перспективою, слід відмітити позитивні зрушення у плані лібералізації ставлення ЄС до цього питання. Безумовно, виконання «Дорожньої карти», Плану дій листопадового саміту «ЄС – Україна» багато в чому залежить від конкретних справ щодо виконання умов на шляху до Зони вільної торгівлі, асоційованого членства України в ЄС та отримання безвізового режиму.

У той же час необхідно враховувати об'єктивний стан речей і неоднозначні процеси, які відбуваються у частині країн, що входять до Європейського Союзу. Серед них – неконтрольований потік біженців з країн Північної Африки та Близького Сходу, нестабільна економічна ситуація, неоднозначне ставлення до існуючої системи вільного пересування громадян через кордони в рамках Шенгенської зони та наміри Швейцарії відновити прикордонний контроль і вийти з безвізового простору.

Слід зазначити, що, поряд з виконанням положень названого Національного плану, для отримання безвізового режиму в Україні необхідно працювати не лише з центральними інституціями, а і з столицями кожної країни Європейського

Союзу. Саме цей фрагмент міжнародної співпраці надзвичайно важливий і тому, можливо, слід враховувати негативні наслідки від окремих рішень і дій деяких державних установ України відносно кожної країни-члена ЄС.

Надзвичайно важливими є положення звернення Президента України Віктора Януковича до ЄС з пропозицією ставити перед Україною завдання, для виконання яких є реальні можливості. Поряд з цим, на наш погляд, сьогодні існують виклики Шенгену, які є стримуючим фактором для ЄС на шляху надання Україні безвізового режиму, серед них:

- **Недостатнє фінансування** проектів, передбачених технічним переоснащенням державного кордону, і створення інфраструктури відповідно до вимог ЄС.
- **Зростання** антимиграційних настроїв у державах Європейського Союзу у зв'язку з невиконанням Україною домовленостей з введення безвізового режиму [11].
- **Застереження** Інтерполу щодо спрощення візового режиму для України, яка віднесена до категорії країн з ризиками [12].
- **Неоднозначна оцінка** країнами ЄС питань, пов'язаних з темою подвійного громадянства.
- **Ускладнення переміщення людей** країнами Шенгенської зони у зв'язку з притоком емігрантів з Північної Африки та Близького Сходу [13], а також вихід Швейцарії із безвізового простору [14].

Вважаємо, що вирішенню **проблеми безвізового режиму між Україною та ЄС** будуть сприяти конкретні реформи на регіональному рівні в прикордонних областях України. Про необхідність активізації роботи на місцях в усіх напрямках говорив, визначаючи завдання керівникам регіонів, Президент України Віктор Янукович під час перебування в Закарпатті [15]. Саме на цьому також акцентують увагу міжнародні експерти

Робочої групи **Національного Конвенту України щодо ЄС** [16]. Вони звертають увагу на те, що:

- успішна реалізація проблем в цілому неможлива без формування та реалізації **регіонального виміру євроінтеграційної стратегії України;**
- питання регіональної політики та розвитку регіонального співробітництва України та ЄС необхідно виділити та детально прописати в окремому розділі **Угоди про асоціацію** та у **Плані дій щодо асоціації;**
- необхідно забезпечити ратифікацію Україною **Третього додаткового протоколу до Мадридської Конвенції щодо об'єднань регіонального співробітництва**, який закладає єдині правові рамки для діяльності всіх європейських єврорегіонів та сприяє інтенсифікації регіонального співробітництва з ЄС.

Список використаних джерел

- 1) Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 13).
- 2) Національні меншини Закарпаття: цифри і факти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-64717-Nacionalni-menshyny-Zakarpattya-syufry-i-fakty>
- 3) В.Чечот. Розширення Шенгенського простору: політичні і технічні проблеми / Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України – до вступу в Шенген і виклики для України: матеріали міжнародного «круглого столу» експертів. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – С.30.
- 4) Відомості Верховної Ради України - 2008 .– № 10.– С.312.
- 5) Мітряєва С.І. Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС: регіональний аспект // Закарпаття : науково-популярне видання. –2010-2011. – №3. – С. 62.

- 6) Там само.– С.64-65.
- 7) Чотирнадцятий саміт ЄС – Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://esbs.kiev.ua/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=468&Itemid=176&lang=uk
- 8) Указ Президента України «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ovu.com.ua/articles/10481-pro-natsionalniy-plan-z-vikonannya-planu-diy-schod>
- 9) Ключев: Президент поставил задачу выполнить большую часть плана по упрощению визового режима с ЕС уже в этом году. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.versii.com/news
- 10) Украина договаривается с ЕС о безвизовом режиме. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/ukraina/2011/05/10/847076.html>
- 11) ЕС в ближайшее время не либерализует визовый режим с Украиной?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/rus/print/436024>
- 12) Европол выступил против упрощения визового режима со странами бывшего СССР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://for-ua.com/politics/2011/05/04/205012.html>
- 13) Перемещаться по странам Шенгенской зоны станет сложнее. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rodrobnosti.ua/power/2011/05/13/769073.html>
- 14) Евросоюз начал рассыпаться: Швейцария уходит из Шенгенской зоны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/103629>
- 15) Віктор Янукович: Закарпаття — приклад усієї України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.karpatnews.in.ua/news/20188>
- 16) Проект здійснюється за ініціативи Національного інституту стратегічних досліджень спільно з Дослідниць-

ким центром Словацької асоціації зовнішньої політики у партнерстві з Українським центром незалежних політичних досліджень, за підтримки Словацького фонду розвитку (Slovak Aid).

Артёмов И., Вайнраух А. Либерализация визового режима Европейским Союзом– необходимая предпосылка действенного трансграничного сотрудничества.

В статье анализируются вопросы проблематики либерализации визового режима ЕС в отношении Украины и значения этого процесса для успешного трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: визовый режим, либерализация, упрощение, «Дорожная карта», трансграничное сотрудничество.

УДК 339(477)

**О. ПЕРЕДРІЙ
С. П'ЯСЕЦЬКА-УСТИЧ****ЕКОНОМІЧНА СФЕРА – БАЗОВА
У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ**

Із точки зору європейської стратегії України актуальність проблематики транскордонного співробітництва (ТКС) як у теоретико-методологічному, так і в організаційно-прикладному плані не викликає жодних сумнівів. Підтвердженням цього є дослідження і публікації за останні роки, в яких частково започатковано виокремлення проблемних питань ТКС, що засвідчують таке: питання сучасних кордонів з ЄС, а також ТКС є одними із найбільш пріоритетних для вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів, численних дослідницьких центрів, політичної еліти тощо. У цьому сенсі наша публікація не є винятком.

Підтвердженням актуальності цієї тези може слугувати і той факт, що сьогодення об'єднана Європа започаткувала себе в цій якості близько 60-ти років тому, розпочавши те, чим вона нині заслужено може гордитися. Вона створила модель успішної реалізації глибокої економічної і політичної інтеграції, яка розпочалася, по суті, саме з транскордонного співробітництва. Адже Європейське об'єднання вугілля і сталі, з якого, власне, і розпочалося формування організаційно-правового та економічного механізму інтеграційних процесів у Західній Європі, є, в той же час, зразком ефективного єврорегіонального співробітництва.

Важливість ролі й місця транскордонного співробітництва в розвитку євроінтеграційних процесів підтверджує позиція президента Франції Шарля де Голля, який бачив майбутню Європу в ідеалі як Європу єврорегіонів. Пізніше сформовані єврорегіональні об'єднання у Західній Європі здійснили суттєвий позитивний вплив на прискорення

її об'єднання, знявши або ж значно пом'якшивши низку суперечностей соціально-економічного плану, територіальних претензій, міжнаціональної напруги тощо, які мали місце в прикордонних регіонах багатьох європейських країн.

На початку 50-х років були створені не тільки об'єктивні передумови для формування нової Європи. Їй особливо пощастило на той час і з особистим фактором. Мова йде про плеяду особистостей у середовищі тодішньої політичної еліти провідних європейських країн, які чітко усвідомлювали, з чого потрібно розпочинати розбудову нової Європи. А для транскордонного співробітництва особистий фактор відіграє винятково важливу роль. Це пояснюється надто слабкою його захищеністю на організаційно-правовому рівні, особливо в перші десятиліття його становлення і розвитку, та практично відсутністю стабільного власного механізму функціонування. Тому доля ТКС у кожному конкретному випадку значною, а нерідко і вирішальною мірою, і це підтверджує історія, залежить від суб'єктивного фактора.

Було б неправильно стверджувати, що на українсько-євросоюзівському кордоні транскордонне співробітництво сьогодні розпочинається з чистого аркуша. Історією зафіксовано кілька десятків років прикордонної співпраці між СРСР з однієї сторони та Румунією, Угорщиною, Чехо-Словаччиною і Польщею - з іншої. Але в тих умовах співробітництво було настільки заполітизованим, що говорити про якусь відчутну економічну ефективність або навіть економічну доцільність некоректно. Це обумовлено, головним чином, максимальною зацентралізованістю управління зовнішньоекономічними зносинами в умовах тодішньої системи організації планової економіки та відсутністю ринкового механізму саморегуляції. Можливості здійснення транскордонного співробітництва в такому середовищі обмежувалися обміном досвідом між окремими колективами без жодної змоги використання інтеграційних форм співпраці. Особливо це стосується виконання безпо-середньо кооперативних зв'язків, формування спільних підприємств тощо.

Новий реальний імпульс транскордонне співробітництво отримало на початку 90-х років. Слід наголосити, що біля його витоків, і це специфіка та особливості цього процесу на зазначеному етапі, стояли прикордонні регіони та їх уряди. Стосовно цього, як і на початку 50-х років, транскордонному співробітництву знову пощастило із суб'єктивним фактором. У його становлення, яке реалізовувалося на принципово іншій соціально-економічній основі, активно включились представники нової влади прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії й України – професійні, амбітні, енергійні, з бажанням зробити значну для соціально-економічного розвитку регіонів справу, якою є транскордонне співробітництво. Нерідко це робилося навіть всупереч центральним органам державної влади, які безпідставно, значно перебільшуючи небезпеку відцентрових, сепаратистських тенденцій регіонів, далеко не завжди підтримували транскордонні ініціативи регіональних органів влади у прикордонні. Більше того, швидше можна говорити про те, що з їхнього боку це була переважно політика «перепон».

Результатом регіональних ініціатив прикордонних областей країн Карпатського регіону в 1993 році став, зокрема, і Карпатський єврорегіон - перша міжнародна організація з членством України. Але подальші процеси, які відбувалися на теренах України, а також зовнішні фактори, в тому числі розширення ЄС до кордонів з Україною, не стимулювали розвиток транскордонного співробітництва. Така ситуація обумовлена тим, що новий східний кордон ЄС формується на нових геополітичних кордонах - східних рубежах простору Центральної Європи як сфери реалізації, значною мірою, політичних інтересів Європейського Союзу з чітко вираженою тенденцією посилення його бар'єрної функції, становлення його в першу чергу як захисного рубежу з боку ЄС з довгостроковим характером. Така тенденція обумовлюється, перш за все, впровадженням шенгенських угод, які забезпечують вільне пересування людей, капіталів, товарів і послуг

у рамках шенгенського простору. Таким чином, фактична ліквідація внутрішніх кордонів ЄС логічно привела до зміцнення його зовнішніх кордонів. Як підсумок вищенаведеного, сьогодні можна без перебільшення констатувати, що транскордонне співробітництво в економічній сфері на західних кордонах України має здебільшого хаотично-випадковий характер.

У той же час комплексний аналіз існуючих непростих умов транскордонної співпраці на східних кордонах ЄС дає підставу зробити такий висновок: у регіоні держав Центрально-Східної Європи, і особливо держав Карпатського регіону, існують фактори, що за певних обставин можуть стати початком якісно нового етапу в розвитку ТКС. Це аргументується таким чином.

По-перше, на сьогодні сформований мінімально достатній, але цілком стійкий організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва, загальноєвропейські норми і принципи якого закріплені в документах Ради Європи. Головним із документів, який легалізує ці відносини, а також сприяє децентралізації прийняття рішень владними структурами прикордонних регіонів, є Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р., а також два додаткових протоколи – 09.11.95 та 05.05.98 рр., що надають значно більших компетенцій регіонам у зовнішньоекономічних та політичних питаннях, сприяють міжнародній активізації регіонів¹.

Внаслідок ратифікації Мадридської Конвенції Польщею, Угорщиною, Україною, Румунією та Словаччиною її положення стали частиною національного законодавства цих країн і мають пріоритет над внутрішнім правом.

---

¹ Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980

По-друге, нинішня готовність до співпраці прикордонних регіонів ЦСЄ підтверджується і забезпечується і низкою дво- та багатосторонніх угод².

По-третє, економічне середовище, яке сформувалося в країнах ЦСЄ внаслідок ринкових трансформацій, сприяє активізації транскордонного співробітництва. Особливо це стосується його мікрорівня, на якому через механізм ринкового саморегулювання відбувається своєрідний відбір найбільш раціональних форм та методів транскордонної співпраці на принципах економічної доцільності.

По-четверте, мова знову йде про суб'єктивний фактор в ТКС. Значна частина тих, хто нині причетний до цієї проблематики як у науковому, науково-прикладному, так і в

---

² Серед угод дво-та багатостороннього характеру слід віднести такі: Договір між урядами Польщі та України про міжрегіональну співпрацю (підписаний у Києві 23.05.1993р.); Договір «Про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією» від 17.07.97; Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво (укладена в Братиславі 5 грудня 2000р.); Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини (Закарпатська обласна рада, Рада з територіального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області, 2003); Концепція спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії – ІНТЕРРЕГІО (Закарпатська обласна рада, обласна рада Сатмар, Рада з територіального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області, 2003); Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615; Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 14 вересня 2000 року № 1072; Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки»; Концепція державної регіональної політики, схвалена Указом Президента України від 25 травня 2011 року №341; постанова Кабінету Міністрів від 29 квітня 2002 року №587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів»; Концепція сталого розвитку Закарпаття, схвалена рішенням обласної ради IV скликання від 16 жовтня 2002 року №71; Угода ІНТЕРРЕГІО про трilaterальне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), підписана в 2000 році; Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України і Кошицьким регіоном Словацької Республіки, підписана в 1999 році; Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Пришівським регіоном Словацької Республіки, підписана в 2000 році; Угода між Закарпатською обласною державною адміністрацією України та Підкарпатським воєводством Республіки Польща про транскордонне співробітництво, підписана у 2002 році.

практичному плані, мають чималий досвід у цій сфері. Крім професійних навичок, вони стали значно прагматичніші в наукових дослідженнях, а регіональні уряди мають більше можливостей у практичній реалізації ідей, концепцій та конкретних програм, які сьогодні пропонуються наукою.

На сьогодні першочерговими проблемами економічної сфери ТКС, які потрібно вирішити на теоретико-методологічному та науково-прикладному рівні, на нашу думку, є такі. **По-перше**, як не дивно констатувати, але факт залишається фактом, що до теперішнього часу аналіз транскордонного співробітництва в економічній сфері базувався і продовжує базуватися в абсолютній більшості на статистичній інформації, яка не відображає реальний його стан. Зокрема, в дослідженнях щодо транскордонного співробітництва використовується статистика, яка характеризує в цілому зовнішньоекономічні зв'язки прикордонних регіонів як суб'єкта міжнародних економічних відносин. Цілком очевидно, що така статистична інформація як у кількісному, так і в якісному плані не відображає реальну картину безпосередньо транскордонного співробітництва, що є лише частиною зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів. Вибірковий аналіз показує, що на його долю припадає лише 5-7% від усього обсягу зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів. Причина такої підміни полягає у відсутності офіційної статистичної інформації, яка б відображала безпосередньо транскордонне економічне співробітництво – рух капіталу, товарів, послуг, робочої сили. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним, на нашу думку, є вирішення проблеми формування системи статистичної інформації власне з транскордонного співробітництва в економічній сфері як у теоретико-методологічній, так і в організаційно-прикладній площині.

По-друге, з метою підвищення ефективності управління транскордонним співробітництвом в економічній сфері особливим, на нашу думку, є запровадження порівняльного аналізу конкурентоздатності прикордонних територій.

Причому надзвичайно важливо, щоб такий аналіз проводився по обидві сторони кордону за спільною методикою. Результати цього аналізу можуть стати хорошим відправним пунктом, науково-методичною базою для реалізації спільних програм у транскордонній співпраці. Це стосується в першу чергу коопераційних програм, формування міжнародних спеціальних економічних територій кластерного типу на прикордонних територіях двох або декількох суміжних країн тощо.

Для порівняльної характеристики соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів і визначення рівня їх маркетингової привабливості та конкурентоздатності доцільно використати регіональні індикатори соціально-економічної інтеграції, якими користуються в Комісії Європейських Спільнот. Вони є цілком доступними і використовуються при аналізі соціально-економічних процесів у кожній із країн ЄС та країн, що межують із Європейським Союзом на його східному кордоні. До таких показників належать такі:

- валовий регіональний продукт на 1 особу (ВРП ос.);
- роздрібний товарообіг підприємств торгівлі на 1 особу (РТО ос.);
- експорт товарів і послуг (ЕТП) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- розподіл кількості суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) на 1 тисячу осіб економічно активного населення (ЕАН);
- наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами (НТР), у розрахунку на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- рівень зареєстрованого безробіття (РЗБ);
- середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (СНЗП);

- кількість студентів у вищих навчальних закладах на 10 тисяч населення;
- показник регіонального людського розвитку (РЛР);
- чистота навколишнього середовища, яка розраховується як одиниця, поділена на кількість викидів шкідливих речовин у повітря зі стаціонарних джерел, на 1 мешканця;
- доступність до житлових ресурсів, яка розраховується шляхом ділення обсягів житла на особу населення.

Порівняльний аналіз конкурентоздатності прикордонних регіонів доцільно визначати на двох рівнях: національному і міжнародному. На національному рівні порівняльний аналіз конкурентоздатності прикордонних регіонів здійснюється шляхом зіставлення регіональних індикаторів окремо взятого прикордонного регіону до середнього показника у країні як еталонного.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні}}$$

У випадку визначення конкурентоздатності прикордонних регіонів на рівні двох і більше суміжних країн за еталонний (базовий) індикатор приймається відповідне середнє його значення в одній із країн-сусідів із більш високим рейтингом конкурентоздатності.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні з найбільшим рейтингом конкурентоздатності}}$$

У підсумку конкурентна позиція того чи іншого прикордонного регіону визначається як сума всіх розрахованих індексів зіставлення регіональних індикаторів до

еталонного показника. Це стосується сукупного індексу конкурентоспроможності прикордонного регіону як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Сукупний індекс регіональної конкурентоспроможності (RCI) = $\sum$ індексів зіставлення

По-третє, не менш важливою проблемою є питання індексації та моніторингу процесів транскордонного співробітництва в економічній сфері і розроблення своєї карти конкурентоздатності прикордонних регіонів та стану транскордонного співробітництва по всьому кордону з Європейським Союзом. Нами запропонована структурно-аналітична схема індексації транскордонного співробітництва на кордоні Україна - ЄС (див. вклейку). Її обґрунтування – окрема тема, що вимагає самостійного аналізу. Відмітимо лише дві, на нашу думку, найбільш важливі риси запропонованої структурно-аналітичної схеми. **З одного боку**, це групування сегментних індексів у два блоки. Перший – сукупність факторів, які характеризують існуючий рівень розвитку транскордонного співробітництва. Другий – включає фактори, які характеризують середовище, «клімат», умови реалізації транскордонного співробітництва. **З іншого боку**, у схемі реалізована спроба формування соціально-економічних факторів за принципом «зваженості», тобто рівності їх ваги в соціально-економічних процесах.

Перелічені вище проблеми в науково-теоретичному та науково-прикладному плані можуть бути вирішені уже в найближчі два-три роки. Для цього є всі підстави, у тому числі й організаційні. Зокрема, Інститутом транскордонного співробітництва в м. Ужгороді започаткована і реалізується програма досліджень, згідно з якою передбачається розроблення теоретико-методологічних та науково-прикладних проблем за вищепереліченими напрямами.

Список використаних джерел:

1. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.
2. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України.- Ужгород: Ліра, 2007.
3. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євро-інтеграційній стратегії України.- Ужгород: Ліра, 2009.
4. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам.- Ужгород: Карпати, 2007.
5. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини.- Київ: Знання, 2008.
6. Устич С.І. Кордон, війна та мир у долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу? - Ужгород: Карпати, 2010.

УДК 341.8 (4)

С. МІТРЯЄВА

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ВІЗОВИЙ АСПЕКТ

У статті окреслено етапи розвитку, результати, проблеми та перспективи взаємовідносин між Україною та ЄС щодо лібералізації візового режиму в контексті досягнення стратегічних цілей транскордонного співробітництва; наведені статистичні дані щодо видачі шенгенських віз та дозволів на місцевий прикордонний рух, а також результати моніторингу видачі віз консульськими установами країн ЄС на території України.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, шенгенська віза, дозвіл на місцевий прикордонний рух, лібералізація візового режиму.*

Розвиток відносин України з Європейським Союзом залишається одним із пріоритетів зовнішньої політики України [1, с. 13]. У цьому контексті одним з *найважливіших інструментів реалізації цього пріоритету є співробітництво України з країнами-сусідами-членами ЄС, яке має сприяти як економічному розвитку прикордонних регіонів наших країн, так і загалом поглибленому транскордонному співробітництву в економічній, політичній, гуманітарній, науковій та інших сферах. Послідовно проводячи курс на європейську інтеграцію, Україна зацікавлена у динамізації цих зв'язків на всіх рівнях. Невід'ємний елемент цього шляху – повноцінний безвізовий режим для громадян України з боку країн-членів ЄС [4, с. 35].*

Процес лібералізації візового режиму між Україною та ЄС був започаткований Україною, яка в *односторонньому порядку* ввела безвізовий режим для громадян країн ЄС [5]. Подальша візова політика України спрямована на відстоюван-

ня позицій безвізового режиму в'їзду своїх громадян до країн ЄС на принципах взаємності [3, с.6]. Активний рух з боку ЄС щодо лібералізації візового режиму для України розпочався з **набранням чинності з 1 січня 2008 р. пакету угод між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз та реадмісію** [6]. В напрямі лібералізації візового режиму між Україною та ЄС за останній період:

- *досягнуто* спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, безкоштовні візи) для визначених 14 категорій громадян всієї країни;
- *запроваджено* місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Словаччиною і Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;
- *започатковано* **структурований візовий діалог** з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволить запровадження безвізового режиму);
- *здійснено* перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне Партнерство»;
- *отримано* Україною План дій щодо досягнення безвізового режиму з ЄС на саміті Україна-ЄС (22 листопада 2010 р.) [10, с.7].

Завдяки реалізації Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз, кількість шенгенських віз, отриманих громадянами України у 2009 р., сягнула 1 млн. 22 тис., що на 134 % більше, ніж у 2008 р. (435 тис. віз). Наразі експерти констатують, що кожна 10 шенгенська віза в світі видається в Україні.

Крім того, серед позитивних змін, які відбулися протягом останнього періоду, слід відзначити такі:

- значне збільшення кількості видачі безкоштовних віз;
- істотне збільшення відсотка видачі багаторазових віз (від 1 до 5 років);

- зменшення кількості відмов у видачі віз у середньому з 12 % у 2007 р. до 6 % у 2008 р. та 5 % у 2009 р. Ці ж тенденції зафіксовані у 2010 р.

Втім, аналіз процесу практичної реалізації **Угоди про спрощення видачі віз як одного з основних інструментів лібералізації візового режиму** свідчить про те, що ця реалізація *не в повній мірі відповідає досягнутим домовленостям* як зі сторони ЄС, так і України. Експерти «Європи без бар'єрів» провели чотири етапи **Всеукраїнського моніторингу видачі віз¹** громадянам України консульськими установами країн ЄС на території України та проаналізували консульську практику країн ЄС за різними параметрами і представили всебічні оцінки стану виконання консульствами положень двох важливих нормативних документів: Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз та Візового кодексу ЄС, що набув чинності 5 квітня 2010 р. Слід зазначити, що особливістю останнього етапу цього моніторингу на території Закарпатської області було і те, що вивчалася не тільки **практика видачі шенгенських віз, а й дозволів на місцевий прикордонний рух** цими консульськими установами, а також **процедура перетину українсько-словацького кордону** на міжнародному пункті пропуску «Ужгород-Вишне Немецке». При цьому останнє **зумовлене** великою кількістю нарікань з боку подорожуючих (тривалість очікування, оперативність роботи прикордонників та митників на пунктах перетину, елементи корупції, ставлення до громадян, обізнаність щодо правил перетину кордону тощо).

Чотири етапи Всеукраїнського моніторингу показали, що **Угода** сприяла певному поліпшенню ситуації з видачею віз громадянам України переважно в країнах «старого» Шенгену. Країни «нового» Шенгену проводять більш жорстку

---

¹ Моніторинг було проведено **Всеукраїнським консорціумом експертних організацій та аналітичних центрів України**, до складу якого входив і Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгород, в рамках реалізації Міжнародної громадської ініціативи «Європа без бар'єрів» в 4 етапи (липень-серпень, листопад 2008 р.; липень 2009 р.; липень-серпень 2010 р.). [2, с.4-90]

і обмежувальну політику щодо в'їзду громадян України на територію ЄС, ніж це передбачено **Угодою**, а положення щодо видачі безкоштовних та багаторазових віз пільговим категоріям громадян України виконуються не в повному обсязі.

За результатами регіонального моніторингу в Закарпатській області можна констатувати, що:

- *якість імплементації Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС (ст. 4-7) Генеральним консульством Угорської Республіки в м. Ужгороді, Консульством Угорської Республіки в м. Берегово та Генеральним консульством Словацької Республіки в м. Ужгороді залишається на стабільно високому рівні;*
- *поінформованість респондентів щодо базових положень Угоди про спрощення оформлення віз відчутно зросла, особливо це стосується пільгових категорій громадян України, які мають право на отримання безкоштовних та багаторазових віз;*
- *значна частина віз, які видаються згаданими консульствами, – це багаторазові візи терміном дії на один рік;*
- *задоволення згаданими консульствами візових клопотань щодо терміну дії та терміну перебування залишається на стабільно високому рівні;*
- *відсоток відмов у видачі віз аплікантам наразі є незначним, при цьому, якщо в консульствах Угорської Республіки він залишається приблизно на одному й тому ж рівні, то в Генеральному консульстві Словацької Республіки відбулося значне зменшення цього показника у порівнянні з попередніми етапами;*
- *позитивним нововведенням у роботі із заявниками у Генеральному консульстві Словацької Республіки в м. Ужгороді є здійснення попередніх консультацій щодо правильності оформлення документів для подачі на шенгенські візи.*

Можливості жителів прикордонних територій України, в т.ч. і Закарпатської області, щодо використання інструментів лібералізації візового режиму значно ширші, оскільки наразі виключно на них поширюється дія **Угоди** про спрощення оформлення віз та угод про місцевий прикордонний рух. Запровадження **Інституту місцевого прикордонного руху** (*"the local border traffic"*) щодо громадян України слід розглядати як *апробацію нових інструментів лібералізації візової політики країн ЄС до України з перспективою повної відміни візового режиму*. Інститут місцевого прикордонного руху вперше було запроваджено в 2007 р. між **Угорщиною та Україною**. Позитивні практичні результати Угорщини у застосуванні місцевого прикордонного руху, а головне - затребуваність цього інструменту лібералізації візового режиму сприяли запровадженню його і між **Словаччиною і Україною** восени 2008 р., а пізніше – між **Польщею та Україною**. Але необхідно зазначити, що *форми та умови дії* цього інструменту наразі є різними.

Форма місцевого прикордонного руху **Угорщини** передбачає можливість перебування в 50-кілометровій прикордонній зоні (244 угорських та 384 українських населених пунктів). Вартість дозволу на місцевий прикордонний рух складає 20 євро, яка не стягується з визначеної категорії громадян (інваліди, пенсіонери, діти у віці до 18 років та дітей, що знаходяться на утриманні, віком до 21 року). Дозвіл оформлюється протягом 10 днів, період дії дозволу коливається від 1 до 5 років, термін перебування не має перевищувати 90 днів [7].

Форма місцевого прикордонного руху **Словаччини** передбачає можливість перебування в 30-50 - кілометровій прикордонній зоні (299 словацьких та 280 українських населених пунктів). Вартість дозволу становить 20 євро, від цієї сплати звільняються пенсіонери, старші 60 років, та діти віком до 15 років. Період оформлення дозволу коливається від 60 до 90 днів, період дії дозволу від 1 до 5 років, а термін перебування не має перевищувати 30 днів протягом одного візиту та загалом не перевищувати 90 днів упродовж 6 місяців [8].

Форма місцевого прикордонного руху **Польщі** передбачає можливість перебування в 30 - кілометровій прикордонній зоні від спільного кордону (1822 польських та 1545 українських населених пунктів). Вартість дозволу складає 20 євро, від цієї сплати звільняються інваліди, пенсіонери та діти віком до 18 років. Період оформлення дозволу має тривати не більше 60 днів з дня прийняття заяви, а в окремих випадках цей строк може бути продовжено до 90 календарних днів, період дії дозволу до 5 років, а термін перебування не має перевищувати 60 днів з моменту перетину кордону, але загалом не більше 90 днів протягом кожних 6 місяців з дати першого перетину кордону [9].

Результати практичного функціонування місцевого прикордонного руху між Україною та Угорщиною, Україною та Словаччиною, Україною та Польщею наразі показали, що існуючі відмінності в формах місцевого прикордонного руху значно впливають на бажання та можливості жителів прикордоння України користуватися цим інструментом лібералізації візового режиму. Про це свідчать і офіційні статистичні дані. Так, з моменту видачі дозволів на місцевий прикордонний рух до 01.07.2010 р. консульствами Угорщини в Закарпатській області було видано 62029 дозволів на місцевий прикордонний рух, консульствами Польщі у Львівській та Волинській областях - 39316, а Генеральним консульством Словацької Республіки – лише 1132. Напрацьована в **угорсько-українських** взаєминах форма місцевого прикордонного руху наразі виявилася більш ліберальною, ніж у **словацько-українських взаєминах** і, власне як найбільш прогресивна і дійова, потребує нормативного закріплення та поширення її використання на інші суміжні з Україною країни ЄС. Відпрацювання і запровадження ж **єдиної форми місцевого прикордонного руху** всіма суміжними з Україною країнами ЄС дало б можливість зробити **якісний стрибок** у спрощенні візової процедури шляхом поширення дії дозволу на перетин кордону з **однією з цих країн ЄС** і перебування у визначеній прикордонній зоні на перетин кордонів та перебування у

визначених прикордонних зонах усіх інших країн (Угорщини, Словаччини, Польщі та Румунії). Це б сприяло формуванню на спільному Шенгенському кордоні ЄС та України **території стабільності, безпеки та співробітництва** і досягненню **стратегічних цілей транскордонного співробітництва**.

Проведений моніторинг також підтвердив і те, що на сьогодні одним з найбільш проблемних питань у розвитку добросусідських транскордонних відносин між двома країнами є саме **процедура перетину українсько-словацького кордону**, головним чином через: некоректне ставлення до подорожуючих, приниження честі та гідності українських громадян представниками прикордонних та митних служб Словацької Республіки; прояви корупції; недостатню пропускну спроможність пункту перетину кордону; незадовільний стан соціальної інфраструктури пункту перетину кордону (в основному, на українській стороні); ліквідацію можливості здійснювати перетин кордону пішоходам; ускладнення та обмеження можливості здійснювати перетин кордону громадянами України з дійсними шенгенськими візами, які видавалися консульськими установами інших країн.

На думку респондентів (в основному громадян України), однією з основних причин виникнення такої ситуації є **недостатньо ефективна робота Міністерства закордонних справ України щодо захисту прав і свобод своїх громадян, створенню позитивного іміджу України в Європі та світі**.

Більшість респондентів вважає, що на цьому пункті перетину кордону потрібні такі зміни: поліпшення соціальної інфраструктури пункту перетину кордону з обох боків; поліпшення ставлення працівників митних та прикордонних служб обох країн до всіх подорожуючих; відновлення можливості здійснювати пішохідний перетин кордону; підвищення оперативності роботи всіх служб по обидва боки кордону; збільшення кількості рейсових автобусів; здійснення пропуску подорожуючих через цей пункт перетину кордону з дійсними шенгенськими візами незалежно від країни її видачі.

Наразі заслуговує на увагу ініціатива депутата Європарламенту від Польщі пана Павла Залевскі, який на своєму сайті <http://www.pawelzalewski.eu/ua/> оголосив про Інтернет-акцію «Європейський вибір України» і здійснює збір оцінок та відгуків українців щодо значення перспективи запровадження безвізового режиму для України. «Європа без бар'єрів» активно підтримала цю ініціативу і звертається також до депутатів Європейського парламенту від Угорщини, Словаччини, Чехії підтримати та приєднатися до ініціативи представника Польщі і **виробити спільну позицію країн Вишеградської четвірки в цьому питанні в ЄС**, враховуючи і те, що Угорщина та Польща головує в Європейському Союзі в 2011 р., а Словаччина головує у Вишеградській четвірці.

Список використаних джерел

1. Відносини Україна-ЄС у багатополлярному світі: стан і перспективи на майбутнє : матеріали міжнародної конференції (Київ, 23 листопада 2009 р.). – К.: ВД «Стилос», 2010, - 60 с.
2. Громадський моніторинг візової політики і практики країн ЄС в Україні: Аналітичний звіт / [І. Сушко, О. Врадій, О. Сушко] ; Центр миру, конверсії та зовнішньої політики. – К., 2009. – 92 с.
3. Законодавче забезпечення руху до симетричного безвізового режиму між ЄС та Україною. Поточні оцінки візової практики країн ЄС в Україні: інформаційно-аналітичне видання / [І. Сушко, О. Врадій, О. Сушко] ; Центр миру, конверсії та зовнішньої політики. – К., 2010. – 56 с.
4. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики : мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О.В., Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
5. Про встановлення безвізового режиму для громадян держав-членів Європейського Союзу, Швейцарської

- конфедерації та князівства Ліхтенштейн [Текст] : Указ Президента України : [виданий 26.07.05] // Урядовий кур'єр. - 2005. - 30 липня.
6. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/11577.htm>.
  7. Угода про місцевий прикордонний рух між Україною та Угорщиною. – Режим доступу: http://www.mfa.gov.hu/kulkerpiselet/Beregovo/uk/ua_Konzuliinfo.
  8. Угода про місцевий прикордонний рух між Україною та Словаччиною. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
  9. Угода про місцевий прикордонний рух між Україною та Польщею. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_138&p=1251789577690164.
  10. Формуючи дорожню карту до безвізового режиму для громадян України у відносинах з Європейським Союзом : інформаційно-аналітичне видання / [О. Сушко, О. Врадій, І. Сушко] ; Центр миру, конверсії та зовнішньої політики. – К. 2009. – 44 с.

Митряева С. Трансграничное сотрудничество: визовый аспект.

В статье обозначены этапы развития, результаты, проблемы и перспективы взаимоотношений между Украиной и ЕС о либерализации визового режима в контексте достижения стратегических целей трансграничного сотрудничества; приведены статистические данные о выдаче шенгенских виз и разрешений на местное пограничное передвижение, а также результаты мониторинга выдачи виз консульскими учреждениями стран ЕС на территории Украины.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, шенгенская виза, разрешение на местное пограничное передвижение, либерализация визового режима.

УДК 341(477):327(477)

Г.ДИНИС

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З МЕХАНІЗМОМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИН

Предметом дослідження є концептуальні основи гармонізації національного законодавства з механізмом міжнародно-правового регулювання транскордонних, а також міжтериторіальних відносин європейських прикордонних держав у взаємозв'язку з інтеграційними процесами. Автор аргументує пріоритетність створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів для здійснення транскордонного співробітництва на основі положень Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, а також впровадження перерозподілу обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих властей, що створить юридичні основи для ефективного транскордонного та міжтериторіального співробітництва.

Ключові слова: міжнародне право, механізм міжнародно-правового регулювання, транскордонне співробітництво, міжтериторіальне співробітництво, прикордонне співробітництво.

Проблематиці транскордонних (прикордонних) відносин України з сусідніми європейськими державами властива своя історія, філософія, економіка і право. Міжнародні європейські транскордонні відносини та співробітництво між місцевими та регіональними владами є актуальною тематикою

і предметом широких міжнародних дискусій у науці та на практиці [1].

Вагомими є наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблематики міжнародного транскордонного співробітництва європейських держав – Німеччини, Швейцарії, Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини та Росії [2].

Разом з тим, проблема формування організаційно-правових та інституційних ефективних механізмів транскордонного, а також міжтериторіального співробітництва через реформування органів місцевого самоврядування та перерозподіл обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих властей, на наш погляд, є визначальним сегментом у проекті “Кордони для людей” [3]. По аналогії, адміністративно-територіальні одиниці – прикордонні кантони Швейцарії, землі ФРГ наділені правами в межах національного законодавства укладати міжнародні договори з питань розвитку регіону, прикордонної торгівлі, туризму, культурних зв’язків, екології та інше. Але цей статус є результатом історичних процесів державотворення протягом століть.

Створення єврорегіонів у європейській практиці в якості міжнародних інституційних структур (утворень) засноване на прикордонному співробітництві адміністративно-територіальних одиниць на рівні кантонів, земель або територіальних общин сусідніх європейських держав, які мають спільні кордони. Предмет правового регулювання традиційно охоплює прикордонну торгівлю, охорону здоров’я, освіту, охорону навколишнього середовища, туризм, рекреацію, а також бізнес на територіях, що прилягають до кордонів. За свідченням дослідників, підписання договорів про співробітництво прикордонних регіонів має тривалу історію. Утворення єврорегіонів у Європі, за свідченням дослідника цих питань Маркуса Перкмана, було започатковано на початку 50-х років, коли муніципальні асоціації створили

міжмуніципальні асоціації з метою регіонального співробітництва на прикордонних територіях [4]. Katri-Liis Lepik вважає, що “перший євро регіон був створений у 1958р. на прикордонних територіях Еншеде (Данія) і Гронау (Німеччина). Інші міждержавні багатосторонні та двосторонні договори про транскордонне співробітництво, наприклад німецько-датське, яке було підписане 23 травня 1991р., та договір Карлсруе про транскордонне співробітництво між територіальними властями та місцевими органами влади, підписаний 23 січня 1996р., створили рамкові юридичні основи для більш складних форм транскордонного співробітництва на основі публічного права” [5]. Підписання Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами створило регіональні основи міжнародно-правових механізмів для розвитку транскордонного співробітництва європейських держав (Мадрид, 1980р.) (див. додаток 1) [6].

Характерної новизни набувають дискусії з питань майбутнього європейських транскордонних відносин, включаючи Україну, у взаємозв'язку з глобалізаційними процесами в системі міжнародних відносин, викликами та ризиками, які є природними супутниками формування нового світопорядку, включаючи і європейський. Глобалізація супроводжується поглибленою взаємозалежністю основних акторів міжнародних відносин у економічній, соціальній та політичній сферах. В умовах глобально залежного світу держава не володіє виключною суверенною юрисдикцією у сучасному світі глобального правового порядку. Як наслідок універсалізації процесів глобалізації відбувається поглиблення впливу недержавних приватних акторів (приватних компаній) на процеси універсалізації національних законодавчих процесів, наприклад, діяльність транснаціональних компаній (ТНК) у сфері інвестиційної політики держав. “Відбувається трансформація суверенітету, але це не ерозія в результаті впливу глобального права. Дані трансформації свідчать

про співробітництво між національними регуляторними інститутами та приватними акторами з метою забезпечити відповідність міжнародним стандартам" [7].

Аргументом на користь цього твердження є практика проникнення ТНК на нові ринки не членів ЄС із Східної Європи. Це свідчить про переваги саме прикордонних територій для розміщення виробництва на афілійованих підприємствах іноземних інвесторів. Наприклад, на транскордонних територіях України, Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії здійснюють виробничу діяльність афілійовані компанії "Ядзакі Корп. Україна", Джейбіл Сьоркіт Україн Лімітед", таких відомих ТНК, як "Ядзакі Корп." (Японія) та компанія "Джейбіл Корп." (США). Юридичний статус названих компаній (правосуб'єктність підприємств тощо) визначається особистим законом юридичної особи (*lex societatis*) місця реєстрації компанії. Особистим законом юридичної особи є право держави, де особа інкорпорована. Місцем знаходження юридичної особи вважається місцезнаходження постійно діючого органу юридичної особи (ст. 30 Цивільного кодексу України). В цілому наявність різних критеріїв для визначення "національності" юридичної особи обумовлена тим, що юридична процедура утворення, реєстрації установчих документів, визначення статусу перебування органів правління, здійснення діяльності можуть бути в різних країнах. Наведені приклади свідчать про те, що у цьому випадку національні регуляторні інститути України адекватно реагують на потреби ТНК з метою забезпечення відповідності прийнятих міжнародних стандартів. Але це стосується в першу чергу правових умов інвестиційної привабливості транскордонних територій сусідніх держав. У дійсності пріоритетними умовами для розміщення нових виробництв на прикордонних територіях є наявність відносно дешевої робочої сили, розвиток виробничої та фінансової інфраструктури, податки, державні гарантії для інвестиційного капіталу, умови репатріації капіталу.

Достатньо чітко визначена політична позиція Європейського Союзу – недопущення проведення нових розмежувальних кордонів, що розділяють Європу, проведення політики стабільності та процвітання в межах нових кордонів, а також поза кордонами ЄС, - свідчить про наявність політичної волі, що є критичною умовою майбутніх міжнародно-правових домовленостей у сфері транскордонних відносин. Підкреслюється, що розширення ЄС буде служити зміцненню відносин з Росією, а також їх розвитку з Україною, Молдовою, Білорусією та південно-середземноморськими країнами на основі довготермінових підходів до впровадження реформ, сталого розвитку та зміцнення торгових зв'язків [8]. У цьому контексті особливого значення набуває задекларований Асоціацією Європейських Прикордонних Регіонів (AEBR) Маніфест прикордонного співробітництва. Рекомендації національним та європейським владам з метою наближення Європи до громадян: «Прикордонні території - це простір для проектів, які навіть у випадку, якщо будуть конституційованими, не ставлять перед собою мети для адміністративного функціонування, а в більшій мірі створені для координації політики місцевих, національних та європейських властей з метою розвитку програм, які відповідають потребам населення, що проживає на прикордонних територіях».

Статус сучасного транскордонного та міжтериторіального співробітництва України з сусідніми прикордонними державами з точки зору міжнародного права визначається на основі сформованих міжнародно-правових механізмів у рамках Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Madrid, May 1, 1980р.), Додаткового Протоколу (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) та Другого Протоколу № 2 (ETS No 169, Strasbourg, May, 1998), ратифікованих двосторонніх договорів про державні кордони з Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною, а також двосторонніх міжнародних договорів у сферах економічних, екологічних, гуманітарних

спільних проектів, які є реальними юридичними механізмами у процесі європейської інтеграції [9].

Практичне значення вищезгаданих міжнародних договорів полягає в тому, що вони формують основу міжнародно-правового механізму регулювання міжнародних відносин на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Предмет правового регулювання - транскордонне і міжрегіональне співробітництво різного ієрархічного рівня акторів, включаючи як юридичні, так і фізичні особи.. Транскордонне співробітництво, засноване на таких угодах, може здійснюватися також між громадськими організаціями на різних рівнях (наприклад, державами і регіонами, регіонами і провінціями, регіонами і муніципалітетами, місцевими властями і міжнародними організаціями), і відповідно може стосуватись різних сфер співробітництва: політичні, економічні, торговельні, культурні та наукові.

Таким чином, у цілому є підстави констатувати наявність сформованої міжнародно-правової основи здійснення транскордонного та міжтериторіального співробітництва України з прикордонними державами-членами ЄС.

Разом з тим необхідно враховувати міжнародно-правовий статус європейських прикордонних держав, які виступають акторами права Європейського Союзу, а саме: міжнародні права та зобов'язання, в першу чергу членів ЄС, обумовлюють обсяг міжнародних прав та зобов'язань щодо відносин з прикордонного співробітництва, відповідно з Україною. Міжнародні права і зобов'язання держав Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини в якості суб'єктів права ЄС та НАТО визначають системний правовий утворюючий алгоритм та обмежену юрисдикцію зазначених держав-членів щодо будь-яких преференцій у сфері регіонального та прикордонного співробітництва. Практично ніяких винятків із загального юридичного режиму європейського права, наприклад, у сфері торгівлі, інвестиційної діяльності, експортно-імпортних

операцій, митних процедур, екології та ін. немає.

Сформульована правова позиція, а саме *specifica differentia* юридичних особливостей механізму міжнародно-правового регулювання (надалі МПР) транскордонного та міжтериторіального співробітництва прикордонних країн-членів ЄС з Україною обумовлена змістом міжнародних правовідносин країн-членів Європейського Союзу.

Теоретично механізм міжнародно-правового регулювання (надалі МПР) транскордонного та міжтериторіального співробітництва прикордонних країн-членів ЄС з Україною включає сукупність міжнародно-правових засобів та методів впливу на міждержавні правовідносини [10].

Суттєвою складовою механізму міжнародно-правового регулювання транскордонних відносин прикордонних держав є Європейська хартія місцевого самоврядування, яка після ратифікації (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.) стала частиною внутрішньодержавного права. Україна прийняла законодавчі акти *lex special* [11]. Аналіз Закону України “Про транскордонне співробітництво” з точки зору рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами свідчить в цілому про характер *de lege lata* цього законодавчого акту стосовно реальних процесів сьогодення, які розвиваються на рівні місцевої та регіональної влади. Механізм правового регулювання відсутній, як і відсутні юридичні зобов’язання. Ігор Студенніков, відомий український вчений-експерт з питань транскордонного співробітництва, також сформулював юридичну оцінку про те, що, по суті, має місце абсолютна централізація прийняття управлінських рішень, коли загальну координацію транскордонного співробітництва законом покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики [12]. За умови відсутності державної фінансової підтримки програм транскордонного співробітництва це означає, що закон є лише декларативними намірами, а не юридичним алгоритмом регулювання відносин.

Дослідження практики здійснення транскордонного співробітництва свідчить про нові виклики та загрози національним інтересам на державних кордонах України, а саме: нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда, перевезення наркотиків і зброї. У цьому зв'язку ефективне транскордонне та міжтериторіальне співробітництво потребує прогнозованої державної політики щодо викликів та загроз глобального характеру, а також високий рівень скоординованих програм спільних дій з сусідніми державами. Саме транскордонне співробітництво держав, які мають спільні кордони, є можливим єдиним механізмом ефективної міждержавної політики сусідніх держав щодо вирішення проблем нелегальної міграції, торгівлі людьми, контрабанди, перевезення наркотиків і зброї. Такий підхід потребує концептуальних рішень.

У цілому створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів транскордонного співробітництва [13] може бути досягнуто тільки за умови проведення системних реформ у сфері внутрішньої регіональної політики та наявності політичної волі з боку Договірних Сторін Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.

Відповідно до положень Мадридської Конвенції щодо транскордонного співробітництва між територіальними владами від 1980 р. сторони взяли на себе такі зобов'язання: в межах національного законодавства вирішувати правові, адміністративні та технічні проблеми транскордонного співробітництва (стаття 4); розглянути можливості забезпечення регіональних і локальних властей спеціальними умовами для полегшення транскордонного співробітництва (стаття 5); надавати необхідну інформацію іншим сторонам, які підписали Конвенцію (стаття 6), своїм регіональним і локальним владам (стаття 7) і Раді Європи (стаття 8).

Нормативні положення Додаткового Протоколу (ETS № 159, Strasbourg, November, 1995) до Рамкової конвенції

пропонують моделі угод/договорів про транскордонне співробітництво, які пристосовані до потреб регіональних і місцевих властей. У наявності є п'ять типових моделей міждержавних угод та шість типових моделей угод консультативного характеру, в яких зазначається різний ступінь централізації і відмінності в адміністративних структурах країн-учасниць транскордонного співробітництва [14] (див. Додаток 2).

Вищезазначений Протокол, який вступив у силу 1 грудня 1998 р., регулює створення постійних інституцій з транскордонного співробітництва публічно-правового чи приватно-правового характеру з органом, що приймає рішення. Ці постійні інституції мають ініціювати адміністративно-територіальні одиниці і власті до: а) укладання угод із транскордонного співробітництва з територіальними одиницями і властями інших країн; б) встановлення постійних органів співробітництва. Прийняті цим органом рішення були би обов'язкові для територіальних одиниць і властей, які уклали угоду.

Спеціальної уваги заслуговує Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), прийнятий в Утрехті 16 листопада 2009 р. [15]. 14 Метою зазначеного Протоколу № 3 є доповнення законодавчих рамок підтримки та розвитку в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва, передбачених Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями й Протоколами до неї від 9 листопада 1995 року (ETS № 159) та 5 травня 1998 року (ETS N 169).

Проект Протоколу був заслуханий у Парламентській Асамблеї, яка надала свій висновок про те, що єврорегіональному співробітництву надається велике політичне значення, а також зазначила, що Протокол № 3 формулює процедури

створення юридичних рамкових основ для встановлення міжтериторіального та транскордонного співробітництва місцевих і регіональних властей [16].

Основні юридичні характеристики Протоколу № 3 містять такі положення :

- територіальні общини або власті й інші органи можуть утворити орган транскордонного співробітництва у формі об'єднання єврорегіонального співробітництва (надалі ОЕС) на території держав-членів Ради Європи, які є Сторонами цього Протоколу, відповідно до умов, передбачених ним (п.1,ст.1);
- визначається правосуб'єктність та право- і дієздатність, а також застосоване законодавство до об'єднання єврорегіонального співробітництва, а саме ОЕС є юридичною особою, що підпадає під дію законодавства Сторони, яка є державою-членом Ради Європи й у якій знаходиться його штаб-квартира;
- ОЕС має найширшу правоздатність, що надається юридичним особам відповідно до національного законодавства тієї держави;
- законодавство, яке застосовується до типу корпоративного суб'єкта, обраного для ОЕС членами, обумовлюється в угоді про заснування ОЕС без обмеження положень цього Протоколу чи будь-яких інших окремих положень, прийнятих Стороною відповідно до статті 13;
- ОЕС має право на власний бюджет і повноваження його виконувати;
- ОЕС може укладати контракти, наймати персонал, придбавати рухоме та нерухоме майно й здійснювати процесуальні дії (стаття 2);
- членами ОЕС є територіальні общини або власті Сторін-держав, а також можуть бути відповідні заінтересовані держави-члени Ради Європи; фізичні особи не можуть

бути членами ОЄС;

- ОЄС засновується шляхом укладання письмової угоди між її членами-засновниками(стаття 4);
- статут ОЄС є складовою частиною угоди про його заснування (стаття 5);
- ОЄС виконує завдання, що їх доручають йому члени об'єднання. Сфера діяльності та завдання повинні відповідати компетенції членів об'єднання відповідно до їх національного законодавства, а також бути переліченими в угоді й статутах (стаття 7);
- ОЄС ухвалює рішення та забезпечує їхнє виконання стосовно та в інтересах фізичних та юридичних осіб відповідно до юрисдикції держав, до яких належать його члени. Члени вживають усіх необхідних заходів, які підпадають під їхню компетенцію, для забезпечення виконання рішень ОЄС (п.2.,стаття 7);
- завдання, визначені перед ОЄС, не повинні стосуватися здійснення розпорядчих повноважень. ОЄС не є уповноваженим уживати заходів, які можуть зачіпати права та свободи фізичних осіб чи обкладати зборами фіскального характеру (п.3.стаття 7);
- ОЄС не має права здійснювати повноваження, які належать територіальним общинам або властям як представникам держав, до яких вони належать, за винятком випадків, коли це належним чином дозволено. Воно може здійснювати повноваження, які надають йому держави-члени ОЄС (п.4.,стаття 7);
- ОЄС засновується на обмежений або необмежений строк, який повинен визначатись в угоді й статутах (стаття 8);
- ОЄС (або, — якщо його активів недостатньо, — його члени спільно) несе відповідальність перед третіми сторонами за свої дії, у тому числі за борги будь-якого характе-

ру, навіть тоді, якщо ті дії виходять за межі його завдань (стаття 9);

- ОЕС несе відповідальність перед своїми членами за будь-яке порушення законодавства, під яке воно може підпадати; органи ОЕС несуть відповідальність стосовно ОЕС за будь-яке порушення законодавства, яке вони вчинили під час виконання своїх функцій; держава, на території якої планується заснування штаб-квартири ОЕС, може заборонити реєстрацію або опублікування повідомлення про ОЕС, якщо один чи більше його потенційних членів мають обмежену відповідальність — у разі виникнення спору між ОЕС та його членами компетентними судами є суди держави, де знаходиться штаб-квартира ОЕС (стаття 10);
- рішення та дії ОЕС підлягають такому самому наглядові й адміністративній та юридичній перевірці законності дій територіальних общин або властей, що вимагаються в державі, де знаходиться штаб-квартира ОЕС (стаття 11);
- у випадках, коли ОЕС здійснює будь-яку діяльність з порушенням норм державної політики, державної безпеки, охорони здоров'я або суспільної моралі держав, до яких належать його члени, або з порушенням державного інтересу зазначених держав, компетентний орган чи установа цих держав може заборонити цю діяльність на своїй території чи вимагати від членів, які підпадають під його (її) юрисдикцію, вийти з ОЕС, якщо останнє не припиняє відповідної діяльності;
- менеджмент і виконання бюджету ОЕС підлягають фінансовому аудиту відповідно до національного законодавства Сторони, де знаходиться його штаб-квартира (стаття 12);

Таким чином, аналіз Протоколу № 3 до Європейської

рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) обумовлює можливість сформулювати висновок про те, що формування ОЕС на транскордонних територіях може слугувати подальшому розвитку організаційно-правового механізму транскордонного співробітництва за умови його ратифікації парламентом та гармонізації з національним законодавством України.

Головними перепонами на шляху практичного впровадження Мадридської Конвенції державами-акторами міжнародного права та додаткових Протоколів є відмінності у національних правопорядках та відсутність виразних соціально-економічних та політичних передумов. Ці розбіжності прямо перешкоджають застосуванню систем і моделей Рамкової конвенції. Юридична характеристика Конвенції та додаткових Протоколів свідчить про те, що Конвенція і додаткові Протоколи - це багатосторонні міжнародні договори, які створюють правові рамки міжнародно-правового регулювання транскордонного співробітництва. На підставі цих положень держави зобов'язані створити концептуально оновлені ефективні організаційно-правові та інституційні механізми для здійснення транскордонного співробітництва.

Таким чином, виходячи з визначальної тези про те, що міжнародне право— це є міжнародна політика *, було би логічним поглибити зазначену тезу, а саме: в основі створення та подальшого розвитку міжнародно-правового механізму регулювання транскордонних відносин європейських сусідніх держав є політична воля учасників цього процесу.

Ця реальна обставина претендує на роль системної

---

* Авторський парафраз концептуальної тези видатного юриста-міжнародника Льюїса Генкіна (США), а саме: “ Перш за все право - це політика “. The Nature of International Law. In: International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law, Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit, Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul,Mnn.,1993, page1.

утворюючої умови концептуальних основ гармонізації національного законодавства з механізмом міжнародно-правового регулювання транскордонних, а також міжтериторіальних відносин європейських прикордонних держав у взаємозв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами.

Прагматично, в основі подальших перспектив ефективного розвитку транскордонного співробітництва, а також міжтериторіального співробітництва країн – членів ЄС та України і, відповідно, механізму міжнародно-правового регулювання міждержавних транскордонних відносин пріоритетним напрямом, на наш погляд, вважаємо впровадження таких заходів:

а) створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів для здійснення транскордонного співробітництва на основі імплементації у національне законодавство положень Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), прийнятого в Утрехті 16 листопада 2009 р.;

б) впровадження перерозподілу обсягу повноважень між центральними владними структурами на користь територіальних общин або місцевих властей, що створить юридичні основи для ефективного транскордонного та міжтериторіального співробітництва. Загальні правові підстави для участі в транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей встановлюють Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.), Протоколи № 2 та № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами.

Список використаних джерел

1. Commission of the European Communities.Brussels, 1.3.2003. COM(2003) 104 final. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours- Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf; European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 Indicative Programme 2007-2010- Access regime: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/>; Regional Herald for Promotion of Culture of Minority Rights and Interethnic Tolerance.October 22, 2004 No 6.IV Summary:Top story in this issue: Minorities in Context of Regional Cooperation and Stabilization- Access regime: http://www.mediaplan.ba/servis/servis06_en.pdf; ² *Corey M. Johnson*. Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in CentralEurope. doi: 10.1177/0969776409102190 *European Urban and Regional Studies* April 2009 vol. 16 no. 2 177-191. Brussels, 11.3.2003; *Eduardo Medeiros*1 Cross-Border Cooperation in EU RegionalPolicy: a fair deal? - Access regime: http://edumedcv.no.sapo.pt/docs/fd_em.pdf; *Eric J.Novotny*. Transborder-Data Flows and International Law: A framework for Policy-Oriented Inquiry.-Access regime: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection>; *Markus Perkmann*. Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation. - Access regime: <http://eur.sagepub.com/content/10/2/153.abstract>; European Neighbourhood & Partnership Instrument. Strategy Paper. Ukraine. 2007-2013.Indicative Programme 2007-2010. Executive Summary.- Access regime: <http://ec.europa.eu/>; Katri-Liis Lepik. Euroregions as Mechanisms for Strengthening Cross-Border Co-operation in the Baltic Sea Region . *Estonian Business School, Tallinn. TRAMES*, 2009, 13(63/58), 3, 265–284.-Access regime: <http://www.ebs.ee/>

public/oppeosakond/doktoriope/Lepik_varuta.pdf; Report "Euroregions as A Mechanisms for Strengthening Transfrontier and Interregional Co-operation: Opportunities and Challenges" European Commission for Democracy Through Law (Vehicle Commission) UNIDEM Campus Trieste Semunar "Interregional and Transfrontier Co-operation: Promoting Democratic Stability and Development", Trieste, Italy, 22 – 25 February 2010 by Mr. Oriano OTOČAN .- Access regime <http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-UDT%282010%29008-e.pdf>

2. *Budkin Viktor*. Ukraine and the Eastern Border of the European Union. In: *Geopolitical Studies*, Vol.12. 2004. Warsaw, Poland; *Мікула Н.А.* Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.; *Margulíková O., Grusmanová E., Muravský J.* Inštitucionálne aspekty cezhraničnej spolupráce v Slovenskej republike: Vývoj a právne postavenie cezhraničných štruktúr. Analytická štúdia. – Br.: Rada Europy, Ministerstvo vnútra SR, 2004. – 181 s.; *Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России*. Под редакцией *Л.Б. Вардомского и С.В. Голунова*. - М. - Волгоград: НОФМО, 2002. - 572 с.; *Динис Г.Г.* Международно-правовая основа приграничных отношений СССР с европейскими странами-членами СЭВ: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (международное право), Киев-1988г.; *Динис Г.Г., Дербак В.І., Сюсько І.М.* Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.10: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відпов. ред. С.В.Віднянський. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С.110-127;. *Є.Кіш.* Транскордонне співробітництво та регіональна політика Європейського Союзу // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. – К.: Логос, 2000. – С. 13 – 34; *Ігор Студенніков.* Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональ-

- ної політики в Україні. -Економічний часопис-XXI №1-2'2005 - Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc. *Долішній М.І., Беленький П.Ю.* Транскордонне співробітництво регіонів у контексті інтеграції України в ЄС // Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія: Збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції – Львів: Діло Лтд, 1996. – С. 157-158; *Tschudi H-M.* Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe. – Strasbourg. 4-6 June 2002. *Федан Р.* Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 336 с.
3. Загальні правові підстави для участі в транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей встановлюють Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р.), закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21.05.1997 р.) та «Про місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999) ,а також Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами , який стосується міжтериторіального співробітництва.
  4. See: Marcus Perkman. Policy Debates Construction of New Territorial Scales:A Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-border Region.Wolfson School of Mechanical and Manufacturing Engineering, Loughborough University, Loughborough LE11 3TU, UK.
  5. Katri-Liis Lepik. Euroregions as Mechanisms for Strengthening Cross-Border Co-operation in the Baltic Sea Regiuon . *Estonian Business School, Tallinn.* TRAMES, 2009, 13(63/58), 3, 265–284.-Access regime: http://www.ebs.ee/public/oppeosakond/doktoriope/Lepik_varuta.pdf
  6. European Outline Convention Transfrontier co-operation between Communities or Authorities. Madrid, 21.Y.1980.-

Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>

7. See.: Kanishka Jayasuriya, *The Rule of Law in the Era of Globalization: Globalization, Law and the Transformation of Sovereignty: The Emergence of Global Regulatory Governance*, 6 *Ind. J. Global Leg. Stud.* 425 (1999).
8. Commission of the European Communities. Brussels, 11.3.2003.COM(2003) 104 final.Communication from from the Commission to the Council and European Parliament.Wider Europe— Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. - Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf; 6. Manifesto for Cross –Border Cooperation .Recommendations to the national and European authoritiesfor bringing Europe closer to its citizens.EUROMOT - April 2008- Access regime: http://www.espaces-transfrontaliers.org/en/MANIFEST_EN.pdf
9. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами/ Версія українською мовою / Братислава, 1999.- С.123; Угода між Урядом України та Урядом Польщі про міжрегіональне співробітництво.- Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua/cgi-bin/putfile/cgi/>.-С.1;Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща та Україною від 18.05.1992 р. (набула чинності 30.12.1992 р.); Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою від 6.12.1991 р.; Договір про сусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою від 29.06.1993 р.; Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією від 2.06.1997 р.; Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 30 вересня 1997 р.; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про

співробітництво між прикордонними областями України та адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова від 11 березня 1997 р.

10. Лукашук И.И. Механизм международно-правового регулирования. Киев.Изд-во при КГУ, изд.объединение «Вища школа», 1989.- 164с.
11. Закон України «Про транскордонне співробітництво» (26.06.2004 р. № 1861-IV) // Голос України, 22 липня 2004р; Кабінет Міністрів України; Розпорядження від 15.09.2010 № 1838-р «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки;» закони України “Про місцеве самоврядування в Україні” (від 21.05.1997 р.) та “Про місцеві державні адміністрації” (від 09.04.1999).
12. Студенніков Ігор. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні. -Економічний часопис-XXI №1-2'2005 - Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc.
13. Стаття 4 Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 р. № 1861-IV(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 45, ст.499.
14. Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.
15. Draft Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities concerning euroregional co-operation groupings (ECGs). Doc. 11951.15 June 2009 Report Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs.-Access regime: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11951.pdf>
16. Draft Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities concerning euroregional co-operation

groupings (ECGs). Doc. 11951.15 June 2009 Report Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs.-Access regime: Access regime: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11951.pdf>; Review of the EGTC Regulation: Interview with Alberto Núñez Feijoo, rapporteur for the CoR opinion.- Access regime: <http://www.cor.europa.eu>

Appendix Nr 01

European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities Madrid, 21.V.1980

Preamble

The member States of the Council of Europe, signatories to this Convention,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members and to promote co-operation between them;

Considering that, as defined in Article 1 of the Council of Europe Statute, this aim will be pursued in particular by agreements in the administrative field;

Considering that the Council of Europe shall ensure the participation of the territorial communities or authorities of Europe in the achievement of its aim;

Considering the potential importance, for the pursuit of this objective, of co-operation between territorial communities or authorities at frontiers in such fields as regional, urban and rural development, environmental protection, the improvement of public facilities and services and mutual assistance in emergencies;

Having regard to past experience which shows that co-operation between local and regional authorities in Europe makes

it easier for them to carry out their tasks effectively and contributes in particular to the improvement and development of frontier regions;

Being resolved to promote such co-operation as far as possible and to contribute in this way to the economic and social progress of frontier regions and to the spirit of fellowship which unites the peoples of Europe,

Have agreed as follows:

Article 1

Each Contracting Party undertakes to facilitate and foster transfrontier co-operation between territorial communities or authorities within its jurisdiction and territorial communities or authorities within the jurisdiction of other Contracting Parties. It shall endeavour to promote the conclusion of any agreements and arrangements that may prove necessary for this purpose with due regard to the different constitutional provisions of each Party.

Article 2

- For the purpose of this Convention, transfrontier co-operation shall mean any concerted action designed to reinforce and foster neighbourly relations between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more Contracting Parties and the conclusion of any agreement and arrangement necessary for this purpose. Transfrontier co-operation shall take place in the framework of territorial communities' or authorities' powers as defined in domestic law. The scope and nature of such powers shall not be altered by this Convention.
- For the purpose of this Convention, the expression «territorial communities or authorities» shall mean communities, authorities or bodies exercising local and regional functions and regarded as such under the domestic law of each State.

However, each Contracting Party may, at the time of signing this Convention or by subsequent notification to the Secretary General of the Council of Europe, name the communities, authorities or bodies, subjects and forms to which it intends to confine the scope of the Convention or which it intends to exclude from its scope.

Article 3

- For the purpose of this Convention the Contracting Parties shall, subject to the provisions of Article 2, paragraph 2, encourage any initiative by territorial communities and authorities inspired by the outline arrangements between territorial communities and authorities drawn up in the Council of Europe. If they judge necessary they may take into consideration the bilateral or multilateral inter-state model agreements drawn up in the Council of Europe and designed to facilitate co-operation between territorial communities and authorities.
- The arrangements and agreements concluded may be based on the model and outline agreements, statutes and contracts appended to this Convention, numbered 1.1 to 1.5 and 2.1 to 2.6 with whatever changes are required by the particular situation of each Contracting Party. (1) These model and outline agreements, statutes and contracts are intended for guidance only and have no treaty value.
- If the Contracting Parties deem it necessary to conclude inter-state agreements, these may inter alia establish the context, forms and limits within which territorial communities and authorities concerned with transfrontier co-operation may act. Each agreement may also stipulate the authorities or bodies to which it applies.
- The above provisions shall not prevent the Contracting Parties from having recourse, by common consent, to other forms of transfrontier co-operation. Similarly, the provisions

of this Convention should not be interpreted as invalidating existing agreements on co-operation.

- Agreements and arrangements shall be concluded with due regard to the jurisdiction provided for by the internal law of each Contracting Party in respect of international relations and general policy and to any rules of control or supervision to which territorial communities or authorities may be subject. To that end, any Contracting Party may, when signing the present Convention or in a later communication to the Secretary General of the Council of Europe, specify the authorities competent under its domestic law to exercise control or supervision with regard to the territorial communities and authorities concerned.

Article 4

Each Contracting Party shall endeavour to resolve any legal, administrative or technical difficulties liable to hamper the development and smooth running of transfrontier co-operation and shall consult with the other Contracting Party or Parties concerned to the extent required.

Article 5

The Contracting Parties shall consider the advisability of granting to territorial communities or authorities engaging in transfrontier co-operation in accordance with the provisions of this Convention the same facilities as if they were co-operating at national level.

Article 6

Each Contracting Party shall supply to the fullest possible extent any information requested by another Contracting Party in order to facilitate the performance by the latter of its obligations under this Convention.

Article 7

Each Contracting Party shall see to it that the territorial

communities or authorities concerned are informed of the means of action open to them under this Convention.

Article 8

- The Contracting Parties shall forward to the Secretary General of the Council of Europe all relevant information concerning the agreements and arrangements provided for in Article 3.
- Any proposal made by one or more Contracting Parties with a view to adding to or extending this Convention or the model agreements and arrangements shall be communicated to the Secretary General of the Council of Europe. The Secretary General shall then submit it to the Committee of Ministers of the Council of Europe which shall decide on the action to be taken.

Article 9

- This Convention shall be open to signature by the member States of the Council of Europe. It shall be subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary General of the Council of Europe.
- The Convention shall enter into force three months after the date of the deposit of the fourth instrument of ratification, acceptance or approval, provided that at least two of the States having carried out this formality possess a common frontier.
- In respect of a signatory State ratifying, accepting or approving subsequently, the Convention shall come into force three months after the date of the deposit of its instrument of ratification, acceptance or approval.

Article 10

- After the entry into force of this Convention, the Committee of Ministers of the Council of Europe may decide unanimously

to invite any European non-member State to accede thereto. This invitation must receive the express agreement of each of the States which have ratified the Convention.

- Such accession shall be effected by depositing with the Secretary General of the Council of Europe an instrument of accession which shall take effect three months after the date of its deposit.

Article 11

- Any Contracting Party may, in so far as it is concerned, denounce this Convention by means of notification addressed to the Secretary General of the Council of Europe.
- Such denunciation shall take effect six months after the date of receipt by the Secretary General of such notification.

Article 12

The Secretary General of the Council of Europe shall notify the member States of the Council of Europe, and any State that has acceded to this Convention of:

- a. any signature;
- b. any deposit of an instrument of ratification, acceptance, approval or accession;
- c. any date of entry into force of this Convention in accordance with Article 9 thereof;
- d. any declaration received in pursuance of the provisions of paragraph 2 of Article 2 or of paragraph 5 of Article 3;
- e. any notification received in pursuance of the provisions of Article 11 and the date on which denunciation takes effect.

In witness whereof the undersigned, being duly authorised thereto, have signed this Convention.

Done at Madrid, the 21st day of May 1980 in English and in French, both texts being equally authentic, in a single copy which shall be deposited in the archives of the Council of Europe. The

Secretary General of the Council of Europe shall transmit certified copies to each member State of the Council of Europe and to any State invited to accede to this Convention.

Appendix Nr 02

Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities .

This graduated system of model agreements was devised by distinguishing between two main categories defined according to the level at which the agreement is concluded:

- model inter-state agreements on transfrontier co-operation at local and regional level;
- outline agreements, contracts and statutes capable of providing a basis for transfrontier co-operation between territorial authorities or communities.

As shown in the table hereafter, only the two model inter-state agreements for the promotion of transfrontier co-operation and regional transfrontier liaison fall exclusively within the jurisdiction of States. The other inter-state agreements merely establish a legal framework for the conclusion of agreements or contracts between territorial authorities or communities, the outlines of which have been placed in the second category.

<p>1. Model inter-state agreements General clauses for model agreements</p> <p>1.1 Model inter-state agreement for the promotion of transfrontier co-operation</p> <p>1.2 Model inter-state agreement on regional transfrontier consultation</p> <p>1.3 Model inter-state agreement on local transfrontier consultation</p> <p>1.4 Model inter-state agreement on contractual transfrontier co-operation between local authorities</p> <p>1.5 Model inter-state agreement on organs of transfrontier co-operation between local authorities</p> <p>1.6 Model agreement in interregional and/or intermunicipal economic and social co-operation</p> <p>1.7 Model agreement on inter-governmental co-operation in the field of spatial planning</p> <p>1.8 Model agreement in interregional and/or intermunicipal transfrontier co-operation in the field of spatial planning</p> <p>1.9 Model agreement on the creation and management of transfrontier parks</p> <p>1.10 Model agreement on the creation and management of transfrontier rural parks</p> <p>1.11 Model inter-state agreement on transfrontier co-operation in matters concerning lifelong training, information, employment and working conditions</p> <p>1.12 Model inter-state agreement for the promotion of transfrontier or transnational school co-operation</p>	<p>2. Outline agreements, statutes and contracts between local authorities</p> <p>2.1 Outline agreement on the setting up of a consultation group between local authorities</p> <p>2.2 Outline agreement on co-ordination in the management of transfrontier local public affairs</p> <p>2.3 Outline agreement on the setting up of private law transfrontier associations</p> <p>2.4 Outline contract for the provision of supplies or services between local authorities in frontier areas (private-law type)</p> <p>2.5 Outline contract for the provision of supplies or services between local authorities in frontier areas (public-law type)</p> <p>2.6 Outline agreement on the setting up of organs of transfrontier co-operation between local authorities</p> <p>2.7 Model agreement in interregional and/or intermunicipal economic and social co-operation (see para. 1.6)</p> <p>2.8 Model agreement in interregional and/or intermunicipal transfrontier co-operation in the field of spatial planning (see para. 1.8)</p> <p>2.9 Model agreement on the creation and management of transfrontier parks (see para. 1.9)</p> <p>2.10 Model agreement on the creation and management of transfrontier rural parks (see para. 1.10)</p> <p>2.11 Model agreement on the creation and management of transfrontier parks between private law associations</p>
--	---

<p>1.13 Model agreement on transfrontier or interterritorial co-operation concerning land use along transfrontier rivers</p> <p>1.14 Model inter-state agreement (bilateral or multilateral) on transfrontier co-operation groupings having legal personality and Appendix</p>	<p>2.12 Model agreement between local and regional authorities on the development of transfrontier co-operation in civil protection and mutual aid in the event of disasters occurring in frontier areas</p> <p>2.13 Model agreement on transnational co-operation between schools and local communities</p> <p>2.14 Model agreement on the institution of a transfrontier school curriculum</p> <p>2.15 Model agreement on transfrontier or interterritorial co-operation concerning land use along transfrontier rivers</p> <p>2.16 Model agreement on transfrontier co-operation establishing the statutes of a transfrontier co-operation grouping having legal personality and Appendix</p>
--	--

Динис Г. Концептуальные основы гармонизации национального законодательства с механизмом международно-правового регулирования трансграничных отношений.

Предметом исследования являются концептуальные основы гармонизации национального законодательства с механизмом международно-правового регулирования трансграничных, а также межтерриториальных отношений европейских приграничных государств во взаимосвязи с интеграционными процессами. Автор аргументирует приоритетность создания концептуально обновленных эффективных организационно-правовых и институциональных механизмов для осуществления приграничного сотрудничества на основе положений Протокола № 3 к Европейской рамочной конвенции о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей, а также перераспределения объема полномочий между центральными органами власти в

пользу территориальных сообществ и местных властей, что создаст юридическую основы для эффективного трансграничного и межтерриториального сотрудничества.

Ключевые слова: *международное право, механизм международно-правового регулирования, трансграничное сотрудничество, межтерриториальное сотрудничество, приграничное сотрудничество.*

УДК 342:323.15

**М.ГАЙДОШ
С.КОНЕЧНІ**

САМОВРЯДУВАННЯ ТА МОНІТОРИНГ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН У ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ

У нашому розумінні «самоврядування» означає політичну та правову інституцію, в рамках якої відбувається врядування на місцевому та регіональному рівнях. Це відбувається на рівні нижчих територіальних та адміністративних одиниць (громад) засобом самоврядування населення, що проживає тут, за згодою та підтримкою уряду держави. Компетенції самоврядування полягають у принципі, закладеному в Конституції та інших законах країни. Основним документом, який визначає зміст, структуру і механізм функціонування (дії) місцевих органів самоврядування, є Європейська хартія органів місцевого самоврядування (Хартія), яка була прийнята Радою Європи 15 жовтня 1985 року.

У статті 3, розділи 1 і 2 Хартії, самоврядування визначається як реалізація прав і можливостей місцевих інституцій в межах законів управляти і керувати переважним сегментом державних справ у рамках власної відповідальності та в інтересах місцевого населення. Це право виконується радою або зборами місцевого населення, члени яких обираються таємним голосуванням, що базується на відкритих, рівних та загальних виборах. Самоврядування не може обмежити права громадян на збори, на участь у референдумі або на право будь-якої участі у громадських справах згідно із законом.

Хартія також трактує значення органів місцевого самоврядування таким чином:

- місцеві інституції є основою будь-якої демократичної системи;

- право громадян брати участь у громадських справах є одним з демократичних принципів, прийнятих всіма членами Ради Європи;
- це право може безпосередньо реалізовуватись на місцевому рівні;
- існування місцевих інституцій, які мають реальні повноваження, може забезпечити ефективну роботу уряду та зв'язок з громадянами;
- захист та підтримка органів самоврядування в різних європейських країнах є важливим внеском у розбудову Європи, яка базується на принципах демократії та децентралізації влади;
- важливою умовою є існування інституцій самоврядування, які приймають рішення; щоб органи були демократичними і мали також достатньо велику автономію стосовно їх компетенції, необхідно, щоб вони мали засоби та способи реалізації своїх власних повноважень і необхідні джерела для цієї реалізації.

Хартія визначає обсяг прав та компетенцій, які надаються органам місцевого самоврядування. Поряд з цим вона передбачає також, що принцип місцевого самоврядування є взаємний згідно із законодавством країни, і в разі можливості відображений в Конституції. Це стосується Словаччини – у Конституції Словаччини є статті 64 і 64а, де відображено основу територіального органу самоврядування міста (села).

Територіальне самоврядування існує на рівні міста та вищої територіальної одиниці. Місто та вища територіальна одиниця є незалежними органами самоврядування Словацької Республіки, зв'язуючи осіб, які є постійними жителями цієї спільноти.

В Конституції Словацької Республіки вказано, що інституції самоврядування міст складаються з представників міста та мера міста. Представники міста обираються на термін 4 роки з

постійних жителів цього міста. Вибори базуються на рівному, відкритому та таємному голосуванні. Виконавча влада міста – це мер, який керує містом і представляє його у різних інстанціях. Згідно із Законом № 302/2001 Кодексу законів вказано: «Щодо органів самоврядування на вищому територіальному рівні (Закон щодо країн з органами самоврядування): Загальний розвиток їх територій та потреби громадян є відповідальністю органів самоврядування країни. Ці органи самоврядування забезпечують створення і виконання програм соціального, економічного та культурного розвитку; підготовку, розробку та схвалення планів територіального (обласного) розвитку. Органи самоврядування зобов'язані використовувати людські, природні та інші ресурси; брати участь у створенні та захисті навколишнього середовища; створювати умови для оптимальних поселень та інших аспектів даної території. Органи самоврядування створюють також умови для розвитку освіти, особливо середніх шкіл; створення, презентацію та збереження культурних цінностей та захист пам'яток».

Органи вищої територіальної одиниці – це Рада та Голова цієї одиниці. Рада складається з представників, обраних на 4 роки жителями, з постійним місцем проживання. Голова вищої територіальної одиниці – це виконавчий орган, який представляє цю одиницю у зовнішніх справах.

Багато із згаданих функцій органів самоврядування міста та області (округу) тісно пов'язані з аспектами щоденного життя етнічних меншин. Це – питання соціально-економічного розвитку та планування, культури і освіти, інші питання етнічних меншин, члени яких мають постійне місце проживання на території, що належить до адміністративного повноваження цього органу самоврядування.

Демократичні принципи організації та функціонування місцевих органів самоврядування відображаються у конституціях інших країн Центральної та Східної Європи. Наприклад, у Конституції України, стаття 140, написано, що місцеве самоврядування – це право жителів, незалежно від того, це мале

або велике місто, самостійно вирішувати питання місцевого характеру в рамках Конституції і згідно із законами України. Місцеве самоврядування діє так само за допомогою органів місцевого самоврядування: сільські (селищні) ради, міські ради та інші урядові органи (представництва), виконавчі органи. Інституціями місцевих органів вищого ступеня є обласні і районні ради.

Як у Словаччині, так і в Україні ради представників села, міста, району та області обираються на загальних, рівних, прямих виборах таємним голосуванням на 4 роки.

Ідентично обираються сільські та міські голови, які очолюють виконавчі комітети рад. Голови районних та обласних рад України обираються представниками районних та обласних рад.

Надзвичайно важлива галузь діяльності органів місцевого та обласного самоврядування – питання етнічної політики, навіть у тому разі, коли законодавча регуляція та її реалізація на державному рівні є справою вищих та виконавчих інституцій. Основні принципи роботи, виконувані інституцією держави і органами самоврядування європейських держав, включаючи країни Центральної та Східної Європи, відображені в документі «Основна Угода з питань захисту етнічних меншин», прийнятому Радою Європи в Страсбурзі 1 лютого 1995 року.

З самого початку було зрозуміло, що з метою підтримки стабільності на європейському континенті необхідно прийняти єдину міжнародну законодавчу норму, націлену на захист та розвиток прав етнічних меншин, забезпечуючи контроль її реалізації. Саме цю функцію і виконує Основна Угода, яка нараховує 32 статті і поділена на 5 частин. Увагу привертає той факт, що в цій Угоді нема тлумачення «етнічна меншина», хоч це є основний термін всього документа.

Стосовно цього визначення загального терміну «меншина» стало можливим із абзацу документа «Європейська Угода з питань захисту меншин», стаття 2, прийнятого на 6 сесії Європейської комісії з питань демократії від 8 лютого 1991 року.

Цей документ на той час характеризував меншину як групу, «яка є кількісно меншою, ніж інша частина населення країни, та її членів, які є громадянами даної держави, мають етнічні, релігійні або лінгвістичні особливості, які відрізняються від подібних особливостей загального населення і мають на меті захищати її культуру, традиції, релігію або мову».

«Рамкова (Основна) Угода з питань захисту етнічних меншин» у цьому сенсі стосовно етнічних меншин акцентує увагу на таких принципах:

- недискримінація меншин;
- захист меншин є частиною захисту прав людей;
- створення умов для захисту та розвитку культури меншин; збереження їх релігій, мови та традицій;
- свобода громадських зібрань, створення асоціацій свободи слова та віри;
- доступ до засобів масової інформації та їх використання, використання мови меншин у приватному та громадському житті так само, як на офіційних зустрічах;
- використання імені людини на рідній мові;
- використання топографічних назв на мові меншин, право на освіту та навчання на мові меншин;
- свобода заснування та використання освітніх умов і права зберігати та розвивати транскордонні контакти;
- право брати участь в економічному, культурному та громадському житті;
- участь у вирішенні проблем меншин, пов'язаних з питанням їхнього статусу;
- утримання від насильницької асиміляції.

Рамкова Угода також вміщує список обов'язків людей, які відносять себе до даної етнічної меншини:

- дотримання законів держави та норм міжнародного права;
- повага прав людей, які не належать до цієї меншини, включаючи членів більшості та інших меншин;
- неучасть у діяльності, яка протирічить принципам суверенності та територіальної цілісності, політичній незалежності держави.

Імплементация принципів, які задекларовані у цьому важливому документі, втілюється за допомогою внутрішнього законодавства держави і виконується через виконавчу політику меншин. Особлива увага концентрується на питаннях захисту людей, які належать до етнічних меншин і які можуть використати їхні права індивідуально або разом з членами іншої меншини. Як стверджується в статті 3, розділ 2, цей спосіб визнає можливість колективного використання цих прав та свобод. Однак у той же час питання колективних прав меншин не акцентуються.

У країнах Центральної та Східної Європи законодавча система наголошує на питаннях гарантії прав етнічної меншини та цивільних свобод. Цей принцип відображений у конституціях цих держав та в додаткових законах. Наприклад, в Угорщині у 1993 році та в Україні у 1996 році були прийняті особливі законодавчі норми, які стосуються етнічних меншин: у Словаччині такий закон про меншини було прийнято всього кілька років тому, але все одно існує недостатність політичної волі.

З іншого боку, міжетнічні відносини, так само, як і права етнічних меншин, в країнах Центральної та Східної Європи часто регулюються великою кількістю законодавчих норм. До них належать закони щодо використання мови меншини, стосовно державної мови; закони, які регулюють назви міст на мові меншин і весь комплекс законів, які мають справу з си-

стемою освіти, підтримкою та розвитком культури, а також інших відповідних законодавчих нормативів.

В цілому можна сказати, що законодавча база, яка регулює сферу міжетнічних відносин і гарантує права етнічних меншин у вищезгаданому регіоні Європи, є відносно відчутною і на досить належному рівні. В цьому розумінні вона відповідає основним вимогам європейської інституції. Вона динамічно відображає постійну еволюцію відносин між націями і етнічними меншинами, які не є застиглими, а не-впинно змінюються.

Термін «моніторинг» походить від латинського слова «монітор», «моніторизм», що означає – людина, яка закликає до уваги, спостерігає. Моніторинг відносин між націями або національностями є системою науково обґрунтованих, якісних та професійно реалізованих систематичних спостережень проблем і стану щоденних відносин між членами та групами різних національностей, які живуть на території, що підпадає під юрисдикцію органу місцевого самоврядування.

Моніторинг проводиться з метою захисту випадкової напруженості у відносинах серед членів різних національностей і для забезпечення гармонізації відносин серед цих груп, включаючи гарантію рівних прав більшості та етнічних меншин. Прикордонні регіони характеризуються поєднанням різних етнічних груп. Це є результат історичного розвитку.

Етнічно забарвлені регіони та багатокультурні колективи характеризуються взаємною етнічною толерантністю, взаємним культурним збагаченням та розвитком індивідуальних аспектів національного та культурного життя кожної етнічної групи. Багатокультурна держава є позитивним явищем, типовим для всієї європейської цивілізації. Це створює необхідні умови також для реалізації заходів, які були прийняті інституцією органів самоврядування в галузі міжетнічних відносин. Органи самоврядування часто відіграють вирішальну роль у питаннях регулювання системи етнічних відносин на регіональному та місцевому рівні. В першу чергу це зумов-

лено місцем та роллю самоврядування в структурі державної адміністрації. Первинні інституції самоврядування – найближчі до громадян, тобто до членів етнічних меншин також тому, що вони представляють регіональні та місцеві громади. Крім цього, реалізація етнічної політики на загальному державному рівні практично втілюється за допомогою діяльності нижчої структури державної адміністрації, частина якої представлена органами місцевої адміністрації. Вони мають певні переваги порівняно з інституціями державної виконавчої влади в регіоні та їх компетенціями, включаючи сферу регулювання етнічних відносин, яка постійно зростає. На сучасному етапі розподіл компетенцій щодо самоврядування превалює в усіх посткомуністичних країнах.

Наступна перевага полягає в тому, що органи самоврядування є конкретним інструментом у реалізації репрезентативної демократії, і серед вибраних представників є також члени етнічних меншин. Таким чином, їх участь у керуванні територіальними одиницями стає автоматичною, формуючи етнічну політику і включаючи їх практичне втілення.

Більше того, від органів самоврядування залежить також реалізація принципу прямої демократії у формі проведення регіональних та місцевих референдумів, плебісцитів, опитувань і т.д.

Крім того, інституції органів самоврядування є важливими для членів етнічних меншин, щоб отримати допомогу. Так само і представники етнічно-культурних організацій та асоціацій також у разі необхідності звертаються до них по допомогу. Таким чином, діяльність інституцій органів самоврядування майже вирішально впливає на успіх політики меншин у регіонах. Їх глибокий підхід та практичні кроки є умовами для реалізації прав етнічних меншин на практиці. Вони відіграють невід'ємну роль у збереженні конструктивних та толерантних відносин між окремими етнічними громадами.

Однозначно, що система міжетнічних відносин ніколи не є застиглою або негнучкою, це – процес, який постійно розвивається, і в ході цього процесу завжди з'являються нові

проблеми, які вимагають адекватної і гнучкої реакції від державних інституцій. Ці інституції, в свою чергу, зобов'язані приймати рішення та вживати адекватні заходи. Ці заходи повинні сприяти запобіганню виникнення і переростання незначних суперечок у протиріччя та конфлікти. Це обов'язково треба брати до уваги і при появі таких ускладнень вирішувати їх гнучко. Роль інституцій у цьому сенсі зводиться до виявлення і дослідження таких неузгоджень і проведення їх аналізу та прийняття оптимальних рішень. У цьому відношенні система постійного моніторингу міжетнічних відносин є необхідністю.

Необхідно наголосити на надзвичайно важливій ролі неурядових організацій у питаннях моніторингу міжетнічних відносин. Їх спостереження, дії та пропозиції мають надзвичайно велике значення для державних організацій так само, як і для загальної громади, а саме тому, що до неурядового сектору належать організації, які представляють етнічні меншини та їх етнічно-культурні асоціації. Проте, якщо навіть неурядові організації та громадські асоціації спроможні зареєструвати проблеми, то їх справжнє вирішення залишається прерогативою державної влади, включаючи органи місцевого самоврядування. Це, однак, не протирічить потребі постійного співробітництва між неурядовими організаціями та інституціями місцевого самоврядування. Так званий третій сектор на цьому етапі є спроможним і достатньо ефективним виконувати деякі соціальні функції разом з місцевими органами самоврядування та іншими державними органами. Таким чином, забезпечується вищий рівень безпосередньої участі громадян у державних справах та реалізації прав етнічних громад, разом зі сферою етнічної політики.

Необхідно взяти до уваги, що паралельно з поглибленням та підвищенням демократії, роль та значення громадських ініціатив і третього сектору буде постійно зростати у громадському житті. У такому розумінні буде раціонально створити єдину систему моніторингу міжетнічних відносин за до-

помогою місцевих органів самоврядування та неурядових організацій. Це особливо допоможе прикордонним регіонам.

Моніторинг міжетнічних відносин має не тільки внутрішнє, але й зовнішнє значення, що охоплює кілька галузей. По-перше, етнічно змішані регіони на прикордонних територіях є також територіями найбільш інтенсивних контактів і співробітництва сусідських територій. У цих регіонах проживає більшість членів етнічних меншин, часто дуже компактно.

Підтримка такої меншини певною державою є реальністю. У випадку реальної або уявної несправедливості проти меншини може спричинитися заклик до захисту від рідної країни. Таким чином, політика меншини може значною мірою вплинути на статус та характер міжетнічних відносин сусідніх країн.

Практично етнічна політика у містах та селах реалізується органами самоврядування. Важливо, щоб органи самоврядування на території держави, де проживає меншина, стали інституцією, до якої члени етнічної меншини можуть звернутися у разі потреби для вирішення проблем.

Ось чому моніторинг етнічних відносин, починаючи з органів самоврядування та ініціатив щодо прийняття заходів, направлених на вирішення проблем захисту прав меншин.

З іншого боку, від ефективної діяльності інституцій місцевого самоврядування у сфері моніторингу і регулювання міжетнічних відносин залежить практичне застосування принципів, яких дотримуються в європейських країнах, а також вимог, які забезпечують права меншин. Органи самоврядування є ключовим елементом у реалізації інших (двосторонніх, багатосторонніх) угод та міжнародних конвенцій у галузі забезпечення взаємної гарантії прав етнічних меншин, захисту етнічної ідентичності, розвитку їх культур. Проте органи самоврядування можуть діяти тільки в рамках тих компетенцій, які їм були надані інституціями. А ці організації, в свою чергу, повинні сконцентрувати свою увагу на сферах міжетнічних відносин, які знаходяться в їх компетенції і вони можуть ними керувати.

З огляду на вищевказані причини одне з вирішальних завдань моніторингу міжетнічних відносин полягає в тому, щоб законодавчими нормативами значно поліпшити регулювання відносин серед національностей. Інституції місцевого самоврядування мають можливість зареєструвати появу явищ і тенденцій та ініціювати зміни законодавчих нормативів та механізмів, які регулюють етнічні відносини.

Інша важлива роль моніторингу міжетнічних відносин інституціями місцевого самоврядування – запобігання. За допомогою спостереження, вчасного виявлення негативних випадків у етнічно-змішаному середовищі можливо не тільки запобігти потенційне переростання міжетнічних суперечок у конфлікти, але також і унеможливити етнічні суперечки, які могли б набути політичного характеру, що в свою чергу вже важче подолати.

Моніторинг міжетнічних відносин зазначеними інституціями має інформативну роль також. Він надає можливість провести аналіз етнічних процесів і підготувати основу для прийняття якісних рішень. Місцеві інституції самоврядування можуть таким чином, на основі отриманих даних, завдяки систематичному моніторингу вживати набагато оптимальніші заходи з питань у сфері міжетнічних відносин.

На основі описаного аналізу, який був проведений у деяких країнах, стає очевидним, що в кожному багатоетнічному середовищі бажано вчасно запровадити ефективно діючу систему для моніторингу міжетнічних відносин, особливо за допомогою органів самоврядування. До сьогоденного часу така система не була розроблена в жодній країні Центральної та Східної Європи, хоч існували деякі елементи такого підходу.

На нашу думку, утворення комплексної системи моніторингу на місцевому рівні органів самоврядування повинно відбуватися в кілька етапів.

На підготовчому етапі потрібно визначити індикатори, які будуть регулярно проводити моніторинг, і в той же час створити організаційну структуру останнього.

Ми розглядаємо такі можливі індикатори міжетнічних відносин:

- статистичні зміни етнічної структури населення на території під юрисдикцією інституції місцевої адміністрації;
- етнічні школи;
- культурна діяльність етнічних меншин;
- соціальний та економічний статус членів етнічних громад;
- рівень соціальної та політичної діяльності членів етнічних громад через їх представництво в органах місцевого самоврядування.

У кінцевому результаті майбутні показники можуть бути представлені у конкретних кількісних показниках, і це зробить можливим їх подальше порівняння в розвитку. Ці показники можуть бути тими даними, які стосуватимуться підготовки прийняття рішень органами місцевого самоврядування в галузі міжетнічних відносин. В основному це і є наша ціль, яку ми розглядаємо як дуже бажану в середовищі сусідніх країн для попередження можливих суперечок та конфліктів.

Список використаних джерел

- 1) BENČ, Vladimír (Ed.). Readiness of the Candidate Countries for the EU Regional Policy. Bratislava: Slovak Foreign Policy Association, 2003, 228 s.
- 2) BENDÍKOVÁ, Martzina (Ed.). Medzikultúrny dialóg a migrácia. Zborník. Bratislava: Zastúpenie Európskej komisie na Slovensku; Centrum pre európsku politiku, 2008, 161 s.
- 3) BÚTORA, M. (Ed.): Slovensko 1996 : Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1997.
- 4) BÚTORA, M. – IVANTYŠIN, M. (Eds.): Slovensko 1997 : Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998.

- 5) CSEFKÓ, Ferenc – KOVÁCS, Pálné Pona. Kissebségi önkormányzatok Magyarországon : 1994 – 1998. Budapest: Osiris, 1999.
- 6) DANČÁK, Břetislav – FIALA, Petr (Eds.): *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 316 s.
- 7) ЄВТУХ, Володимир. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. Київ, 1997, 214 с.
- 8) ЄВТУХ, Володимир. – ЗУППАН, Арнольд (Eds.). Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. – Київ: Інтел, 1994, 203 с.
- 9) ЄВТУХ, Володимир та ін. Етнічний довідник : Етнічні меншини на Україні. Київ: Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології АН України, 1996, 172 с.
- 10) ЄВТУХ В.Б.- ІСИП Є.В./ SUGLOBIN, S. I. Етнополітична ситуація в Україні : Спроби наукової інтерпретації. Київ: Інститут соціології АН України, 1993, 109 с.
- 11) FIGUSCH, Viliam – SEDLÁKOVÁ, Darina (Eds.). *Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov* : Zborník z pracovného seminára Bratislava, 11. – 12. novembra 1996. Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko Rady Európy, 1996, 159 s.
- 12) GABAL, Ivan et al. *Etnické menšiny ve střední Evropě : konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999, 341 s..
- 13) GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, 263 s.
- 14) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.). *Slovensko 2000 : Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2000, 872 s.
- 15) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.) : *Slovensko 2001: Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2001, 899 s.

- 16) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.). *Slovensko 2002 : Súhrnná správa o stave spoločnosti I*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, 500 s.
- 17) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.). *Slovensko 2003 . Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2003.
- 18) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.). *Slovensko 2004 : Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004, 992 s.
- 19) Конституція України - основа реформування суспільства. Харків: Право, 1998, 94 с.
- 20) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij – BUTORA, Martin (Eds.). *Slovensko 2007 : Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2008, 749 s.
- 21) KOLLÁR, Miroslav – MESEŽNIKOV, Grigorij – BUTORA, Martin (Eds.). *Slovensko 2008 : Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009, 756 s.
- 22) Кордони єднання : Проблеми міжетнічних відносин у Карпатському євро регіоні. Ужгород: Карпати, 2001.
- 23) LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD: Ústavný zákon č. 23/1991 Zb. In *Zbierka zákonov*, ročník 1991, čiastka 6, s. 114. Prístupné na internete: <http://jaspi.justice.gov.sk>,
- 24) МАКАРА Микола, МИГОВИЧ Іван. Карпатами поріднені. Ужгород: ВАТ Патент, 1997.
- 25) MESEŽNIKOV, G. – IVANTYŠIN, M. (Eds.): *Slovensko 1998 – 1999 : Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999.
- 26) Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення. Ужгород, 2001.
- 27) ПАВЛЕНКО Г.В., МАКАРА М.П., КОРОЛЬ І.Ф., ГРАНЧАК І.М., МАНДРИК І.О Соціально-економічні та етнополітичні зміни в країнах Центральної і Південно-Східної Європи : друга половина 80-х - перша половина 90-х років ХХ ст. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах

- преси та інформації, 1997, 229 с.
- 28) ПАДЯК Валерій. Україна та Словаччина напередодні введення візового режиму: двосторонні відносини та прикордонне співробітництво. Матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000, 169 с.
- 29) Právní nástroje k ochraně národnostních menšin : Postavené národnostních menšin v České republice a jejich ochrana. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky; Informační a dokumentační středisko Rady Evropy; Univerzita Karlova, 1997, 88 s.
- 30) RÁMCOVÝ DOHOVOR NA OCHRANU NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN: Dohovor 160/1998 Z.z., Zbierka zákonov č. 59/1998, s.1150, <http://jaspi.justice.gov.sk>, prístup: 10.10.2002.
- 31) Рамкова конвенція про захист національних меншин/ *Бюлетень Центру інформації та документації Ради Європи в Україні*, 1997, ч. 2, с. 33-42.
- 32) SOKOLOVÁ, Gabriela – ŠRAJEROVÁ, Oľga (Eds.). Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století. Opava; Praha: Slezský ústav Slezského zemského muzea; Dokumentační a informační středisko Rady Evropy, 198, 311 s.
- 33) ŠEBESTA, Štefan: Medzinárodná ochrana národností. Európský štandard v dokumentoch. Bratislava: JUGA, 1997, 255 s. .
- 34) ŠRAJEROVÁ, Oľga (Ed.). Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti. Opava; Praha: Slezský ústav Slezského zemského muzea; Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK v Praze, 2001, 442 s.
- 35) ŠRAJEROVÁ, Oľga (Ed.). Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí : Sborník z mezinárodní vědecké konference konané

ve dnech 12. - 15. listopadu 2002 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava; Praha: Slezský ústav Slezského zemského muzea; Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK v Praze, 2002, 307 s.

- 36) TILKOVSKY Lóránt. Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Budapest: Csokonai kiadó, 1994.
- 37) ТОКАР Петро. Нові реалії сучасних кордонів: соціолого-політологічний аналіз. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2008, 316 с.

УДК 504(292.451/.454)

В.НІКОЛАЙЧУК

ЕКОЛОГІЯ КАРПАТ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Карпати є не тільки одним із наймальовничіших регіонів Європи, але завдяки географічному положенню, значній площі, багатим природним ресурсам вони мають важливе значення для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, а також для підтримання екологічного балансу всього Європейського регіону.

Завдяки геолого-геоморфологічній будові та сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам Карпати відзначаються значним біологічним різноманіттям. Флора регіону включає близько 3980 видів та підвидів судинних рослин, що становить 31,2 % від флористичного багатства Європи. Близько 12,6 % видового складу є ендеміками. Також Карпати відзначаються багатим видовим складом як хребетних, так і безхребетних тварин завдяки значній площі природних ландшафтів.

Карпатські гори завдяки сприятливим кліматичним умовам, мальовничим екологічно чистим ландшафтам, багатим ресурсам, наявності історико-культурних пам'яток, зручному залізничному та повітряному сполученню відзначаються вагомим рекреаційним внеском і туристичним потенціалом. Тому, безперечно, сталий туризм має велике значення для поєднання збереження природи з розвитком, але повинен здійснюватись належний екологічний контроль, облаштовуватись місця відпочинку, а порушення правил поведінки повинні належним чином каратись.

Оскільки Карпати розташовані на території семи країн, важливим екологічним завданням є забезпечення охорони природних екосистем у транскордонних місцевостях.

Враховуючи неповторність Карпатських гір та їх значення для підтримання екологічного балансу в Європі, Всесвітній Фонд дикої природи (WWF) відніс їх до 200 екологічно найважливіших регіонів світу (Program Global 200).

Одним із найактуальніших питань сьогодення є погіршення стану навколишнього середовища на планеті під впливом діяльності людини, а особливо: потепління клімату, збіднення озонового шару, поява кислотних дощів, накопичення в ґрунтах та рослинах токсичних відходів, важких металів, радіонуклідів та пестицидів. Все це накладає негативний відбиток на екологічну ситуацію в Закарпатті та сусідніх регіонах, внаслідок чого вона є напруженою і складною. Поліпшення стану навколишнього середовища є проблемою не тільки Закарпаття та України, але й прикордонних територій суміжних країн Карпатського регіону.

У Карпатському регіоні за останні десятиліття склалася непроста екологічна ситуація. Почастішали випадки екологічних катастроф, особливо катастрофічних повеней.

Сильного негативного впливу зазнали екосистеми Карпат внаслідок серії викидів надмірної кількості ціанідів та важких металів у річку Тису з території Румунії. Це завдало великих матеріальних збитків області.

Загрозливого характеру набуло забруднення довкілля побутовими та промисловими відходами. У більшості населених пунктів області відсутні системи водовідведення і очистки побутових стічних вод та централізованого збору, перероблення та утилізації сміття. Все це призводить до того, що Закарпаття перетворюється на одне величезне звалище, з території якого річками сміття у величезних кількостях зноситься у суміжні держави.

Недбале ставлення до природного багатства краю – лісів, підземних та надземних вод – призводить до повеней, зсувів, ерозії ґрунтів та втрати водних ресурсів.

У результаті невідповідальної господарської діяльності лісистість Українських Карпат скоротилася. Суттєво змінився і

якісний склад лісів: дубові та букові ліси змінили на смерекові насадження, водорегулюючі властивості яких менші, ніж у букових пралісів.

Принципово важливе значення для Карпат має збереження раритетних фітоценозів, які з різних причин зберегли свої природні якості. В загальних рисах це природні первинні, не змінені людською діяльністю високогірні трав'яні та чагарникові фітоценози та праліси. Всі вони вимагають визначеності та спеціальних охоронних заходів. У першу чергу це стосується лісів, суцільні рубки яких стали причиною річкових катастрофічних повеней, зменшення ценотичної та флористичної різноманітності, збіднення генофонду. В свою чергу повені нанесли не тільки моральні та матеріальні збитки, але призвели до таких явищ як ерозія ґрунтів. Для відновлення родючого шару ерозійного ґрунту повинно пройти не одне десятиліття.

Для виправлення ситуації необхідно найближчим часом докорінно реконструювати систему лісокористування. Вона повинна передбачати інтенсифікацію лісового господарства й переведення його на екологічну спрямованість, впровадження водозбірного принципу господарювання в гірських умовах з урахуванням лісистості й розміщення лісів, а також впровадження системи заходів щодо оптимізації вікової, просторової, породної та екотипічної структури лісостанів на всіх етапах використання й відтворення лісів.

Сьогодні позачерговою головною проблемою Карпат, як їх української частини, так і європейської, є стабілізація стану їх екосистем на основі раціонального використання і відновлення біоти. Для цього, перш за все, необхідно оцінити стан біорізноманіття узгодити використання природних ресурсів з інтересами кожної нації на основі розрахунку повної (тобто включити екологічну і соціальні складові) вартості ресурсів, а не лише споживчої; визначення їх квот і паритетного розрахунку.

Особливою проблемою в зв'язку з процесами глобалізації є проблема біобезпеки. Однією із складових цієї проблеми є використання генетично модифікованих продуктів. Тому на прикордонній території Карпат необхідно створити режим регулювання використання ГМО, який міг би забезпечити мінімальний ризик їхньої загрози здоров'ю людини і довкіллю. Підхід до оцінки ризику повинен включати: ідентифікацію небезпечних характеристик ГМО, оцінку величини наслідків для здоров'я людини і довкілля, процедуру менеджменту ризику, який дасть можливість зменшити імовірність шкоди, оцінку негативних наслідків потрапляння ГМО в навколишнє середовище та методів їх ліквідації.

Екологічна політика в Карпатах повинна здійснюватися за єдиною програмою, розробленою на засадах комплексності та фінансового забезпечення. Важливими ланками такої програми мають бути заходи для забезпечення обізнаності громадян щодо екологічної політики в регіоні, участь неурядових організацій в її реалізації і поточному контролі, розвиток почуття спільної екологічної відповідальності.

Екосистеми Українських Карпат відзначаються особливою вразливістю, відновлення порушеної динамічної рівноваги проходить важко і довго. В цьому аспекті для збереження біорізноманіття Карпат потрібно забезпечити і підтримувати стабільність природних факторів. Одночасно заходи щодо збереження біорізноманіття мають узгоджуватись з планами економічного та соціального розвитку регіону.

Підсумовуючи зазначене, пріоритетними завданнями для співпраці країн Карпатського регіону є такі умови:

- Необхідно створити і впровадити програму формування міждержавної екологічної мережі, що передбачатиме визначення ключових районів, екологічних коридорів, відновлювальних і буферних територій з урахуванням біогеографічних зон; відбір збережених екосистем і ландшафтів, типів середовищ існування видів (екотонів) регіонального, національного і міждержавного значення.

- Необхідно ґрунтовно переглянути стратегію лісокористування. Спрямувати її на поступове переведення лісових «агросистем» у природні. Створення лісових екосистем, структурно і функціонально наближених до природних (різнопородні, різновікові лісостани), зніме наболілі проблеми стійкості лісів. Це дозволить їм виконувати свої природні функції – кліматоформуючі, водоохоронні, водозахисні, ґрунтоутримуючі, санітарні та інші.
- Необхідно запровадити єдиний державний і міждержавний контроль за використанням ГМО, проведення державної експертизи безпечності ГМО, ведення суворого обліку в галузі безпеки генно-інженерної діяльності.
- Проблему транспортного і теплоенергетичного забруднення довкілля слід вирішувати на наукових засадах регулювання викидів полютантів.
- Потребує переорієнтації ведення господарства, яке за мінімального негативного впливу на довкілля могло б забезпечити стійкий економічний розвиток. Сьогодні власне рекреаційне господарство повинне бути пріоритетним у Карпатському регіоні.
- Необхідно належно виконувати діючі у рамках ЄС закони про захист довкілля, застосувати санкції до порушників, внести зміни у діючі закони та забезпечити ефективне їх застосування. Окрім того, фахівцям слід уважно вивчити, наскільки діючі закони у галузі екологічної безпеки відповідають нинішньому стану речей, коли Україна не є членом ЄС і, при потребі, переглянути їх. Науковці мають вже сьогодні працювати над екологічними законами об'єднаної Європи, беручи до уваги, що у розумінні довкілля вона об'єднана з моменту її виникнення.

*К. ГРАД
Л. ГОРВАТ*

ТРАДИЦІЇ, СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БАГАТОСТОРОННЬОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОКАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЗАКАРПАТТЯ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ

Пропозиція: розроблення проекту «Єврокарпатика 21»

А. Загальні цілі

- Практична реалізація/завершення вперше комплексного багатомовного/багатокультурного документального фонду – казначейства Карпатського євро регіону, який зможе бути використаним, ефективно і без обмежень, всіма творцями фонду, а також усіма особами, (що працюють в ЗМІ, політико-адміністративних, культурних, наукових, освітніх, бізнеснесових та ін. сферах), які побажають дослідити, використовувати і завершити його на користь знань та зближення різних етномовних спільнот (народів / націй) регіону. Це необхідна і обов'язкова умова поступової інтеграції в структуру ЄС шляхом органічного засвоєння менталітету європейського співтовариства, накресленими специфічними особливостями в рамках кожного євро регіону.
- Забезпечення практичної моделі академічно - культурного транскордонного співробітництва з цільовою метою: визначення місця Карпатського євро регіону в Європі, в тому числі кожної національної/ державної спільноти в регіоні, з подвійною перспективою: а) ретро-історико-

соціологічною; б) перспективною, тобто розшифрованою відновлення шансу сьогодення в завтрашньому світі прискореної глобалізації відповідно до накопиченого у минулому.

В. Специфічні основні цілі проекту «Єврокарпатика 21»:

Пріоритетне, ритмічне здійснення комплексних досліджень архівів/ бібліотек (в усіх країнах-учасницях із залученням досвідчених дослідників області) та польових досліджень (з усіма силами, що беруть участь у проекті - дослідники, молодь, студенти та ін.) для створення і включення міжнародної інформації в банк даних регіону (у тому числі створення спільного регіонального академічно-культурного фонду ЄВРОКАРПАТИКА 21 (ЄВРОКАРПАТИКА 21), який би видавав публікації, враховуючи спільний інтерес під назвою Єврокарпатська бібліотека щодо:

- кооперації та декооперації сільського господарства;
- націоналізації та реприватизації промисловості, торгівлі, банків та ін., у тому числі явища деіндустріалізації і депопуляції міст у результаті зворотної масової міграції з міста в село;
- індивідуальної та колективної долі колишніх місцевих еліт, народження нової еліти;
- міжетнічних відносин (інтерференції, співзвучність та дисонанси);
- впливу процесу переходу до глобалізації сучасної цивілізації (постмодернізм/постіндустріалізм) на суспільство/традиційну культуру (довілля, занятість, ідентична практика - освіта, мова, писемність, релігія, громадські організації, господарство, майно, родина, громада, заклади, менталітет та ін.);

- згортання та зміцнення транскордонного європейського менталітету / свідомості на основі тривалого історичного досвіду регіону (роль Австрії, Угорщини, Польщі, Росії тощо у спільних культурно-етнічних, релігійних та мовних процесах);
- величезної ролі культури (академічних установ та діячів культури) у прискоренні цього процесу.

Специфічні другорядні цілі:

- збагачення спільної культурної та духовної спадщини шляхом виявлення та виділення нових культурних цінностей, які в іншому разі залишилися б анонімними;
- конкретне стимулювання обміну досвідом в усіх галузях (державному управлінні, економіці, торгівлі, фінансах, культурі, науці, спорті, релігії, благодійності тощо) і, в тому числі, спільного взаєморозуміння тих, які сприяють цьому для взаємної вигоди ;
- набуття конкретного досвіду у створенні та узгодженні певних команд / міжнародних колективів, які проводили би міждисциплінарні дослідження, в тому числі виконували складні і відповідальні завдання, здійснювали відбір і використовували культурні та наукові результати досліджень.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Західний кордон нашої держави, що межує з країнами Європейського Союзу, завжди активно використовувався в плані спроб порушень державного кордону незаконними мігрантами та здійснення різного виду протиправних обгородок злочинними елементами з метою збагачення. Тому прикордонні підрозділи Західного регіонального управління Державної прикордонної служби у взаємодії з правоохоронними органами України, в межах своїх повноважень, виконують завдання щодо запобігання різного роду проявам злочинності на державному кордоні, поліпшенню якості його перетину пересічними громадянами, а також пропуску через кордон товарів та вантажів. Своїми діями прикордонники втілюють в життя урядові програми та міжнародні домовленості, спрямовані на покращення прикордонної інфраструктури, зближують політичний курс нашої держави, кінцева мета якого є приєднання України до Європейської спільноти та Шенгенського простору. Тому для здійснення цих намірів політичне керівництво нашої країни перед прикордонниками визначило основну мету – це безпека кордонів та їх недоторканність.

І це дійсно важлива складова в охороні державного кордону не тільки України, а й усіх держав у цілому. Впродовж останніх років ситуація на державному кордоні завжди була напружена, проте контрольована.

Так, на кордоні з Польщею ситуація в основному характеризувалась неорганізованими міграційними процесами громадян СНД, які у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем хочуть працевлаштуватись у розвинутих західно-європейських країнах та використовують різного виду спроби контрабандних обгородок у пунктах пропуску.

Завдяки цілеспрямованим заходам протидії, у тому числі за плідної співпраці з правоохоронними органами України та Польщі, вдалось суттєво знизити рівень незаконної міграції та контрабандної діяльності в порівнянні з минулими роками. Однак, аналіз результатів роботи свідчить про збільшення спроб вивезення жінок за кордон з метою їх подальшого примушення до рабської праці чи надання інтимних послуг. Лише протягом 1 кварталу поточного року попереджено декілька таких спроб, стосовно організаторів порушено ряд кримінальних справ.

Слід зазначити, що в плані протиправних посягань та злочинів на кордоні найактивнішим є закарпатський напрямок – ділянка українсько-словацького та українсько-угорського кордонів, де пролягають основні канали незаконної міграції. Тому нашими підрозділами на цих ділянках зосереджено основні зусилля. Протягом 1 кварталу 2011 року прикордонними підрозділами у взаємодії з суміжними сторонами затримано в 55 випадках 130 нелегальних мігрантів (2010 – 73/193).

Довідково:

Республіка Польща – 11/16(2010 - 20/31);

Словацька Республіка – 31/71 (2010 – 31/95);

Угорська Республіка – 11/38 (2010 – 19/53);

Румунія – 2/5 (2010 - 3/14).

Вжитими заходами вдалось суттєво стабілізувати ситуацію в плані незаконної міграції. Так, завдяки виконанню міжнародних домовленостей на повну потужність запрацювала реадмісія з питань затриманих громадян на території європейських країн. З нашого боку досягнуто результатів щодо видворення незаконних мігрантів до країн їхнього походження. Здійснюється прийом груп незаконних мігрантів, що затримуються правоохоронними органами Угорщини та Словаччини. Під час відпрацювання цих груп основний напрям протидії скеровано на виявлення злочинного елемента, який організовує їх незаконне переправлення через кордон.

Додатково у співпраці з словацькими та угорськими колегами ми намагаємося відпрацьовувати ті групи, які не передаються на територію України, а залишені в процесі вирішення питання набуття статусу біженця в Угорщині чи Словаччині. Останнє надає можливість за гарячими слідами розкрити злочини, пов'язані з організованими формами переправлення осіб через державний кордон. Так, протягом поточного року нам вдалось порушити 10 кримінальних справ за ст. 332 Кримінального кодексу України відносно 19 встановлених та затриманих організаторів каналів незаконної міграції, за обвинувальними вироками різних судових органів засуджено 27 осіб з цієї категорії злочинців.

Не останню роль у повноваженнях Державної прикордонної служби відіграє протидія переміщенню через державний кордон економічної контрабанди. Зазначене явище поширене на всіх ділянках західного кордону України та здійснюється в основному в міжнародних пунктах пропуску для автомобільного сполучення. Протягом цього року в 727 випадках затримано контрабандних товарів та вантажів на загальну суму 46 576 002 грн.

Довідково:

Республіка Польща – 416/15 528 071 (2010 - 567/26 270 249);

Словацька Республіка – 61/1564483 (2010 – 87/1 827 375);

Угорська Республіка – 135/8 285 093 (2010 – 224/7 902 082);

Румунія – 112/20 868 749 (2010 - 360/9 235 853).

На протидію організованим каналам економічної контрабанди з початку поточного року нами порушено 10 кримінальних справ відносно 9 фігурантів контрабандних оборудок великих партій промислових товарів, товарів широкого вжитку, дорогих автомобілів. Слід зазначити, з організованими формами контрабандної діяльності досить складно здійснювати заходи протидії. Перш за все, для переміщення контрабанди у великих обсягах використовуються різні «сірі схеми» з метою ухилення від митних та податкових платежів...

Не останню роль у протидії зазначеному виду протиправної діяльності відіграє взаємодія з суміжною стороною. Однак у цьому аспекті виникають проблеми, перш за все, з отриманням документів на вантаж від суміжної сторони, які пред'являлись в митницях Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії, представники останніх мотивують відмову захистом економічних інтересів своїх країн та відсутністю певних міжнародних домовленостей з цього приводу. Виникають проблеми при проведенні звірок баз даних з суміжною стороною щодо пропущених осіб, транспортних засобів та вантажів. Без цих даних процес документування злочину значно затруднюється та унеможлиблюється виявлення корупційних схем, а також осіб, до цього причетних, що приносить значні економічні збитки державі.

Окрім безпекової складової, важливим аспектом у сфері протидії контрабанді на ділянці західного кордону України є боротьба з незаконним переміщенням через кордон тютюнових виробів. Цей вид протиправної діяльності характерний на ділянках Мукачівського і Чернівецького прикордонних загонів, які охороняють кордон з Румунією. До речі, майже всі зафіксовані спроби затримань тютюнових виробів здійснювались на зелених ділянках кордону в обсягах до 20 ящиків цигарок. Слід зазначити, що були зафіксовані випадки спроб переміщення тютюнових виробів великими партіями (понад 100-200 ящиків) у вантажних автомобілях через пункти пропуску на українсько-польському кордоні. Такі цигарки приховуються під товаром, що офіційно вивозиться з України. Найчастіше контрабанду цигарок виявляли серед пило - та лісоматеріалів, деревного вугілля, склотари, сипучих вантажів, що слідує до Польщі. Малими партіями (200 – 500) цигарки переміщуються у всіх без винятку пунктах пропуску західного кордону.

Загрозливий характер мають спроби переміщення через державний кордон зброї, боєприпасів, наркотичних речовин. Ми активно притидіємо спробам налагодження зазначеного

виду протиправної діяльності. Нами констатовано, що з України намагаються перемістити наркотики рослинного походження, а в Україну – синтетичні. Прикордонними підрозділами при спробах переміщення через кордон затримано:

- 13,41 кг екстракту опію;
- 136 гр. амфетамінів;
- 103,89 гр. метамфетамінів;
- 1,47 кг пігулок психотропної дії.

Завдяки вжитим заходам ліквідовано 4 канали наркотрафіку на українсько-польському та українсько-угорському сегментах кордону. Порушено 4 кримінальні справи стосовно 5 організаторів наркотрафіку за ст. 305 Кримінального кодексу України.

Слід зазначити, що нашими підрозділами на кордоні спільно з правоохоронними органами протягом 1 кварталу 2011 року затримано 31 одиницю зброї та 51 022 шт. боєприпасів, що на порядок більше аналогічного періоду минулого року (20 одиниць зброї, 87 шт. боєприпасів).

Довідково:

Республіка Польща – 10/50006 (2010 – 3/8);

Словацька Республіка – 8/495 (2010 – 6/4);

Угорська Республіка – 6/507 (2010 – 11/75);

Румунія 7/14 (2010 - 0/0).

Державна прикордонна служба України і в подальшому впроваджуватиме новітні методи для протидії злочинності на кордоні, покращення інфраструктури пунктів пропуску та прикордонних підрозділів, спрощуватиме формальності для пересічних громадян та юридичних осіб, які перетинають державний кордон. Акцентуємо увагу – кордони України відкриті для всіх бажаючих та подорожуючих, що здійснюють його перетин в офіційному порядку. Сподіваємось, що за активної підтримки сусідніх країн та цілеспрямованих дій політичного керівництва нашої країни ми поліпшуватимемо співпрацю в рамках транскордонного співробітництва та курсу нашої держави на Європейський Союз.

УДК 327(439)(498)

І. ШУЛІ-ЗАКАР
І. ХОРГА
А. ЛІЕШ
М. ТОМОРИ
К.- В. ЦОКА

**ВНЕСОК ІНСТИТУТУ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ (IERS) ДЕБРЕЦЕН-ОРАДЕА
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦЕНТРУ ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ В ЯКІСНУ ТРАНСФОРМАЦІЮ
УГОРСЬКО-РУМУНСЬКОГО КОРДОНУ**

У статті на прикладі угорсько-румунського кордону робиться спроба показати, як змінилася природа кордонів від закритих до відкритих. Викладено зміст напрацювань угорських та румунських авторів – співробітників Інституту єврорегіональних досліджень (IERS) Дебрецен-Орадеа, Європейського центру підвищення кваліфікації “Жан Моне”, спільно розроблених проєктів. Набутий авторами досвід розвитку транскордонного співробітництва може стати в нагоді іншим прикордонним територіям у контексті розширення Європейського Союзу.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, східне прикордоння ЄС, угорсько-румунський кордон, кордон, IERS.*

Вступ

У статті ставилось завдання висвітлити те, як відбувається перетворення ексклюзивного, жорсткого, закритого кордону у м'який, відкритий, адаптивний та інклюзивний на прикладі угорсько-румунського транскордонного співробітництва. В роботі викладені аспекти наукового співробітництва угорських та румунських авторів з особливим акцентом на Інститут єврорегіональних досліджень Дебрецен-Орадеа(IERS) та

Європейський центр підвищення кваліфікацій “Жан Моне”, а також на спільно досягнуті наукові результати. В ході співробітництва угорських, румунських та залучених до дослідницької роботи численних закордонних науковців було досягнуто значного експертного потенціалу та досвіду у сфері транскордонного співробітництва, що може стати в нагоді в першу чергу територіям з подібними обставинами; це зокрема угорсько-українсько-румунсько-молдовські прикордонні території в контексті розширення ЄС на схід, а також території, розмежовані західнобалканськими кордонами.

1. Транскордонне співробітництво

Постійність, стабільність чи пропускну спроможність кордонів чітко характеризують культуру людей, громад, національностей, більше того, взаємовідносини та синхронізацію стереотипів, способів мислення та поведінки. Питання різноманітності політичних та етнічних, національних, мовних та культурних бар'єрів виникає у випадку таких кордонів, як, наприклад, сьгоднішні кордони Угорщини, які виникли у ХХ столітті і таким чином не несуть значних історичних традицій (І. Шулі-Закар, 1992).

Характер кордону у значній мірі впливає на долю населених пунктів та якість життя населення прикордонних територій. Остання може поліпшитися у разі розширення можливостей співробітництва країн, регіонів, населених пунктів по обидва боки кордону (напр., міста-побратими, єврорегіони, єврометрополіси, обмін робочою силою, захист навколишнього середовища, спільний розвиток територій та населених пунктів, мала торгівля і т.п.). Де підвищується прохідність кордонів, там зміцнюється об'єднавчий характер державного кордону, і локальний розвиток великою мірою може будуватися на платформі нового територіального співробітництва. Навпаки, де домінують розмежувальні, сепаратистські риси кордонів, там характерним залишається периферійна сутність прикордонних регіонів. Одночасно у

випадку кордонів об'єднувального типу впливає ймовірність виникнення таких прикордонних регіонів, які здатні на прикордонне співробітництво. На відміну від кордонів розмежувального характеру, вони можуть слугувати новим прикладом якості, створюючи низку особливих можливостей на благо спільного, взаємного розвитку. Успішне транскордонне співробітництво у дійсності сприяє тому, аби прикордоння стало територією знання та розвитку. Стосовно угорсько-румунського кордону, то в першу чергу ми спостерігаємо зміни позитивного характеру, з іншого боку, гіркий досвід свідчить про те, що угорсько-румунський кордон перетворився на один із найбільш роз'єднувальних кордонів Європи (І. Шулі-Закар, 1992).

Прикордонні території в межах держав у географічному розумінні розташовуються на периферії, і це часто створює для них несприятливі умови. Але таке специфічне географічне розташування інколи може бути й перевагою, може компенсувати недоліки іншого характеру.

З огляду на майбутнє прикордонних територій виокремлення регіональних особливостей має особливе значення, оскільки небайдуже, що між прикордонними та центральними частинами держав відбувається фатальний, можливо незворотний процес поляризації, чи такий збалансований розвиток на основі збереження індивідуальних цінностей, який врівноважує та примирює ситуацію напруженості.

Дослідження процесів прикордонного співробітництва може одночасно бути фундаментом знаходження, виявлення тих позитивних складових, які у вигляді ендогенних джерел сприятимуть призупиненню збільшення "розриву". Подібний позитивний вплив може бути складовою посилення трансферного характеру, виникнення трансферних міст, що зберігають-передають інформацію та інновації. Поряд з регіоном Бенілюкс територія Центрально-Східної Європи є найбільш розмежованою державними кордонами. Негативний

вплив цих обставин є досить відчутним, створюючи бар'єр суспільно-економічному розвитку в нашому регіоні, зокрема значну роль відіграє роз'єднувальний характер кордонів для відсталості цих територій (І. Шулі-Закар, 1992).

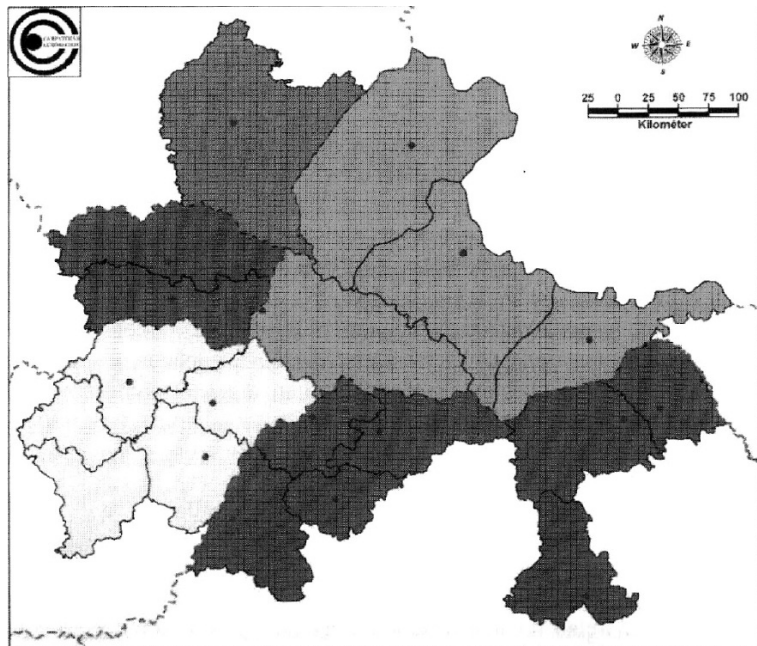
Після закінчення Другої світової війни однією з найхарактерніших рис Західної Європи стало виникнення та розвиток єврорегіоналізму. Останнім часом регіоналізм виявився ефективним методом вирішення ряду давніх гострих (політичних, етнічних, територіальних) питань. У 90-х роках єврорегіоналізм досягає Центрально-Східної Європи, сподіваємося, що давні проблеми цієї території аналогічно знайдуть своє успішне вирішення. Серед найважливіших рис єврорегіоналізму – зниження рівня розмежованості політичних кордонів, а також посилення транскордонних зв'язків, сприяння суспільному та економічному розвитку (І. Шулі-Закар, 2003).

Розвиток територій, що опинились відрізнаними від налагоджених зв'язків по той бік державних кордонів, значно призупинився, а це, як адекватна реакція, відобразилося на сукупності економічних показників та низькому рівні інфраструктурної забезпеченості. Це положення гостро ускладнюється подіями першої половини ХХ століття. Більше того, ідея транскордонного співробітництва стає актуальною в Західній Європі тільки наприкінці 1950-х років, як наслідок перших кроків євроінтеграційного процесу. З цього моменту з'явилися перші організовані форми транскордонного співробітництва (І. Шулі-Закар, 2003).

На основі дослідження авторів основні риси єврорегіонів та єврометрополісів можуть бути визначені як такі, що:

- є найрезультативнішими формами транскордонного співробітництва в Європі;
- сприяють дедукції нерівномірності рівня розвитку прикордонних територій;
- зміцнюють довіру та співробітництво людей;

- є плацдармом добросусідства та інтеграції;
- сприяють подоланню негативних геополітичних наслідків минулого;
- є важливими складовими інтеграції центральноєвропейських держав до Європейського Союзу.

*Рис 1. Схематичне зображення Карпатського євро регіону
(за редакцією І. Шулі-Закара)*

Євро регіони та євро метрополіси в Західній Європі виникли після Другої світової війни з метою запобігання міжнародних конфліктів, для того, щоб на заміну міжнародному протистоянню прийшло взаємне співробітництво. Політикам післявоєнного періоду (Жан Моне, Роберт Шуман) стало ясно, що необхідно якомога ближче донести до свідомості громадян важливість співробітництва, добросусідських ініціатив та взаємної поваги. Водночас стало зрозумілим, що до зусиль національних урядів щодо розбудови міждержавних відносин

потрібно додати й ті ініціативи, які надходять знизу (І. Шулі-Закар, 2007).

З географічної точки зору кордони єврорегіону визначаються спільними інтересами, а не адміністративними одиницями. Важливо наголосити, що єврорегіон чи єврометрополіс не означає нового рівня локальних або регіональних влад, а діє на основі балансу вже існуючих, різних компетенцій, як спільна організація наявних державних і приватних інституцій по обидва боки кордону (І. Шулі-Закар - І. Хорга, 2007).

Як свідчить досвід Західної Європи, міждержавний єврорегіон чи єврометрополіс може бути ефективним інструментом вирішення державних та міждержавних конфліктів. Потрібним є усвідомлення значимості євро-регіональних ініціатив, оскільки транснаціональні регіони та єврорегіони, які створюють транскордонні, комплексні економічні та культурні відносини, що пов'язують держави подібної економічної зацікавленості і в східній частині Центральної Європи, можуть започаткувати суспільно-економічний розвиток. Саме тому ми вважаємо важливим зміцнення співробітництва Вишеградської четвірки.

Угорщина, виходячи з географічного розташування, часто відіграла/відіграє роль посередника між Заходом та Сходом, Північчю та Півднем. Така функція внаслідок глобалізації та всебільш інтенсивної євроінтеграції може стати надмірно слушною, за рахунок чого - звісно, якщо держава житиме можливостями - ймовірним є досягнення значного успіху. Тому розвиток стратегії відносно прикордонних територій неможливо представити без окремих у комплексі пріоритетів, які слугуватимуть зміцненню трансферного потенціалу, розвитку держави, а також населених пунктів - трансферних мостів, що є носіями посередницьких функцій. Зміцнення такої функції "свого роду моста" очікується від діяльності в рамках головування в ЄС Угорщини та Польщі 2011 року.

Серед сусідів Угорщини – низка молодих державних утворень, які націлені продемонструвати успіх на міжнародній арені з метою їх врахування та визнання як повноправних учасників. Одним з інструментів досягнення цього є сприятлива зовнішньополітична система, значною складовою якої є міжетнічне чи природоохоронне співробітництво. Шенгенські кордони Угорщини протяжністю 2200 км та з більш як 50 пунктами перетину зазнали значних змін після 2007 року. За результатами процесів розширення в контексті вступу до шенгенської угоди Угорщина оточена чотирма внутрішніми та трьома зовнішніми смугами кордонів. Проте перетворення кордонів у “внутрішні” не означає, що їх функції (відокремлення, поєднання, фільтр, фронтієр) автоматично зазнають раптових змін.

Угорсько-румунські прикордонні території як унікальні трансферні зони включатимуть специфічні можливості залучення капіталу. Вже неодноразово спостерігалось в Європі, що зони кордонів Спільного ринку, Європейського Союзу завжди вважалися територіями постійних капіталовкладень.

Виходячи з досвіду проведених у прикордонних регіонах емпіричних досліджень (К.В. Цока, 2009; М. Томорі, 2010), можемо визначити як загальну мету розроблення інноваційно-зорієнтованих, транскордонних, націлених на спільний економічний розвиток програм співробітництва. Саме з цього приводу відбулося зародження єврорегіонів в Західній Європі. Система єврорегіонів дедалі активніше поширюється з Західної Європи на схід з метою, щоб компаративні переваги вздовж державних кордонів змогли бути краще використані прилеглими територіями. Серед найголовніших цілей прикордонних територій – сприяння виникненню сприятливого економічного, інноваційного та суспільного ареалу завдяки зосередженню різних інституцій, який розширюватиме простори успішної економіки, а разом з цим підвищуватиме рівень успішності територіального розвитку прикордонних регіонів сусідніх держав (І. Шулі-Закар - І. Хорга, 2007).

Країнам Центральної та Східної Європи необхідно належно підготуватися до змін, які відбудуться в умовах транскордонного співробітництва. Підвищення рівня організаційної самостійності та стабілізація фінансового становища регіонів (областей) є надзвичайно важливим як з метою використання можливостей в рамках позитивних змін, так і для зниження рівня негативного впливу.

Для досягнення вищезгаданої мети, окрім процесів прямого фінансування, важливу роль має відігравати змістова та технічна підготовка щодо участі в програмах ЄС. Важливим є те, щоб ті прикордонні території, яким тимчасово важко технічно співпрацювати, не розривали взаємне співробітництво. Якщо результати економічного характеру єврорегіонального співробітництва відстають від очікувань, навіть тоді залишається надзвичайно важливим підтримка та зміцнення безпосередніх транскордонних зв'язків у таких регіонах.

Для Угорщини та Румунії найвигіднішим, з огляду економічної політики та політики безпеки Європейського Союзу, є те, щоб так звана смуга зовнішнього кордону була якомога коротшою. Відповідно до цього потрібно докладати зусиль до того, щоб якомога більше сусідніх держав змогли вступити до організації, а в тих випадках, де в короткостроковій перспективі немає такої можливості, там пріоритетом залишається врівноваження, пом'якшення недоліків неучасті. Отже, частина наших кордонів незабаром увійде до складу внутрішніх кордонів ЄС, тобто вони стануть прозорими за характером. Очікуються позитивні наслідки з огляду на підтримку ділових зв'язків, дифузії інновацій та вільний потік капіталу, товарів, послуг і людських ресурсів - "чотирьох свобод". Таким чином, рівень розмежувального характеру кордонів, що перетворилися на зовнішні, потрібно зменшувати: прикордонні території можуть бути конвертованими із буферних зон у контактні зони, завдяки яким відіграючи оптимальну роль "воріт Європейського Союзу", Угорщина та Румунія зможуть досягти значного успіху (І. Хорга - І. Шулі-Закар, 2010).

У прикордонних територіях започаткування сприятливих економічних, суспільних та політичних процесів можливе лише тоді, якщо вони створюються справжніми контактними зонами, коли населення по обидва боки кордону веде активну співпрацю та активно підтримує одне одного. Контактні зони, які перебувають під впливом реальних взаємовідносин, створюють справжній фундамент динамічних економічних та культурних зв'язків, а рамками таких зв'язків є інституціолізовані міжрегіональні, інтеррегіональні відносини.

Для того, щоб угорсько-румунсько-український прикордонний регіон став регіоном знання та розвитку, ми піднімаємо рівень зв'язків на порядок вище, зміцнюємо нашу мережу дослідницьких закладів уздовж прикордоння (Державний університет м.Орадеа, Угорський християнський університет Партіум, Берегівський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Ужгородський національний університет, Трансильванський університет Партіум - м.Чіксереда, і т.п.) Завдяки проектам проведено ряд наукових конференцій в м.Дебрецені та м.Орадеа, а також видано низку наукових збірників на угорській, румунській та англійській мовах. З метою сталого розвитку разом з партнерами Університету м.Орадеа засновано спільний дослідницький заклад, під назвою "Institute for Euroregional Studies "Jean Monnet" European Centre of Excellence". Крім того, розпочато видання міжнародного англomовного журналу EUROLIMES, який вже виходить 10 номером. Розпочато процес досліджень стосовно створення транскордонного єврометрополісу Дебрецен/Орадеа (І. Шулі-Закар - І. Хорга, 2006). На нашу думку, у відносинах великих міст по обидва боки кордону наявні не лише конкуренція, але і мотивація до взаємного співробітництва. Досвід свідчить про вищезгадане у період декад після 1920-1989/90х рр. З 1990 року керівництво обох міст шукало можливості спільної діяльності, співробітництва. Дослідники IERS намагаються підтримати саме такий позитивний намір завдяки результатам дослідницької роботи. (див. проект DEBORA), (рис. 2)

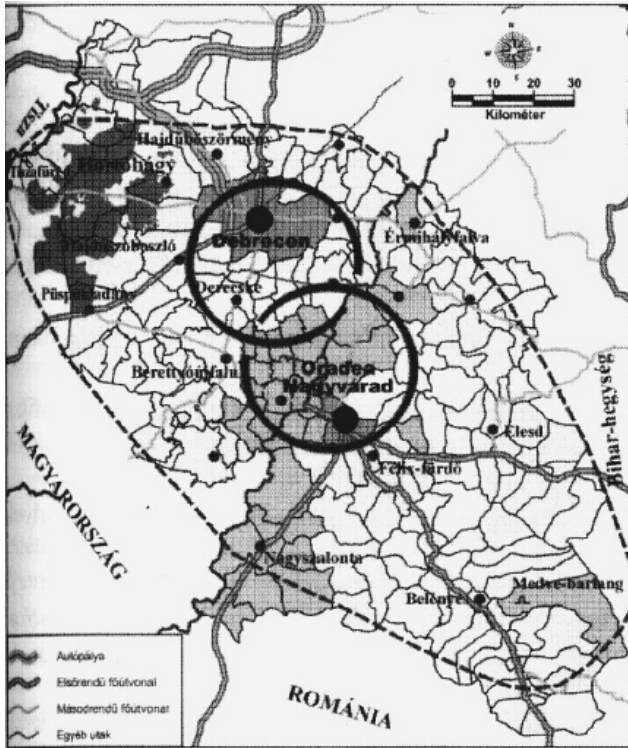

Рис. 2. Транскордонні зв'язки міст Дебрецен/Орадеа (І. Шулі-Закар)

Проекція:

Дебрецен-Орадеа, транскордонне сполучення міст (2007-2013)

Робочі групи:

- територіальний розвиток, розвиток населених пунктів
- полюси розвитку - економічний розвиток
- розвиток людських ресурсів
- доступність
- розвиток інфраструктури
- міграція
- туризм

- *навколишнє середовище-охорона здоров'я*
- *регіональний та локальний маркетинг*
- *безпека*
- *ідентичність, міжетнічні відносини*
- *транскордонне співробітництво*

Мета: створення спільного освітнього - дослідницького - з питань розвитку - оздоровчо-туристичного (інноваційного) кластера м.Дебрецена/м.Орадеа

2. Угорсько-румунське транскордонне співробітництво

14 червня 1920 року Тріанонським договором окреслено сучасний угорсько-румунський кордон, як такий, що фактично не має історичних передумов і вважається "молодим" кордоном. Цей кордон роками роз'єднував території та міста, які звикли працювати разом. Наприклад, місто Орадеа та місто Дебрецен протягом майже 800 років належали до однієї адміністративно-територіальної одиниці - до жупи (комітату) Бігор, в якій функцію обласного центра виконувало місто Орадеа, а економічну та освітню функцію забезпечувало місто Дебрецен. За останні десятиліття багато чого змінилося на угорсько-румунському кордоні як у функціональному плані, так і плані його загального характеру.

В Європі кордони перебувають у процесі трансформації у плані їх функціональності. Такі зміни вперше відбуваються в Західній Європі та згодом поступово розширюються на Східну Європу. Сутність цих перетворень проявлялася в тому, що розмежувальний характер кордонів поступово зникає і навзаємін характерною стає їх сполучна функція (А.Гієш, В.Грама, 2006).

Занепад комунізму кардинально змінив роль кордонів у країнах Східної та Центральної Європи. Європа, яка була розділеною майже півстоліття, з 1990 року поступово знову об'єдналася, а глибокі наслідки цього відобразилися на

мінливому характері, ролі та функціях кордонів. До 1990-х років кордони Центральної та Східної Європи в основному виконували військові, оборонні функції, де домінували розмежованість та строгий прикордонний нагляд. Європейський Союз взяв за основу німецько-французьку модель, тобто те, щоб кордони означали такі корінні риси, як єдність, спільні економічні та культурні інтереси. Звісно, процес європейської інтеграції займає тривалий час, і з цього приводу між колишніми соціалістичними державами виникли значні відмінності. Беручи до уваги вищевказане, країни Східної та Центральної Європи можна розділити на чотири групи:

- країни, що вступили на етапі першого (2004) розширення (10 країн, в тому числі Угорщина);
- країни, що вступили на етапі другого (2007) розширення (Румунія та Болгарія);
- країни, які очікують вступу, але у зв'язку з несприятливими політичними обставинами наразі не можуть вступити (колишні республіки Югославії, окрім Словенії);
- колишні республіки Радянського Союзу (окрім країн Балтії), які наразі мають партнерські відносини з ЄС.

У випадку румунських кордонів також спостерігаються значні функціональні зміни порівняно з комуністичними часами з періодом після 1990-х рр., а особливо з роками після 2000 року (А. Ілієш, 2002).

Серед багатьох функцій кордонів вважаємо за найважливіші такі: прикордонна безпека та контрольна, фіскальна, правова та військова функції. Значення чотирьох основних функцій кордонів, звичайно, з часом змінюється відносно геополітичного та геостратегічного становища держав. Проаналізуємо саме ці функції через призму угорсько-румунського кордону.

Функція контролю та прикордонної безпеки

Ця функція у випадку угорсько-румунського кордону за часи комунізму була надзвичайно важливою, з жорстким

контролем та обмеженням вільного руху осіб. 2004 рік приніс вагомій зміні угорсько-румунському кордону, оскільки після вступу Угорщини до ЄС ця прикордонна смуга перетворилася на зовнішню. Пізніше, у 2007 році, коли і Румунія стала членом Європейського Союзу, цей зовнішній кордон змістився до північної та східної прикордонних смуг Румунії. Тобто за кілька років роль кордонів значно змінилася. У наші дні Румунія після вступу до ЄС виконує функцію певного фільтра контролю прикордонного руху в напрямі зі Східної Європи до Європейського Союзу.

Питання перетину та мобільності на угорсько-румунському кордоні

Право вільного пересування людей носить загальноважливий, елементарний характер. З такого погляду ми бачимо, що і зараз існує значна відмінність між Західною Європою та країнами колишнього соціалістичного блоку.

Природно-географічні дані угорсько-румунського кордону великою мірою схожі, оскільки смуга кордону проходить через низовинні території, великі ріки перетинають її лише у кількох пунктах. З етнографічного погляду помітно, що по обидва боки кордону проживають представники однакових етнічних груп – угорці, які проживають у Румунії, та румуни, які проживають в Угорщині (А. Ілієш, 2010).

Фундаментально можна виділити три етапи історичного розвитку угорсько-румунського прикордоння:

- міжвоєнний період;
- період комунізму;
- посткомуністичний період.

Після реформ функції та система умов кордонів часто і динамічно змінювалися, тому в останній період можна виокремити ряд підперіодів (А. Ілієш, Д. Ілієш, В. Грама, 2007).

- Міжвоєнний період

У цей період умови перетину кордону були великою мірою сприятливими та забезпечували свободу високого

рівня, подібно до Шенгенського простору. При перетині кордону контролювали лише ідентифікаційні документи. Між двома світовими війнами прикордонний рух був значним, що в першу чергу є заслугою осіб, які щоденно відвідували школи та ходили на роботу. Багато хто серед землеробів мав ділянки в сусідній країні, однак щоденний догляд за землею не завдавав ніякого клопоту.

- **Період комунізму**

У цей період характерним є укріплення військової, оборонної функцій кордонів, попри те, що обидві країни належали до однієї політично-владної системи. Румунсько-угорський кордон перетворився на закритий, частину пунктів перетину було ліквідовано, і прикордонний рух сконцентрувався на 5 пропускних пунктах. Пасажирський рух суттєво зменшився, його значна частина набрала форми нелегальної міграції. В рамках міграції румуни рухалися до Югославії та Угорщини, а значна частина німців емігрувала до Німеччини (І. Шулі-Закар, 1994).

- **Посткомуністичний період**

У політичному розумінні найактивнішим був період після 1990 року. Період між 1990 та 1992 роками приніс небачену свободу відносно перетину кордону, мешканці постсоціалістичних країн мали можливість вільно подорожувати європейськими країнами. Після реформ на заміну військової, оборонної функцій вийшла економічна роль кордонів. Оскільки цей період був значною мірою динамічним, тому виокремимо три етапи у ході ретельного аналізу.

В Угорщині та Румунії період між **1990 та 1994** роками означає початок посткомуністичних часів. У цей період бурно виривається на поверхню прагнення свободи жителів постсоціалістичних країн, в результаті чого активно відкривалися нові пункти перетину кордонів, а показники динаміки прикордонного руху зростали з неймовірною швидкістю.

У період між **1994 та 2002** роками з'явився Шенгенський кордон, що означало новий кордон між Східною та Західною Європою. Як наслідок, для мешканців Східної та Центральної Європи перетин кордону став знову складним. Країни Шенгенського простору вимушено ввели візовий режим для Румунії. Процес розширення Європейського Союзу та введення Шенгенської зони значною мірою збільшили та поглибили різницю між потенційними країнами-членами, яка раніше була суттєво не помітною. Після 1994 року західноєвропейські кордони стали нерівномірно закритими чи відкритими для різних країн. У процесі розширення стало ясно, що Угорщина зможе вступити до ЄС та Шенгенської зони вже на першому етапі, на відміну від Румунії, яка вступила тільки в рамках другого етапу. Пізніше з'явилися перші інституційовані форми транскордонного співробітництва: Карпатський єврорегіон та єврорегіон «Дунай-Криш-Муреш-Тиса». Візова політика, яка була введеною в результаті зростаючої нелегальної міграції, дуже негативно вразила жителів прикордонних територій Румунії.

Після 2002 року знову настає час суттєвих змін, оскільки з огляду на наближення європейської та євроатлантичної інтеграції візовий режим для Румунії стосовно Шенгенських країн відмінюється. На угорсько-румунському кордоні кількість пунктів перетину кордону помітно збільшується, а з відміною візового режиму умови подорожування громад прикордоння значно поліпшилися.

Фіскальна функція

Фіскальні функції кордонів фактично є інструментами і елементами економічної політики окремої держави. У випадку Європейського Союзу такі фіскальні функції виконують зовнішні кордони. Саме це сталося і в Румунії після 2007 року, де на внутрішніх кордонах Союзу зникають митниці, водночас фіскальні функції діють на зовнішніх кордонах ЄС, а також на зовнішньому кордоні Румунії.

Військова функція

Військова функція була характерною за часи соціалістичних років, коли значні військові сили групувалися поблизу кордонів. Після вступу Румунії до НАТО значно зменшилися військові, оборонні функції кордонів, оскільки ці задачі перейшли до компетенції НАТО. Оборонна функція на угорсько-румунському та румунсько-болгарському кордонах практично перестала діяти, проте надалі залишається важливою на українській, молдовській, сербській та чорноморській прикордонних смугах.

Правова, законодавча функція

Правові функції кордонів визначають компетенції окремої держави. Європейська інтеграція Угорщини та Румунії поступово зменшила компетенції національних урядів, з особливою увагою на зовнішню політику.

3. Внесок у трансформацію угорсько-румунського кордону з метою його перетворення у посередника передачі знань, розвитку та конкурентоспроможності

Поява прозорих кордонів сучасності означала перетворення геополітичних систем нових держав. Кордони перестають бути лініями розмежування, які відокремлюють одну країну від іншої, навпаки, їх розмежувальна роль послаблюється, і вони починають набувати більш дифузійного характеру, часто виконуючи роль арени співробітництва взаємно проникаючих суспільних громад. Є кілька цікавих прикладів, де кордон переймає роль міжнародного посередництва навічмін колишньої розподільної ідентичності. Серед таких прикладів щодо змін у транскордонному співробітництві варто виділити Південний Тіроль, Кіпр, Північну Ірландію та угорсько-румунський прикордонний регіон (Г. Деланті, 2007).

Угорсько-румунський прикордонний регіон за 20 років після занепаду комунізму та за 90 років після Тріанонського

миру перетворився з жорсткого, закритого у м'яке, відкрите прикордоння. Після подій 1989-90-х років за два десятиліття ми стали свідками перетворень не тільки у географічному розумінні внаслідок надшвидкого розвитку прикордонного руху та транскордонного співробітництва, але й того, що сепаратистський менталітет на національно-етнічній основі перетворився у менталітет співробітництва. В дійсності мова іде не лише про культуру співіснування, але й про повторний винахід прикладу співіснування, що вже існував у регіоні до моменту встановлення національно-державних кордонів.

Зрозумілим є те, що співробітництво між університетами відіграло головну роль у формуванні збалансованого, транскордонного, глибоко-європейського міжнародного менталітету. Один з таких успішних прикладів – тісне співробітництво Дебреценського університету та Університету м. Орадеа “Universitas translimes”, що втілювалося в житті у вигляді численних програм обміну студентів, викладачів, проектів, конференцій, воркшопів, літніх вузів... і т.п... У випадку обох університетів головний партнер знаходився всього за 60 км, і таке співробітництво наділяє обидва заклади справжнім європейським статусом.

Серед найкращих практик співробітництва – проект Інституту єврорегіональних досліджень Дебрецен-Орадеа - Європейський центр відмінності “Жан Моне” (www.iser.rdsor.ro). У 2005 році в рамках спільного проекту та за сприянням плану дій Jean Monnet IERS-у (Інституту єврорегіональних досліджень Дебрецен-Орадеа) вдалося зібрати видатних закордонних експертів з питань кордонів, втілити розвиток та транскордонне співробітництво між двома університетами, більше того, вдалося залучити й експертів з сусідніх регіонів (з Молдови, Сербії та України) до спільної роботи.

Діяльність IERS має два напрями:

- сприяння перетворенню угорсько-румунського кордону у трансферну зону знання, розвитку та конкурентоздатності;

- сприяння позитивному переформуванню кордонів, які виникли внаслідок останніх розширень ЄС.

Варто зазначити про піврічні засідання Інституту, де розглядаються позитивні результати співробітництва, а також про те, що результати дослідницької роботи членів IERS висвітлені у низці публікацій. Такі наукові розвідки та статті займаються не тільки питаннями угорсько-румунського кордону, але й проблематикою сусідніх прикордонних регіонів*.

* Наукові видання, збірки, які дають професійне підґрунтя заснуванню IERS, видання Інституту з 2006 року:

- Süli-Zakar I. (ed.) (2003) Borders and Cross-border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 360 p.
- Süli-Zakar I. (szerk.) (2003) Határok és határmentiség az átalakuló Közép-Európában. - Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 387 p.
- Süli-Zakar I. (szerk.) (2004) Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások. - Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 359 p.
- Süli-Zakar I. (ed.) (2004) Cross-border Co-operations - Schengen Challenges. - Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 280 p.
- Czimre K. (2005) Euroregionális fejlődés az EU csatlakozás küszöbén (Euroregional development on the threshold of the European Union enlargement) In: Süli-Zakar I. (szerk.) Studia Geographica 15. Debreceni Egyetem Földrajzi Tanszékek Kiadványa, Debrecen, 229 p.
- Horga, I. - Süli-Zakar I. (eds.) (2006) Challenges and Perspectives. - Regional and Euroregional Issues in the New Europe. Institute for Euroregional Studies. Oradea-Debrecen, Metropolis Srl. Oradea. 198 p.
- Süli-Zakar I. - Horga, I. (eds.) (2007) Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - from National to European Perspective. - DE Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 420 p.
- Süli-Zakar I. (szerk.) (2007) A határok és a hatáon átnyúló (CBC) kapcsolatok szerepe a kibővült Európai Unió keleti perifériáján. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 417 p.
- Süli-Zakar I. (ed.) (2008) Neighbours and Partners: on the two sides of the border. - Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 402 p.
- Ambrus A. (2009) A Hajdú-Bihar - Bihar Eurorégió népességi és egészségföldrajzi mutatóinak egyes aspektusai. In: Süli-Zakar I. (szerk.) Studia Geographica 22. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 119 p.
- Horga, I. - Sialaşi, G. - Süli-Zakar I. - Sagan, S. (eds.) (2006) Intercultural Dialogue and European Neighbourhood policy. University of Oradea Press, 278 p.
- Ambrus A. (2010) The Quality of the Environmental Elements in Bihar-Hajdú-Bihar Euro Region and their Influence on Population Health. University of Oradea Press, 152 p.
- Horga, I. - Süli-Zakar I. (eds.) (2010) Cross-Border Partnership with Special Regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian Tripartite Border. University of Oradea Press, Oradea-Debrecen, 264 p.

Щопіврічний журнал EUROLIMES IERS (Інституту єврорегіональних досліджень) також досліджує нові змістові значення кордонів. У тематичних випусках журналу EUROLIMES поряд з співробітниками IERS інші університети та дослідницькі інститути також мають можливість публікувати свої дослідження.

Що стосується регіонального та єврорегіонального розвитку в межах прикордонних регіонів, то наголос в першу чергу робиться на прикордонні міста як на полюси розвитку. Міста є економічними центрами обласних територій, а їх потенціал залежить від їх віддаленості від обласних центрів (Pénzes J., Molnár E., 2007). Особливу увагу звернуто на ті параметри м.Дебрецен та м.Орадеа, завдяки яким виникає можливість створення справжнього єврометрополісу (І.Шулі-Закар, 2009). На сьогодні можливість створення спільної агломерації м. Дебрецен та м.Орадеа є помірною, свідченням чого є незначні потенційні можливості серед населених пунктів, які знаходяться між великими містами (К.-В.Цока, 2009). Також заслуговує на увагу роль м.Орадеа у локальному розвитку деяких угорських місцевих громад. Між 2006 та 2007 роками IERS розробив спільну стратегію розвитку для м.Дебрецен та м.Орадеа, яка була схваленою та втілювалася у вигляді комплексу заходів адміністраціями двох міст (І. Хорга - К.-В.Цока, 2008; І.Шулі-Закар, 2010).

Поряд з дослідженнями двох міст (Дебрецен та Орадеа) та двох областей (повітів) (Бігор та Хайду-Бігар), які розглядаються як рушії розвитку угорсько-румунського прикордоння, члени IERS проводили дослідження і на інших територіях, як, наприклад, на територіях повіту Сату-Маре (Румунія) - Саболч-Сатмар-Берег медье (Угорщина) (Й. Бенедек, 2006) чи Темешвар-Сегед (Л. Гуляш, Е. Шішак, 2009).

Одним із пріоритетів IERS було питання економічного розвитку угорсько-румунського прикордонного регіону. Дослідниками IERS за точку опори взято за наявності результатів досліджень найактивніших областей (повітів)

угорсько-румунського прикордоння (Й. Пейнзеш, Е. Молнар, 2007), проведення досліджень регіонального розвитку та співробітництва в різних пунктах угорсько-румунського прикордонного регіону (Г. Надь, 2008). Проведено також дослідження умов суспільно-економічного та природно-ресурсного потенціалу з метою виявлення можливостей розвитку сіл (Стасак, 2006). У сфері політичних рішень (Й. Абоні Палоташ, 2008) результати наукових досліджень показали значний вплив на розвиток місцевого самоврядування у період після вступу до ЄС (Л. Шопроні, І. Хорга, 2009; Г.Козма, 2008), як і проведення порівняльного аналізу суспільно-економічних, інфраструктурних показників малих територій областей угорсько-румунського прикордоння.

До, і навіть після 1989 року, області угорсько-румунського прикордонного регіону розглядалися як несприятливі з точки зору інвестицій, оскільки ці території належали до периферії. Але в процесі наближення Угорщини та Румунії до ЄС, а згодом після їх вступу, можливості розвитку суттєво змінилися. Кордони поступово змінюються та стають більш прохідними. Завдяки зміцненню відносин між двома країнами периферійні території прикордоння отримали шанс на розвиток, і не лише в процесі загального розвитку двох країн, але і в послідовності співробітництва сусідніх територій. Така зміна парадигми політики сусідства є зрозумілою для облаштування прикордонних територій, особливо в стратегії економічного розвитку, заснованій на зростаючій конкурентоспроможності (І. Бошняк, 2006), де комплементарні елементи інфраструктурної мережі відіграють фундаментальну роль.

Залучення Інституту єврорегіональних досліджень до процесів економічного розвитку угорсько-румунських прикордонних територій здійснюється шляхом реалізації планів дій. По-перше, виникло партнерство між робочими спілками областей (повітів) Бігор та Хайду-Бігар, що привело до видання щомісячного ділового вісника з метою інформування та створення можливостей для реалізації спільних господарських проектів. З іншого боку, IERS підключився до дослідження

активності ринку праці для того, щоб випустити спеціалістів з інформаційно-комунікаційною освітою для T-Sysytem / Deutsche Telekom (Дебрецен). По-третє, IERS підключається до досліджень, пов'язаних з розвитком та підвищенням кваліфікації людських ресурсів (К.В. Цока, 2006; К.Терепіч, 2006; К.Терепіч, 2007; Ж.Гйодор, 2008).

Одна з найбільш визначальних галузей конкурентоспроможної економіки – туризм. Завдяки туризму досягнуто суттєвих результатів у містах Бейкейшчаба, Дюла, Дебрецен, Гойдусобосло (Угорщина) та Монеаша, Тінца, Байле Фелікс, Орадеа, Секельгід (Румунія), де знаходяться найбільш значимі джерела термальних вод Східної та Центральної Європи. Динамічно зростаючий розвиток рекреаційного, оздоровчого туризму починає виконувати функцію справжнього рушія економіки регіону. Туристи з прикордонних регіонів Румунії з такою ж частотою відвідують інший бік кордону, як і туристи з Угорщини, які з задоволенням відпочивають у західній частині Румунії, особливо в гірській місцевості.

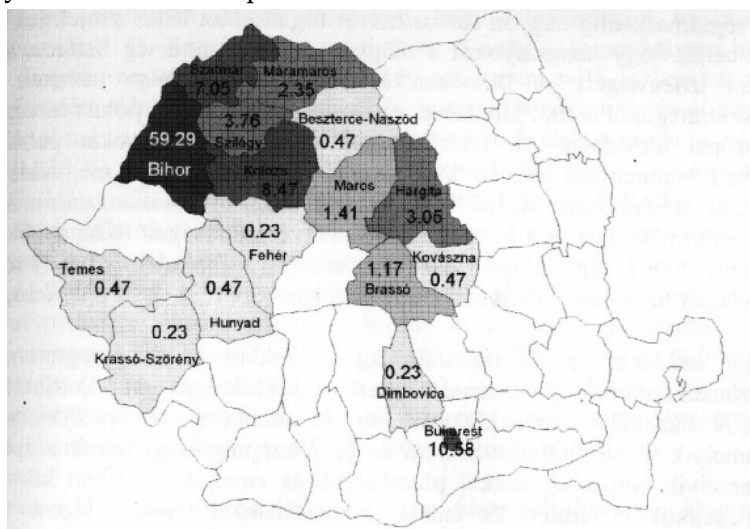

Рис. 3. Розподіл (по повітах) показників в'їзду румунських туристів у м. Дебрецен (% , 2007). Джерело: М. Томорі, 2009.

Зрозуміло, що не пройшли повз увагу IERS і такі явища, як спільні рейди румунських та угорських охоронників порядку на транспортних каналах, що ведуть до угорських чи румунських туристичних дестинацій, чи до місць проведення таких колоритних заходів, як гастрономічні фестивалі та фестивалі з народних ремесел по обидва боки кордону. Такі заходи створюють сприятливі можливості для проведення наукових досліджень, експертного оцінювання, а також забезпечують важливою інформацією кола, які приймають рішення (Т.Варгеї, А.Мюллер, 2008; Л.Чордаш, 2008; З.Буйдошо, А Тоут, 2008). Разом з тим, розвиток закупівельного туризму в угорсько-румунському прикордонному регіоні не є результатом виключно транскордонного співробітництва, але й слугує цікавою темою наукових досліджень (М.Томорі, 2006, 2009, 2010) (рис 3.).

Дослідження співробітництва у сфері охорони здоров'я в рамках IERS стало однією з тем захищеної докторської дисертації (Л.А.Амбруш, 2008).

Звичайно, такі прояви транскордонного співробітництва є результатом проведеної роботи в адміністраціях, громадських організаціях, школах та університетах для того, щоб перетворити повний напруженості кордон (до 1989 року угорсько-румунський кордон був одним із найбільш закритих та суворо контрольованих) у такий, що в суспільному та економічному розумінні є динамічним та об'єднуючим. Ці перетворення привернули увагу і таких дослідників, які вважали цей регіон за слушний приклад процесів змін на європейських кордонах (Г.Деланті, 2007; Е.Бануш, 2007; Н.Гінфраї, 2006, М.Б.Конде, 2009).

Регіональний маркетинг посідає важливе місце серед проектів IERS, метою якого є використання транскордонних інвестиційних можливостей угорсько-румунського прикордоння. Виходячи з основ спільної стратегії розвитку м.Дебрецен та м.Орадеа, заплановано конкурентоспроможний ТКС – полюс на центральноевропейській території. Членами Інституту опубліковано низку науково-дослідницьких робіт про способи

втілення успішного регіонального маркетингу у прикордонних територіях (М.Комаді, 2006), про методи синхронізації транскордонного співробітництва з використанням переваг прикордоння (Г.Козма, 2006) та про використання окремої географічної назви (Трансильванія) в рамках маркетингової стратегії угорсько-румунського прикордонного регіону (Л.Шопроні, А.С.Поповічіу, 2006).

Створення умов для території з динамічним суспільно-економічним розвитком в угорсько-румунському прикордонному регіоні, звичайно ж, базується на багатоманітності культури. Є дві базові концепції багатоманітної культури, одна з них заснована на громадянських правах та мультикультуралізмі, а друга є більш плюралістичнішою в етнічному розумінні і зазвичай безпосередньо пов'язується з територіальними та етнічними автономіями. Сьогодні важко передбачити перспективи розвитку того поняття плюралізму, яке втиснуто в рамки національних кордонів. Тому третьою тезою буде така: Центральній та Східній Європі треба пройти довгий шлях для того, щоб стало можливим об'єднати поняття громадянства і плюралізму. Разом з тим вважаємо, що Європі треба йти далі. Етнічна багатоманітність знаходиться в безпосередньому зв'язку з колом питань щодо кордонів, оскільки переважна частина проблем виникає через те, що багато етнічних меншин перебувають у відносинах з домінуючою суспільною групою в сусідній країні (Г.Деланті, 2007).

У тих випадках, коли мова іде про кордони, різні суспільні погляди, які протиставляються одне одному, віросповідання та мови меншин, політичне представництво – значних успіхів вдалося досягти шляхом обговорення конфліктних питань та налагодженням мирних стосунків (Г.Деланті, 2007).

Інститутом IERS організовано дебати на такі теми:

- яким ви бачите ставлення одна до другої угорської та румунської національних меншин, які проживають по обидва боки кордону? (А.Бломкіст, 2006; П.Татраї, 2008);
- практика міжкультурного діалогу в багатоетнічних населених пунктах прикордоння (М.Гоффман, 2006; М.Гоффман, 2008; М.Гоффман, 2009);

- вплив євроатлантичної інтеграції Угорщини та Румунії на зміну культурної парадигми в прикордонних регіонах (І.Заїнеа, 2006);
- місце культурних та освітніх зв'язків у розвитку транскордонної багатоманітної культури (К.В.Цока, - А.Стоїка, 2010);
- роль прикордонного руху та створення нової прикордонної культури (В.Чіокан, 2006, С.Матяш, 2010).

Оскільки і сьогодні існують складнощі в процесі розвитку європейського транскордонного співробітництва, які походять від застарілих звичок і національної та адміністративної практики, Інститут IERS взявся за підготовку і проведення (в обох країнах) європейського, національного та локального законодавчого аналізу та дослідження відносно угорсько-румунського кордону. Вплив прийнятих в Угорщині та Румунії фінансових законів на транскордонне співробітництво та тенденції правового врівноваження з метою сприяння цьому співробітництву стали саме тими темами, які розроблено під егідою IERS (М.Чармачіу, 2010; І.Урсута, 2010). З посиланням на один з проектів Phare (СВС/2006) в рамках IERS розроблено законопроект щодо сприяння транскордонному співробітництву, що може слугувати в якості корисного документа для тих підприємців, які беруть участь в угорсько-румунських транскордонних проектах та транскордонній діяльності.

Наукові проекти та проекти розвитку, які реалізовані Інститутом IERS на території угорсько-румунського прикордоння, довели можливість перетворення закритого кордону у відкритий. За останні двадцять років угорсько-румунський кордон перетворився на взаємно-об'єднану прикордонну територію, на основу ефективного співробітництва, що позитивно позначилося на суспільно-економічному та політичному зближенні Угорщини і Румунії.

4. Дослідження щодо формування нових кордонів у зв'язку з останнім розширенням ЄС

Розширення Європейського Союзу на Схід відкрило нові виміри європейських кордонів, а саме – можливість інтеграції Європи в єдиний простір. Така можливість була актуальною тому, що інтеграція східних територій Європи відбулася за рахунок консенсусу та взаємоприйнятної узгодженості (Ф.Р.Шетч, 2007). На думку Білібара Етіє, Європа сама по собі є також прикордонням (Е.Білібар, 2004). Жак Рупнік говорить не тільки про кордони Європи, але й про нові “внутрішні” кордони (Ж.Рупнік, 2003; Ж.Рупнік, 2007). Томас Крістіансен пише про гнучкі кордони (Т.Крістіансен та інші, 2000). Олі Рен вважає, що поняття нового прикордоння є більш доцільним, більш впливовим, аніж поняття кордону з точки зору євроінтеграційної спроможності (О.Рен, 2006).

Спираючись на результати більш як десятилітнього наукового співробітництва, Інститут IERS започаткував випуск журналу *EUROLIMES*, статті якого представляють нову парадигму кордонів ЄС з часів його розширення (2004,2007).

Метою журналу є демонстрація шляху суттєвого перетворення кордонів, зокрема, як перетворюються національні перспективи у суспільні цілі, а також того, як ексклюзивні зовнішні кордони ЄС перетворюються у гнучкі, інклюзивні, адаптивні кордони. Баланс закритих та відкритих кордонів (Г.Деланті, 2006), зміцнення кордонів – їх випередження (А.Димитрова, 2007), міжкультурний діалог та вплив ЗМІ. Ла Броссе, 2007; Л.Маловіч, 2007), роль ЗМІ у зміні значення кордонів (І.Хорга, 2003, 2007), етнічні відносини (Л.Шопроні, 2006; Фолрихова та Руєт, 2007), релігійні відносини (Маршевська - Л.Ритко, 2006; К.Базін, 2007), транскордонні суспільні відносини були темами, які опубліковано в тематичних випусках журналу *EUROLIMES* *.

* Тематичні випуски журналу *EUROLIMES*:

- Europe and It's Borders: Theoretical and Historical Perspective. Vol.1, Spring 2006, 179p.
- From Smaller to Greater Europe: Border Indentitary Testimonies. Vol.2, Autumn 2006, 212p.

За п'ять років EUROLIMES перетворився на справжній науковий форум, сприяючи перетворенню східних та південно-східних кордонів ЄС у "мости", в колыску розвитку. Опубліковано конкретні результати щодо угорсько-румунсько-словацько-українського та румунсько-молдовсько-українського співробітництва, оскільки в рамках видання ми намагалися знаходити науково-обґрунтовані відповіді на такі запитання, як механізми транскордонного співробітництва та європейська політика сусідства; транспорт та інфраструктура; роль національних меншин у процесах транскордонного співробітництва; роль освіти в розвитку міжкультурного діалогу вздовж Східного кордону ЄС.

Ці дослідження проводилися шляхом аналізу реального буття, а статті журналу переважно охоплювали тематику змін у значенні кордонів між новими країнами-членами ЄС.

Європа - адаптивне прикордоння – є тим вектором напруму, який підтримується EUROLIMES в ході дебатів. Європейські кордони– це не тільки географічні простори та люди, які проживають по обидва боки кордону, а набагато більше, зокрема мігранти, біженці та транснаціональні спільноти (К.Ніколаїдес, 2007).

Досліджували й те, яким чином змінювалося поняття кордонів в умовах сучасних тенденцій розвитку європейського суспільства, з особливим акцентом на останнє розширення ЄС. Зміна характеру кордонів, започаткування поняття "постзахідної" Європи пов'язують з іменем Г.Деланті (Г.Деланті, 2006; Г.Деланті, 2007). Переоцінено визначення поняття периферія, що сприймається за територію модернізації кордонів. У межах такої периферії зв'язок між

-
- Media, Intercultural Dialogue and the New Frontiers of Europe. Vol.3, Spring 2007, 205p.
  - Europe from Exclusive Borders to Inclusive Frontiers. Vol.4, Autumn 2007, 196p.
  - Religious Frontiers of Europe. Vol.5, Spring 2008, 189p.
  - Intercultural Dialogue and the European Space. Vol.6, Autumn 2008, 210p.
  - Europe and the Neighbourhood. Vol.7, Spring 2009, 208p.
  - Europe and Its Economic Frontiers. Vol.8, Autumn 2009, 184p.
  - The Cultural Frontiers of Europe. Vol.9, Spring 2010, 196p.
  - The Geopolitics of European Frontiers. Vol.10, Autumn 2010, 210p.

внутрішнім і зовнішнім є складним та амбівалентним. Хоча часто проявляється у винятковій формі, проте можемо її вважати за арену міжнародних переговорів (Р.Біделюкс, 2006). Під заголовком “Переосмислення європейських кордонів” (Ф.Марон, 2007) EUROLIMES підтримав ряд дебатів стосовно процесу розширення.

Вступ країн Центральної та Східної Європи до європейського простору є однією з тем, якою займається EUROLIMES (Й.Кундера, 2007). Статистичні міркування показують, що лише кілька держав задовольнили критерії маастрихтської конвергенції, що ставить під сумнів доцільність використання таких критеріїв у випадках країн, що перебувають у процесі перетворень. На думку авторів, суттєві переваги країни РЕСО після їх вступу до Європейського простору очікувано будуть суттєвішими, ніж їх економічні затрати. Один з випусків журналу присвячений саме впливу світової економічної кризи на європейські економічні кордони (EUROLIMES Vol.8, 2009).

Торгівля людьми та міграція в Східній та Південно-Східній Європі також відіграє важливу роль, через це IERS займався і цим питанням у ході своїх досліджень (В.Чіочін, 2006; П.Гаврілі, 2007; С. Матяш, 2010). Таким чином, торгівля людьми вже торкається й центральноєвропейських кордонів (С.Геміе, 2010). Саме тому для окремих країн ставиться за обов'язок зміцнення прикордонної безпеки, охорони, з метою боротьби та запобігання торгівлі людьми. Облаштування та обслуговування безпосередніх комунікаційних каналів повинні зміцнити зв'язки між прикордонними органами. Це, зокрема, означає тісну співпрацю між прикордонними органами та державними структурами, напр.: поліцією, прокуратурою, громадськими організаціями та ін.

Одна з наступних тем дослідження IERS – це імідж та ідентичність кордонів нової Європи. Помітним є спірний імідж кордонів: починаючи з релятивних процесів і закінчуючи кордонами у глобалізованому контексті (Д.Дуна,

2009); у Східній та Центральній Європі від девальвації поняття суверенітету до намірів західних держав перекривання кордонів перед іммігрантами та перед робочою силою країн, які мають намір вступу (Й.Рупнік, 2007). У розширеній Європі переміна осудження кордонів перебуває в процесі перетворення (М.М.Таварес-Ріберіо, 2003), а схвалення змін перетворюється на важливу наукову справу.

Фабієнн Марон вважає, що вплив розширення ЄС 2004 та 2007 років зі зростаючою мобільністю, попередньою та повторною міграцією, торговельними відносинами, освітою, глобалізацією підвищили культурні, релігійні та мовні взаємозв'язки в межах та за межами Європи (Ф.Марон, 2007; З.Іштванфоя, 2009).

У такому багатокультурному європейському суспільстві та на арені постійного розширення роль діалогу між культурами та ЗМІ стає надто важливою з точки зору збереження культурної колоритності Союзу, а також з огляду на повагу до спільних цінностей та збереження когезії (М.Чабанна, 2009; Г.Шілаші, А.Догару, 2009). ЗМІ створюють можливість ведення діалогу для Європи з метою встановлення зносин з сусідніми державами (І.Хорга, 2007; Р.Ла Броссе, 2007; Маловіц, 2007). В такому вигляді прикордоння набуває трансферної якості у позитивному розумінні, оскільки виникає можливість посередництва, взаємообміну цінностями, ідеями та проектами (Р.Режовгазі, 2007).

Сутність міжкультурного діалогу в тому, що пізнаємо відмінності та колорит простору нашого буття (Т.Пінейро, 2008). Такі відмінності думок, поглядів чи цінностей існують як у межах культури, так і серед різних культур. Міжкультурний діалог реагує на подібні відмінності таким чином, що намагається зрозуміти іншого, цим розпочавши інтеракцію, метою якої є обмін думками та цінностями (А.Марга, 2009). Це дає нам поштовх до визначення власних культурних бар'єрів та до виходу за їх рамки. Бар'єри можуть носити політичний, економічний, культурний... і т.п. характер, але мова може йти

і про мовні бар'єри (І.Хорга, М.Бріє, 2010). Як будь-які інші, мовні бар'єри є динамічними та у значній мірі залежать від змін політичних кордонів (В.Клімен-Феррандо, Е.Г.Угалде, 2006).

Кордони як політичні реалії можуть перетворитися у культурні (EUROLIMES Vol.9). Кордони як елементи визначення "іншості" торкаються і проблем меншин (П.Антес, 2008; Е.Банус, 2007, Г.Контогеоргіс, 2008). Фізичні кордони у ментальному розумінні часто проявляються у вигляді культурних бар'єрів. Такі ментальні бар'єри намагаються в абсолютній мірі відокремити свою культуру від "іншої" культури (Е.Бануш, 2006).

Інститут IERS включився у дебати про нові східні кордони ЄС з приводу субсидіарності Лісабонської угоди з новітнім підходом, і не тільки з теоретичної точки зору, але й конкретними дослідженнями з особливим акцентом на визначальну частину східної периферії ЄС, а саме на румунсько-угорсько-українську прикордонну смугу (С.Мітряєва, 2008), чи на румунсько-молдовсько-український кордон (Н.Дандіс, 2009). Також особливу увагу звертаємо на економічні, суспільні та культурні аспекти транскордонного співробітництва: залучення інвестицій через спеціальне законодавче середовище економічної діяльності між Україною та ЄС (О.Єгорова, 2009). Досліджували можливості використання залізничного транспорту "Інтерсіті" між Україною та Угорщиною; комплексного розвитку сільської місцевості, реабілітації навколишнього середовища та екотуризму в угорсько-румунсько-українському потрійному прикордонному регіоні (З.Раффаї, 2010). Розробили туристичні програми та програми територіального розвитку угорського, румунського, українського прикордонного регіону (Ж.Радіч, 2008; А.Ліеш - Д.Другас, 2006; А.Стурза, 2006); досліджували освітні можливості угорсько-румунсько-українського прикордоння (К.Теперіч, 2007).

Висновки

Результати досліджень авторів статей EUROLIMES та наукових збірок, видань Інституту IERS свідчать про те, що перспективи майбутнього Європи неможливо передбачити без урахування ідентичності та поняття виміру кордонів, оскільки європейське суспільство є фундаментально відкритим (І.Хорга - І.Шулі-Закар, 2010). Європейська криза наших днів знову виносить проблеми кордонів на поверхню (Б.Геремек, 2007). Етапи розширення змінили поняття внутрішнього сепаратизму (М.М.Таварес-Рібеіро, 2004) та поставили під сумнів такий ментальний бар'єр, як це спостерігалось при вивченні географічного горизонту європейської інтеграції. У ході цього процесу європейські кордони визначаються географією, пріоритетами цінностей та політичним волевиявленням (І.Хорга - І.Шулі-Закар, 2010). Наприклад, копенгагенські критерії визначають європейські кордони, посиляючись на фундаментальні цінності, які вже прийнято країнами попереднього вступу (Н.Паун, Г.Чічео, 2010; І.Поп, 2009). Варто зазначити, що ці цінності не примушують Європу "зачиняти свої ворота" після кожного розширення, оскільки сучасні перетворення та взаємозалежні ринки виключають таку можливість (З.Бауман, 2004).

Актуальні переговори та домовленості свідчать про те, що Європа не бажає стати "цілісним", визначеним кордонами штатом. Факт існування кризового стану, як і певні сумніви, становлять елемент європейського процесу. Вирішення цих проблем ховається в поглибленні внутрішніх процесів реформ ЄС через адаптивну політику у визначенні європейського громадянства, доповненні історичної свідомості, у балансі конкурентоспроможної політики розвитку та суспільної політики, а також у ролі імміграції в європейському суспільстві. З іншого боку, рішення маємо знайти шляхом побудови спільної свідомості та сприйняття специфічності, у певному динамічному кодексі етики, в якій визначення кордону

трактують як діалог, а не конфлікт. Співробітники першого в Центральній-Східній Європі транскордонного – йому вже скоро шість років - дослідницького Інституту Дебрецен-Орадеа (IERS) “Jean Monnet” продовжуватимуть свою важливу роботу і в майбутньому (І.Хорга, І.Шулі-Закар, 2010).

Список використаних джерел

- 1) Abonyiné P. J. (2008) A comparative analysis of social-economic-infrastructure indices in the micro-regions of the Hungarian-Romanian border counties, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 353-358. I
- 2) Ambrus L. A. (2008) Some aspects on the sanitary service and institutions in the Bihar - Hajdú- Bihar Euroregion In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 359-366.
- 3) Antes, P. (2008) Religious Borders in Decomposition In: *Eurolimes*, volume 5, pp.152-158.
- 4) Aubert A., Csapó J. (2008) Tourism cooperation opportunities in the Danube-Drava-Sava Euroregion. In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 299-308.
- 5) Balibar, E. (2004) “Europe as Borderland” In: *The Alexander Humboldt Lecture in Human Geography*, Nijmegen University, 10 November.
- 6) Balogh P. (2006) The integration of Romania and its neighbours into the EU: A threat to European security, In: *Eurolimes*, volume 2, pp. 130-140.
- 7) Banus, E. (2006) Cultural relevance of the border”, In: *Eurolimes*, 2, pp. 198-204,
- 8) Banus, E. (2007) Images of openness - Images of closeness, In: *Eurolimes*, volume
- 9) 4, pp. 134-141.

- 10) Bauman, Z. (2004) *Europe. An Unfinished Adventure*, Cambridge University Press.
- 11) Benedek J. (2006) The system of settlements from the perspective of cooperation beyond the frontier from the region Satu Mare (Romania) - Szabolcs -Szatmar -Bereg (Hungary), In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 371-380.
- 12) Bideleux, R. (2006) The limits of Europe, In: *Eurotimes*, volume 1, pp. 59-76.
- 13) Blomquist, A. (2006) "One city- Two Images - Two Communities: The Case of the Romanian Hungarian City of Satu Mare/Szatmárnémeti, In: *Eurotimes*, volume 2, pp. 37-44.
- 14) Bosnyák I. (2006) Analysis of the Competitiveness in Regions of the Hungarian -Romanian Border, In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 317-324.
- 15) Chabanna, M. (2008) The promotion of Intercultural Dialogue in the Carpathian Euroregion States (Involvement of Civil Society in the Implementation of a Cultural Policy), In: *Eurotimes*, volume 6, pp. 45-62.
- 16) Christiansen, T., Petitto, F., Tonra, B. (2000) "Fuzzy Politics around Fuzzy Borders: The European Union's "Near Abroad", In: *Cooperation Conflict*, vol. 35 nr. 4, pp. 389-416.
- 17) Ciocan, V. (2006) The european perspective of the „local border traffic” at the Romanian-Hungarian Border, Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 253-262.
- 18) Ciocan, V. (2006) The role of migration in Development: Realizing the Potential of Human Mobility in Horga, I. & Süli-Zakar I. (coord.) *Challenges and Perspectives in the Regional and Euroregional Issues in the New Europe*, Oradea, Oradea University Press, pp. 113-118.
- 19) Climent -Ferrando, V.; Ugalde, E., G. (2006) "EU Enlargements

- and its Linguistic Borders: A Historical Review, In: *Eurolimes*, volume 1, pp. 136-143.
- 20) Contogeorgis, G. (2008) "Religion and Politics in the Nation State and the European Union, In: *Eurolimes*, volume 5, pp. 72-81.
  - 21) Csordás L. (2008) Spatial spread and the development of tourism. Motivations of the foreign visitors in the border regions of the Northeast Great Hungarian Plain, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border* Debrecen. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp 315-322.
  - 22) Czimre K. (2006) Cross-border co-operations with the participation of Hajdú-Bihar County, In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, Debrecen, a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, pp. 23-32.
  - 23) Czimre K. (2007) Cross-border co-operation in Europe: scientific research. In *Eurolimes*, volume 4, pp. 78-89.
  - 24) Dandis, N. (2009) Cross-border cooperation - a strategic dimension of European Neighbourhood at the Eastern Frontier of the EU, In: *Eurolimes*, volume 7, pp. 35-48.
  - 25) Dávid L, Bujdosó Z., Tóth G. (2008) "Tourism planning in the Hajdú-Bihar-Bihar Euroregion, Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 323-332.
  - 26) Delanty G. (2006) Borders in a changing Europe: Dynamics of Openness and Closure, in: *Eurolimes*, volume 1, pp. 46-58.
  - 27) Delanty G. (2007) Peripheries and Borders in a Post-Western Europe in *Eurolimes*, volume 4, pp. 58-68.
  - 28) Diana, C. (2010) Consideration Regarding To The Intensification Of The Romanian-Hungarian Cooperation In The Domain Of Fiscal Administration, In: Horga, I., Süli-Zakar I., *Cross-Border Cooperation Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*,

- Debrecen -Oradea, pp. 167-172.
- 29) Duna, D. (2009) Approaching the Northern and Southern Neighbours of the European Union, In: *Eurolimes*, volume 7, pp. 10-21.
  - 30) Faur, A. (2006) New aspects concerning the situation of the Romanian-Hungarian Border (1944-1945), In: *Eurolimes*, volume 2, pp. 123-129.
  - 31) Gemie, S. (2010) Re-defining refugees: nations, borders and globalization in *Eurolimes*, volume 9, pp. 28-37.
  - 32) Geremek, B., Picht, R. (2007) *Visions d'Europe* Paris, Odile Jacob.
  - 33) Gödör Zs. (2008) Changing dimensions of labour and employment in Hungary and Romania, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 91-98.
  - 34) Griffiths, R. T., Quispel Chris, G. (2006) "When borders move: An agenda for historical research in *Eurolimes*, volume 1, pp. 34-45.
  - 35) Gulyás L., Sisak E. (2009) "Survey of Urban Competition between Szeged and Timișoara, In: *Eurolimes*, volume 8, pp. 57-65.
  - 36) Györffy I. (2008) Influence of the transport infrastructure on the territorial cohesion in Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 367-374.
  - 37) Hinfray, N. (2006) **Potentialités** et obstacles de la politique eurorégionale au sein des nouveaux Etats membres. Réflexion à partir du cas de l'euroregion Biho (Roumanie) - Hajdú-Bihar (Hongrie), In: *Eurolimes*, volume 2, pp. 174-185.
  - 38) Hofmann, M. (2008) New spatial theories and their influence on intercultural dialogue Observing relational space in Oradea, In: *Eurolimes*, volume 6, pp. 92-100.
  - 39) Hofmann, M. (2009) Intercultural dialogue and the urban space - Observing relational space of Oradea, In: Horga, I., Grigore Silasi, Süli-Zakar I., Stanislaw Sagan (coord) *The European Parliament, Intercultural Dialogue and European*

- Neighbourhood Policy*, University of Oradea Press, pp. 165-176.
- 40) Horga, I. (2003) "Un nouveau paradigme de l'identité européenne: le droit d'autonomie personnelle, In: Maria Manuéla Tavares Ribeiro (eds) *Europa em Mutação. Cidadania. Identidades. Diversidade Cultural*, Coimbra. Quarteto, pp. 263-289.
  - 41) Horga, I. (2006) Why Eurolimes, In: *Eurolimes*, volume 1, pp. 5-13.
  - 42) Horga, I. (2007) The Role of Media in Changing the Meaning of Borders, In: *Eurolimes*, vol. 3, Oradea University Press, pp. 28-47.
  - 43) Horga, I. (2010) The multilevel governance (MLG) and the respect of the subsidiarity principle, In: I. Horga - Süli-Zakar I., (eds.) *Cross-Border Cooperation Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen - Oradea, pp. 167-172.
  - 44) Horga, I. - Süli-Zakar I. (eds.) (2006) Challenges and Perspectives. - Regional and Euroregional Issues in the New Europe. Institute for Euroregional Studies. Oradea-Debrecen, Metropolis Sri. Oradea. 198 p.
  - 45) Horga, I. Süli-Zakar I. (2006) *Challenges and Perspectives in the Regional and Euroregional Issues in the New Europe*, Oradea, Oradea University Press.
  - 46) Horga, I., Brie, M. (2009) La coopération interuniversitaire aux frontières extérieures de l'Union Européenne et la contribution à la politique européenne de voisinage, In: Horga, I., Grigore Silaçi, Suli-Zakar I., Stanislaw Sagan (coord) *The European Parliament, Intercultural Dialogue and European Neighbourhood Policy*, Oradea, Oradea University Press, pp. 232-252.
  - 47) Horga, I., Silaçi, G., Suli-Zakar I., Sagan, S. (2009) *The European Parliament, Intercultural Dialogue and European Neighbourhood Policy*, Oradea, Oradea University Press.
  - 48) Horga, I., Brie, M. (2010) Europe: A Cultural Border, or a Geocultural Archipelago, In: *Eurolimes*, volume 9, pp. 153-166.
  - 49) Horga, I. - Süli-Zakar I. (eds.) (2010) *Cross-Border Partnership*

- with Special Regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian Tripartite Border. University of Oradea Press, Oradea-Debrecen, 264 p.
- 50) Ilies, A. (2002) La phase de pre-adhesion a l'Union Européenne: differences de cooperation transfrontalière a la frontière roumaine avec la Hongrie et l'Ukraine. In: Mosella, Tome XXVII., 3-4, Metz.
  - 51) Ilies, A., Grama, V. (2006) The Dynamics of the Frontier System within the Political Territorial EU Space (ECCS, EEC, EC and EU) 1957-2006. In: Revista Romana de Geografie Politica. Year VIII, 2, Oradea, pp. 11-40.
  - 52) Ilies, A., Hies, D., Grama, V. (2007) European Political Borders Typology according to the Natural Background Particularities. In: Revista Romana de Geografie Politica, Year IX., 2, Oradea, pp. 64-73.
  - 53) Ilies, A., Wendt, J., Grama, V. (2008) The Euroregional transfrontier cooperation Romanian-Romanian at the EU external Frontier (2008). In: Revista Romana de Geografie Politica, Year X., 2, Oradea, pp. 100-107.
  - 54) Ilies, A., Grama, V., Wendt, J., Bodocan, V. (2009) Geographical management of a Borderless Area at the Internal/External Border of NATO and EU. Romanian Case (I). In: Revista Romana de Geografie Politica, Year XI., 2, PP. 166-175.
  - 55) Ilies, A. (2010) Euroregional cross-border cooperation premises at the eastern external border of EU. Romania - borders and borderlands. Geography Institute of University of Gdansk - Bernardinum, Gdansk-Pelplin, Poland. PP-54-68.
  - 56) Ilies, A. - Drugas, D. (2006) Carpathian Euroregion and the European Union external Frontier. Aspects of Political Geography, In: Suli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 119-128.
  - 57) Istvánföyá, Z. (2009) Narrative fiction as means of crossing borders, In: *Eurolimes*, volume 7, pp. 104-112.

- 58) Khonde, M. B. (2009) La place de la formation des techniciens de la coopération transfrontalière pour l'Euro région Bihor-Hajdu-Bihar en Hongrie et en Roumanie, In: Horga, I., Grigore Silaçi, Süli-Zakar I., Stanislaw Sagan (coord) *The European Parliament, Inter cultural Dialogue and European Neighbourhood Policy*, University of Oradea Press, pp. 155-164.
- 59) Kornádi M. (2006) The potential roles of place marketing in border regions, In: *EuroTimes*, volume 2, pp. 80-86.
- 60) Kovács M. Cs. (2006) Types of migration in Romania during the period of economic transition, In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regiont ' Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 207-212.
- 61) Kozma G. (2006) The use of cross-border cooperation and border location in place marketing, In: *EuroTimes*, volume 2, pp. 74-79.
- 62) Kozma G. (2006) The use of cross-border co-operation and border location in place marketing in Horga, I. & Süli - Zakar István (coord.) *Challenges and Perspectives in the Regional and Euroregional Issues in the New Europe*, Editura Universității din Oradea, pp. 153-159.
- 63) Kozma G. (2008) Characteristic features of the economic management of local authorities in the western and the eastern border areas of Hungary, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 19-26.
- 64) Kundera, J. (2007) L'Europe élargie sans frontière monétaire, In: *EuroTimes*, volume 4, pp. 69-77.
- 65) La Brosse, R. (2007) Dialogue interculturel, diversité culturelle et régulation des médias, In: *EuroTimes*, vol. 3, Oradea University Press, pp. 12-18.
- 66) Marga, A. (2009) Democracy as Form of Life, In: *EuroTimes*, vol. 8, Autumn 2009, pp. 141-154.
- 67) Maron, F. (2007) Les nouvelles frontières de l'Europe: repenser les concepts, In: *EuroTimes*, volume 4, pp. 112-124.

- 68) Mátyás Sz. (2010) Analysis and Main Criminal Statistic Indexes of the Criminal Situation of Hajdú-Bihar County and Debrecen. In: *Cross-Border Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen - Oradea, pp. 109-111.
- 69) Mytryayeva, S. (2008) Transborder cooperation on the new eastern borders of EU In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 161-166. .
- 70) Nicolaides, K. (2007) "Les fins de l'Europe" In: Bronislaw Geremek & Roben Picht (ed) *Visions d'Europe*, Paris, Odile Jacob, pp. 275-29.
- 71) Nicolaides, K. (2003) "Turkey is European... for Europe's sake", In *Turkey and European Union: From Association to Accession?* Netherland Foreign Minister, January 2004.
- 72) Oláh A., 2010, Hungary - Romania - Ukraine trilateral border area and its potential, In: Horga, I., Süli-Zakar I., *Cross-Border Cooperation Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen -Oradea, pp. 48-56.
- 73) Páun, N., Ciceo, G. (2010) The limits of Europeanness. Can Europeanness stand alone as the only guiding criterion for deciding Turkey's EU membership? in *Eurolimes*, volume 9, pp. 90-104.
- 74) Péntes J. - Molnár E., (2007) Analysis of the economical potential in Bihor and Hajdú-Bihar, In: *Eurolimes*, vol. 4, pp. 23-34.
- 75) Pfetsch, F. R. (2007) Borders: Cause of Conflict or Catalyst for Peace? in *Eurolimes*, volume 4, pp. 12-18.
- 76) Pinheiro, T. (2008) Emigration, Immigration and Interculturality: the Meaning of the European Year of Intercultural Dialogue in Portugal, In: *Eurolimes*, volume 6, pp. 63-74.
- 77) Pop, I. (2009) The Assessment of the European Neighbourhood

- Policy in the South Caucasus: What the European Union can do?, In: *Eurolimes*, volume 7 pp 22-34.
- 78) Preda, R. (2008) Christianity and the Limits of Europe. A Social- Theological Approach, In: *Eurolimes*, volume 5, pp. 120-150.
- 79) Radics Zs. (2008) Tourist-territorial development program in the Hungarian-Ukrainian border. In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 333-344.
- 80) Raffay Z. (2010) Complex rural development, habitat rehabilitation and ecotourism in the Hungarian-Romanian-Ukrainian triple border region, In: Horga, I., Süli-Zakar I., *Cross-Border Cooperation Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen -Oradea pp. 191-197.
- 81) Rehn O. (2006) *Europe's Next Frontiers*, Nomos Publishing House.
- 82) Rezsö R. (2007) The cultural frontiers of Europe: Our common values, In: *Eurolimes*, volume 4, pp. 164-170.
- 83) Rupnik, J. (2003) L'Europe Centrale et les Balkans a la recherche de d'un substitut d'empire, In: Anne -Marie le Gloanec et Aleksander Smolar (eds) *Entre Kant et Kosovo*, etudes offertes a Pierre Hassner, Paris, Presses de Sciences - Po, pp. 339-360.
- 84) Rupnik, J. (2007, "La nouvelle frontiere" de l'Europe: quels confins pour une Europe elargie?", In: Brjnislav Geremek and & Robert Pitch (ed) *Visions d'Europe*, Paris, Odile Jacob, pp. 229-316.
- 85) Sebestyén E. (2008) Realization of intercity railway passenger traffic between Hungary and Ukraine, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 389-394.
- 86) Silasi, G. - Dogaru, A. (2009)The Romanian Bánat "Best Practice" of Intercultural Awareness in Horga, I., Grigore Silași, Süli-Zakar I., Stanislaw Sagan (coord) *The European Parliament, Intercultural Dialogue and European Neighbourhood*

- Policy*, University of Oradea Press, pp. 151 -154.
- 87) Skonc E. (2008) The regional relations of the School Alliance of Bihar and its importance in the cross-border cooperation, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 265-270.
  - 88) Soproni, L. (2006) Cross -border identity in Building a Regional Brand: the Northern Transylvania Region, In: *Eurolimes*, volume 2, pp. 54-63.
  - 89) Soproni, L. - Horga, I. (2009) The Romanian - Hungarian Border, link or delimitation for the post-adhesion process of Romania and Hungary, In: *Eurolimes*, volume 8, pp. 43-56.
  - 90) Soproni, L. - Popoviciu, A. C. (2006) North-West Region- North Transylvania, looking for a brand with a cross-border dimension in Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, Debrecen, a Debreceni
  - 91) Stasac, M. (2006) Socio-economic and natural indicators of rural settlements development in Crisurilor Plain (Campia Crisurilor), In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 397-402.
  - 92) Stefanescu, B. (2010) Rural Cultural Border in *Eurolimes*, volume 9, pp. 66-74.
  - 93) Sturza, A. (2006) Cross-border cooperation and neighbourhood programs between Romania and Ukraine in *Eurolimes*, volume 2, pp. 87-94.
  - 94) Süli-Zakar I. (1992) A Study of State Borders as Factors Blocking Socio-Economic Progress in North-Eastern Hungary. - Geographical Review (Földrajzi Közlemények). CXVI. (XL.) vol., International Edition, pp. 53-64.
  - 95) Süli-Zakar I. (1992) Az államhatár társadalmi-gazdasági fejlődést akadályozó hatásának vizsgálata ÉK-Magyarország határ menti területein. - Földrajzi Közlemények CXVI. (XL.) kötet, 1-2. szám, pp. 45-56.

- 96) Süli-Zakar I. (2003) A Kárpátok Eurorégió Interregionális Szövetség tíz éve. - Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 421 p.
- 97) Süli-Zakar I. (2003) The Role of the Carpathian Euroregion in the Cross-border Cooperations Operating Along the Borders of Hungary. - Würzburger Geographische Manuskripte, Heft 63, Würzburg 2003. pp. 7-20.
- 98) Süli-Zakar I. (2006) Regions for the United Europe, In: *Eurolimes*, volume 1, pp.16-33.
- 99) Süli-Zakar I. (2006) A Euroregional Contact Region - where three borders meet In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian Hungarian Cross-Border Space – From national to European Perspective*, pp. 77-90.
- 100) Süli-Zakar I. (2008) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó.
- 101) Süli-Zakar I. (2009) The role the Euroregions and Eurometropolises in the Etherelization of the Borders in the Eastern Periphery of the European Union, In: *Eurolimes*, vol. 7, Spring 2009, pp. 139-147.
- 102) Süli-Zakar I. (2009) System Problems of the Transborder Cooperation in the Carpathian Euroregion. - In: *Transborder Cooperation on the New Eastern EU Border*, (eds: Zhalilo Y. - Mytryayeva S.) Uzhgorod 2009, pp. 199-212.
- 103) Süli-Zakar I. (szerk.) (2007) A határok és a határon átnyúló (CBC) kapcsolatok szerepe a kibővült Európai Unió keleti perifériáján. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 417 p.
- 104) Süli-Zakar I., Horga, I. (2006) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó.
- 105) Süli-Zakar I. - Horga, I. (eds.) (2007) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - from*

- National to European Perspective. -DE Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen, 420 p.
- 106) Tagai G. - Péntes J. - Molnár E. (2008) Methods of the analysis of integration effect on border areas - the case of Hungary, In: *Eurolimes*, volume 6, pp 150-159.
- 107) Tarpai J. (2010) Cross-border Cooperation at the Ukrainian-Romanian-Hungarian borderland, with special focus on tourism, In: Horga, I., Süli-Zakar I., *Cross-Border Cooperation Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen -Oradea, pp. 218-225
- 108) Tatrai P. (2008) Interethnic neighbourhood in Romanian border towns in Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 151 -160.
- 109) Tavares-Ribeiro, M. M. (2003) (eds) *Európa em Mutaqao. Cidadania. Identidades. Diversidade Cultural*, Coimbra, Quarteto.
- 110) Teperics K. (2006) Roots of the joint human resource development in Debrecen and Oradea in Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 149-158.
- 111) Teperics K. (2006) Schengen Challenging the Educational System for the Hungarians Living Abroad in Horga, I. & Süli - Zakar István (coord.) *Challenges and Perspectives in the Regional and Euroregional Issues in the New Europe*, Editura Universităţii din Oradea, pp. 45-49.
- 112) Teperics K. (2007) "Education co-operations along the Hungarian-Romanian-Ukrainian border, In: *Eurolimes*, volume 4, pp. 37-48.
- 113) Ticu, O. (2008) Moldova between the Near Abroad Policy of the Russian Federation and the Neighbourhood Policy of the European Union in *Eurolimes*, volume 6, pp. 160-169.
- 114) Toca, C. V. (2009) Proiect of the Debrecen-Oradea Cross-border Agglomeration, In; I.Horga, G. Silasi, I. Süli-Zakar, Stanislav Sagan, *The European Parliament, Intercultural Dialogue and*

- European Neighbourhood Policy*, Oradea University Press, 2009, pp 253-260.
- 115) Toca, C. V. - Horga, I. (2008) Sociological research. Thinking the future together the Debrecen-Oradea cross-border agglomeration, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 73-82.
- 116) Toca, C. (2006) Sociological Research: University of Oradea's Students Knowledge Regarding the Bihar - Hajdu Bihar and Carpathian Euroregions in Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, pp. 129-136.
- 117) Toca, C. V. - Stoica, A. (2010) Romanian-Hungarian cross-border cultural and educational relations, In: Horga, I., Süli-Zakar I., *Cross-Border Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen-Oradea, pp. 70-76.
- 118) Tömöri M. (2006) The Role of Shopping Tourism in Debrecen, In: Süli-Zakar I., Horga, I. (eds.) *Regional Development in the Hungarian Cross-*
- 119) *Border Space - From national to European Perspective*, pp. 403-410.
- 120) Tömöri M. (2009) Adalékok a hazai és a debreceni bevásárlóturizmus vizsgálatához. In: Süli-Zakar I. (szerk.) *Acta Iuventutis Geographica*. DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 101-108.
- 121) Tömöri M. (2010) Spatial Diffusion of Metro Cash & Carry focusing on Hungary and Romania, In: Horga, I., Süli-Zakar I. (eds.) *Cross-Border Partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*, Debrecen-Oradea, pp. 131-136.
- 122) Várhelyi T., Müller A. (2008) "Spa tourism and regional development: it can be more successful with cross-border cooperation, In: Süli-Zakar I. (ed.) *Neighbours and Partners: On the two sides of the Border*, Debrecen, Debreceni Egyetem

- Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 309-314.
- 123) Veres L. (2006) Transport networks and regional accessibility, In: Süli-Zakar U Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, Debrecen, ^aDebreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója pp. 223-228.
- 124) Yehorova, O. (2009) Investment attractiveness of special legal regimes of economic activity in Border regions between Ukraine and the EU, I¹¹, *Eurolimes*, volume 8, pp. 32-40.
- 125) Zainea, I. (2006) Normalization of the Romanian-Hungarian relations and euro-atlantic integration, In: Süli-Zakar I., Horga, I. (coord) *Regional Development in the Romanian-Hungarian Cross-Border Space - From national to European Perspective*, Debrecen, a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, pp. 53-60.
- 126) Zielonka, J. (2002) *Europe Unbund: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union*, Londres, Routledge.
- 127) Zielonka, J. (2006) *Europe as Empire*, Oxford University Press.

Шули-Закар И., Хорга И., Илиеш А., Томори М., Цока К.В.
Вклад Института евроинтеграционных исследований (IERS)
Дебрецен-Орадеа и Европейского центра повышения квали-
фикации «Jean Monnet» в качественную трансформацию вен-
герско-румынской границы.

В статье на примере венгерско-румынской границы делается попытка показать, как изменилась природа границ от закрытых к открытым. Изложено содержание наработок венгерских и румынских авторов - сотрудников Института еврорегиональных исследований (IERS) Дебрецен-Орадеа, Европейского центра повышения квалификации «Жан Моне», совместно разработанных проектов. Приобретенный авторами опыт развития трансграничного сотрудничества может пригодиться другим приграничным территориям в контексте расширения Европейского Союза.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, восточное приграничье ЕС, венгерско-румынская граница, IERS.

УДК 339(477):330.341.1

І. УСТИЧ

МОНІТОРИНГ СИНЕРГЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ РЕАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Реалізація курсу на запровадження структуро-інноваційної моделі суспільно-економічного розвитку України потребує істотного посилення взаємозв'язку окремих елементів інноваційного процесу (підприємств, науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів, галузей, регіонів) у рамках національної інноваційної системи, функціонування якої забезпечується певним набором інституційних чинників та всебічним зв'язком із європейською та світовими системами інноваційного розвитку.

Одним із специфічних проявів сучасної суспільної реальності є транскордонні системи інтеграційних зв'язків та міжрегіонального розвитку на західних рубежах України, що межують і взаємодіють із шенгенським прикордонням Європейського Союзу, сучасні і ефективні методи спостереження, аналізу та реагування на ці процеси відіграють помітну роль у впровадженні інноваційних моделей розвитку в Україні та наближення її до європейського простору демократії та добробуту.

У статті робиться спроба наблизити до визначених завдань сучасні методи аналізу та синтезу реальності у рамках можливої синергетичної взаємодії транскордонних регіонів та підкреслити значення глибокого моніторингу та аналізу інформації для випрацювання та узгодження із Європейським Союзом шляхів та напрямів транскордонної співпраці українських та зарубіжних суміжних прикордонних регіонів.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, національна інноваційна система, прикордонні регіони, шенгенське порубіжжя,*

синергія, система відкрита, закрита, ізольована, синергетичний організм, ентропія, диспаративні структури, інформація, само-регульована система, транскордонні регіони, моніторинг.

Системний комплексний підхід до вивчення інновацій розробили в кінці 80-х – на початку 90-х років зарубіжні вчені, зокрема К. Фрімен, Р. Нельсон, Ч. Едквіст, Б. Лундвал та інші. Вони розглядають інноваційний розвиток як процес взаємодії і зворотних зв'язків між усім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших факторів, що визначають створення, впровадження та комерціалізацію інновацій. Цей підхід докорінно відрізняється від традиційного розуміння інновацій на пострадянському просторі як винахідництва та раціоналізаторства. До прикладу, Кулібін та Попов були винахідниками, але не стали інноваторами, якими були інженери Белл та Едісон, які впровадили в економіку свої винаходи та одержали прибуток. Поки що жодним дослідженням ні в Україні, ані в Росії не встановлено зв'язок між успіхами вітчизняної науки та зростанням добробуту суспільства. А це протирічить світовому досвіду, адже чим сильніша наука – тим багатша країна!

Передові наукові розроблення дали можливість сформулювати концепцію інноваційного розвитку та її офіційного визначення Організацією економічного та соціального розвитку ООН. Згідно із офіційним визначенням ОЕСР, національна інноваційна система – це сукупність інститутів, що індивідуально та у взаємодії один з одним обумовлюють створення та комерційну реалізацію наукових знань і технологій у межах конкретної держави (малі і великі інноваційні та виробничі компанії, університети, дослідницькі центри, лабораторії, технологічні концерни, бізнес-інкубатори, технологічні парки тощо [1, с. 10]).

Разом з тим національна інноваційна система включає комплекс інститутів правового, фінансового і соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають

міцні національні корені, традиції, відображають політичні і культурні особливості.

На думку науковців науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, національна інноваційна система повинна формуватися, виходячи із нагальних невирішених проблем науково-технічного та інноваційного розвитку. Такими проблемами в Україні на сьогодні залишаються:

- незавершеність і відсутність системного підходу до формування законодавчої нормативно-правової бази;
- недосконалість системи державного управління;
- відсутність дійової системи ресурсного забезпечення та економічного стимулювання;
- відсутність системи довго- і середньотермінового прогнозування та визначення на цій основі державних пріоритетів;
- вкрай недостатній рівень програмно-цільового управління при реалізації державних науково-технічних та інноваційних пріоритетів;
- нерозвиненість інноваційних структур ринкового типу, відповідної інфраструктури, слабкий розвиток трансферу технологій [2, с. 11].

Всі ці негативні моменти повною мірою діють і на регіональному рівні, де ще більше посилюються у депресивних прикордонних регіонах, які шукають свої власні ресурси розвитку, в тому числі і на шляху розвитку та поглиблення транскордонного співробітництва, зокрема на шенгенському порубіжжі.

Простори, що прилягають до кордонів, все ще залишаються однією з найменш вивчених сфер регіонознавства, особливо такі, що знаходяться між відмінними типами регіонів у географічному, історичному, соціокультурному, економічному, інформаційному та інших вимірах. "Характер

ліній кордонів залежить від того, про які території йде мова – відокремлені чи території суцільного або переривистого поширення. Рубежі регіонів, зобов'язані своїм походженням діяльності людей, як правило, більш чіткі порівняно з природними. Класичним прикладом можуть служити політичні і адміністративні кордони, що мають лінійний характер. Більш - менш чіткі кордони культурних ландшафтів, тоді як кордони, наприклад, природних геоботанічних регіонів зовсім не відзначаються ясністю. З іншого боку, кордони соціокультурних регіонів у багатьох випадках мають перехідний, яскраво виражений “маргінальний” характер, у тому числі і на кордонах культурно-історичних регіонів. Так, Лангедок у Франції чи П’ємонт у Італії бачаться чітко позначеними лише на значній відстані, але за близького розгляду розпадаються ще на ряд дрібніших типових ареалів. Безкінечними є суперечки навколо понять “Центральна Європа”, “Східна Європа”, “Середній Схід”, “Центральна Азія” тощо [3, с. 51].

Філософські основи пограничних станів були вперше викладені Іммануїлом Кантом, який поєднав у собі, таким чином, філософа та географа [4]. Лише великий вчений, який вивчав духовні та земні горизонти, міг сформулювати уявлення про імманентний та трансцедентний світ, у якому географічні поняття органічно зливаються з філософськими. Думки вченого про багатомірний комунікативний простір були підхоплені в першу чергу представниками соціологічного крила в науці, зокрема українським вченим В. Дергачович [5] та російськими В. Колосовим [6] і Л. Вардомським [7]. Якісно нові підходи до вивчення сучасних процесів на європейських кордонах пропонує український дослідник С. Устич у своїх новітніх розробках [8].

У соціокультурному просторі, а саме таким є прикордонні регіони, неминуча комунікація зазвичай позначається як “передача інформації” від людини до людини у процесі будь-якої діяльності. Різновидностями

транскордонної комунікації у соціокультурному просторі є компліментарні економічні відносини, а в економічному просторі – комунікаційні коридори прискороного обороту торгового, промислового та фінансового капіталів (наприклад, вільні або спеціальні економічні зони, індустріальні та технологічні парки тощо) [5].

З рубіжною комунікативністю тісно асоціюється поняття рубіжної енергетики. Прийнято вважати, що “саме маргінальні зони неспівпадаючих природних, економічних, етнокультурних, інформаційних та інших полів служать джерелом енергетичних імпульсів. Рубіжна енергетика має безпосереднє відношення до емоційно-відчуттєвої сфери і, таким чином, може бути не лише стратегічним ресурсом матеріального розвитку, але й ресурсом духовного відродження соціуму, етносу, держави” [3, с. 52].

Матеріальні об’єкти території, в тому числі прикордонної, і вся її інфраструктура містять певну закодовану інформацію і є визначним інформаційним джерелом суспільного значення. Комплексне розуміння місця із своїми просторово-часовими зв’язками зазвичай створює діалектико-синергетичну систему, саморегуляція і управління яким вимагає інтегрованих та коопераційних підходів. Для моніторингу та аналізу процесів у транскордонних регіонах можна застосовувати різні підходи.

Історико-еволюційний підхід дозволяє під час аналізу місця виявити походження об’єктів та подій у певному просторі – території, зрозуміти процес розвитку, знайти в ньому не лише детермінанти, але й висхідні позиції майбутніх подій.

Інформаційний підхід дає можливість зрозуміти, яка закодована, акумульована інформація на певній території, зробити заміри організації та ентропії, квантифікувати інформацію та виявити код та типи знаків, з яких ця інформація складається.

Синергетичні аспекти можуть зорієнтувати на пошук коопераційних принципів саморегуляції, шляхів переходу

нижчих організаційних рівнів на вищі, взаємну пов'язаність різноманітних і якісно відмінних сфер матеріального світу.

Вивчення та оцінка місця транскордонних регіонів, з точки зору феноменологічного значення, підкреслюють перцепцію об'єктів та явищ, відкривають, як їх сприймає людина і яке значення та цінність їм надає. Враховуючи, що сприйняття індивіда можуть бути індивідуально детерміновані, перевага надається належним чином отриманій інформації з досліджень об'єктів та подій з точки зору значення різноманітних суспільних груп і індивідів.

Сучасна соціальна парадигма науки шукає можливості кращого взаємозв'язку та екзактного вираження соціальних і природних структур і намагається зрозуміти перетворення еволюції анерганічної та органічної форм руху в соціальні форми руху.

Інтегровану суть місця та діяльнісний прояв людини на території – просторі дозволяє виразити поняття *genius loci*, яке на сучасній стадії науково-інноваційної революції набуває нову інформаційну якість¹.

Ми повсюдно спостерігаємо намагання вчених, державних службовців та й простих людей зрозуміти, що ж відбувається у суспільстві, в якому вони живуть, щоб визначити, що треба робити, змінювати і як. "Спільним у всіх таких намаганнях громадянського суспільства є те, що всі намагаються з різною мірою достовірності поставити діагноз сучасному стану і вже на його основі продукувати якість рецепти. Але при цьому важливо зрозуміти, що діагноз з першого ж дня не буде відповідати дійсності. Бо мета кінцевого і повного діагнозу є настільки ж утопічною, як і віра в те, що волею однією людини або декількох людей, які поставили точний діагноз і зрозуміли закони історичного процесу, можна вибудувати або змінити історичний порядок" [9].

---

¹ Поняття *genius loci* мало в історичному розвитку різні значення. В цьому разі ми розглядаємо цей термін з точки зору єдності творчих здатностей людини, її трудових результатів і правильного використання ресурсів природи, а також здатності протистояти стихійним природним силам.

Процеси самоорганізації суспільства, внаслідок яких формуються структури, відбувається незалежно від волі і вчинків окремих індивідів, які беруть участь у цих процесах, незалежно від розуміння, що немає законів, які б через причинно-наслідковий механізм описали цю залежність, виявили зв'язок структур суспільного порядку з волею індивідів. І тому залишаються різні за глибиною і ступенем чесності діагнози, а на них контрдіагнози, і від міри чесності та за уміння самого дослідника, його зв'язку з тисячами інших подібних діагнозів залежить, чи в майбутньому весь цей конгломерат суб'єктивних оцінок дасть якийсь позитивний результат, який, у принципі, передбачити неможливо.

Інакше ми матимемо так звану несумісність явищ і термінів – понять, обсяги яких не можуть сукцесивно-ізоморфно співпадати, бо вже в самому її змісті присутні предикативні якості, які елімінують потенційність як повного, так і часткового співпаданя обсягів. Непорівняльні терміни-поняття – це такі матриці, які не мають найближчого спільного виду-родового поняття. Між такими термінами-поняттями можуть існувати певні кореляції-конвергенції, і відносно них можна експлікувати, що ці спільні терміни-поняття можуть інтерпретувати-ілюструвати ті чи інші фактори-феномени конкретно-об'єктивної реальності, але одні з цих понять можуть бути достовірно-конкретними, інші ж лише відсторонено-абстрактними. Але вже самі когеренції не можна модальноізувати ані як відношення субординації – підпорядкування, ані як агломерації протилежності. Ось чому можна дискурседекатуювати – дискурслумачити, що порівняння – аналогізація несумісних термінів – понять не може мати аксіологічно-практичної вартості [10].

Разом з тим процеси моніторингу і діагностики відбуваються одночасно з формуванням громадянського суспільства, тому ці процеси паралельні. Вважається, що країни Центрально-Східної Європи по обидва боки шенгенського кордону, який їх єднає і розділяє, вже пройшли свої точки

біфуркації – тобто розділення, розщеплення, роздвоєння і тому подібне. Вони вже вичерпали індивідуальні потенціали розвитку і тепер приречені на взаємодію, на об'єднання своїх потенціалів, на СИНЕРГІЮ.

Синергія великих і малих систем, а такими системами є і прикордонні, або, як по-сучасному, транскордонні регіони, відображає принаймні ті нововиявлені якості, властивості, ознаки, які позначаються поняттями дисипативної структури², біфуркації³ та фазового переходу⁴.

Системи, з точки зору входів та виходів енергії, інформації та матеріалів діляться на відкриті, закриті та ізольовані. Під поняттям СИСТЕМА ми тут розуміємо впорядковану цілісність елементів, які взаємно пов'язані і утворюють єдність цієї цілісності [11, 12].

Відкриті – характеризуються притоком та відтоком енергії, інформації та матерії.

Закриті – до цих систем жодна енергія, інформація та матеріальні речі не надходять внаслідок внутрішньої усвідомленої або неусвідомленої закритості.

Ізольовані – системи, до яких жодна енергія, інформація чи матерія не надходять, але вже внаслідок усвідомлюваних або неусвідомлюваних зовнішніх факторів.

Одним із класиків системних та структурних підходів американський вчений І. Пригожин вказує на ту обставину, що у великих відкритих системах є структури, які піддаються флуктації⁵ та турбулентності⁶ [13]. Якщо ж на такі розхитані структури діють відхилення, що розбивають негативні зворотні зв'язки, флуктації вирівнюються і зберігають первісний стан.

² Дисипативний (лат.) – непов'язаний, розпорошений, розсіяний, розкиданий.

³ Біфуркація (лат.) – розщеплення, розходження на дві або більше частини.

⁴ Фаза (грецьк.) – період розвитку або стадія, з якими пов'язаний стан системи. Фазовий перехід – радикальна зміна у макроекономічному стані структур системи в результаті зміни нових керуючих параметрів та їх виходу за межі критичних величин стабільності.

⁵ Флуктація (лат.) – хвилювання, нестабільність, коливання

⁶ Турбулентність (лат.) – непов'язаність, розпорошеність, розсіяність.

Коли ж на ці структури починають впливати відхилення, що створюють позитивні зворотні зв'язки, деякі флуктації під дією джерел відхилення та середовища можуть перетворитися у потужний рух, який буде означати нову мікроскопічну організацію, започаткування, порядок та виникнення нових структур через біфуркацію. Так первісно організований рух проходить стадію неорганізованості та турбулентності у нову, вищу організованість, яка відповідає новим якостям середовища, що змінюється.

І. Пригожин виконав оригінальний синтез понять хаоса, організованості та впорядкованості, випадковості та неминучості, причинності та еволюційності [13].

Процес дисипації (розпорошення) структур доводить, що простір і час не є гомогенними, але мають конкретний історичний і регіональний зміст. Процеси дисипації та біфуркації означають не лише створення нових функціональних, еволюційних структур, але й створення конкретної історичної та просторової впорядкованості, позначають еволюцію "матерією просторочасу".

Такий же процес розвитку структур у нерівноважених умовах спостерігав і описав Г. Гакен [14]. Він описав явище фазового переходу, який він розуміє як радикальні зміни у макроскопічному стані структур системи в результаті зміни певних керуючих параметрів та їх виходу за межі критичних величин стабільності. Синергію він розуміє, насамперед, як процес створення нової якості. Особливо він розробляє відношення утворення флуктації у мікроструктурах до створення нової організації на макрорівні. Г. Гакен показав, що при нерівноважених станах система може самоорганізуватися. Біфуркаційний процес у диспаративних структурах та фазовий перехід є близькими категоріями, які впливають на новопізнану якість процесу розвитку. Механізм переходу на нові стадії показує, як стара система в результаті впливу середовища, що змінюється, дозріває у напрямі станів, близьких до кризи (якщо її структурна перебудова є асинхронною, стосовно до змін у просторі), або до хаосу, тобто

у напрямі стану турбуленції, з якого скачком вигулькують нові структури та утворення, адекватні зміненому середовищу. Ці структури та утворення дають можливість великій відкритій системі існувати і виживати.

Синергія системи відображає у такий спосіб і надзвичайно важливу рису поведінки системи, а саме її взаємодію з середовищем.

Синергетичний організм – це єдність протилежностей системи і простору. Інтеракція відкритої системи з її середовищем дає можливість зрозуміти її динаміку, функціональність, морфогенез і еволюційність. Нові структури не лише є незалежним спадком попередніх структур системи, але й результатом інтеракції системи з середовищем. У цьому розумінні в них, поряд із відображенням власних структур системи, відображаються і структури, стани та ситуації, що виникають у просторі. Тим самим роль простору у синергетичному розумінні набуває нового нетрадиційного виміру. У І. Канта “границі завжди передбачають певний простір, який знаходиться поза певним місцем і вміщує його; межі цього не потребують, оскільки вони не мають абсолютної повноти. Але оскільки сама границя є чимось позитивним, приналежним до того, що міститься всередині неї, то це є справді позитивне знання, яке набуває розум лише завдяки тому, що він пролягає до цієї границі, не намагаючись, однак, зайти за неї, оскільки він знайде там лише порожній простір, в якому він може, щоправда, мислити форми для речей, але не може мислити самі речі” [15, с. 175, с. 187].

У зв’язку з тим, що час і простір є невід’ємними історичними категоріями, вони одночасно є і географічними категоріями. Кожен народ, етнос розміщений у певному просторі і часі, межує один із одним або змінює один одного, щоб зайняти своє місце в історичному процесі у межах циклічного розуміння часу, у якому культури є взаємно неспівмірними та взаємопроникаючими неподільними єдностями, першоосновами. Тому “не лише будь-яка антропологічна, але й усяка географічна реальність має

своє завдання, покликання до певної долі у якості фінальної цілісності – географічної, економічної та історичної” [16, с. 61].

Відкрита система характеризується такою поведінкою, за якої вона здатна: приймати енергію, інформацію і матерію із середовища, зменшувати ентропію у локальному відношенні завдяки трансферу енергії із зовнішнього середовища.

Ентропія (грецьк. – поворот, зміна, перетворення) – міра невизначеності напередодні введення в дію елементів певної якості або руху від менш вірогідного стану до більш вірогідного. За своєю суттю пов’язана з розвитком закритих систем, які намагаються йти до розкладу, хаосу та зникнення. Пов’язана певним чином з ідеологією, вираженою у давньогрецькій міфології, в якій історія цивілізації (у переносному розумінні і людства) виражалася у п’яти фазах (віках): золотому, срібному, бронзовому, героїчному та залізному. Золотий вік був віком багатства, щастя та достатку мешканців Олімпа. Це багатство, щастя та достаток поступово зменшувалося, деградувало та зникало. У останньому, залізному віці, уже з’явилися ознаки морального та іншого розкладу і хаосу. Грецькі міфологічні уявлення виражали ідею, що коли світ впаде у повний хаос, знову втрутиться НАДПРИРОДНА СИЛА, яка створить новий, щасливий світ, у якому процес деградації розпочнеться спочатку [17]. Таким чином, порядок і непорядок входять у певну послідовність та циклічність, а нові структури пов’язуються з попередніми занепадом, деструкцією та хаосом. У цьому полягає переносний смисл ентропічного досягнення, максимуму ентропії.

У сучасну науку поняття ентропії внесла термодинаміка. Вона розуміє ентропію як вимірну фізичну величину. Одиницею виміру ентропії є J/k (joule / Kelvin). Поняття ентропії набуло важливого значення у теорії інформації. Тут вона виражається як відношення, виявлене Л. Болтцманом та Ф.В. Гівлсом у статистичній фізиці в якості міри організованості та неорганізованості (порядку та безпорядку).

Виходячи з другої формули термодинаміки, ізольована система переходить із менш вірогідного стану у більш

вірогідний стан. Ізольована система у негомогенному стані вірогідно перейде у майбутній гомогенний стан. Тут поняття ентропія виражає упадок цієї системи організації.

Всякий процес, подія, випадок, спрямовані проти занепаду, діють проти зростання ентропії. Наприклад, живий організм або соціально-економічна система, зменшують зростання ентропії за рахунок “всмоктування” упорядкованості із середовища простору, тобто характеризуються (позначаються) ентропією із знаком “мінус”, що є мірою (ступенем) впорядкованості у такому ж сенсі, як і ентропія із знаком “плюс”, і виражає міру невпорядкованості. Через міру впорядкованості виходимо на інформацію:

$$H = \sum_{i=1}^n P_i \log_2 \frac{1}{P_i}$$

$$H = -\sum_{i=1}^n P_i \log_2 P_i$$

де p_i – це вірогідність події у досліджуваній системі. Таким чином, виникає паралель або ж формальна ідентичність між мірою, величиною ентропії та величиною інформації [18].

Процес формування диспаративних структур виражає сучасний процес прогресивної диференціації, тобто процес від нижчої до вищої комплексності. Цей процес структурно схожий на ентогенез (від грецьк. – сутність та породжую) – індивідуальний розвиток будь-якого організму з моменту його зародження і до смерті, та філогенез (від грецьк.– рід, плем’я та породжую) і узагальнює їх до універсального стану. Він вказує на неминучість пошуку зв’язків внутрішніх тенденцій розвитку системи та середовища. Він також виражає загальні та індивідуальні якості функціональних та еволюційних структур відкритих систем (наприклад, машинних, органічних та соціальних систем).

Людське пізнання давно виявило процес безперервного виникнення та зникнення різноманітних форм існування. Ці якості структур великих систем пояснюються з допомогою

поняття ентропія. Спрямованість ентропії знайшла своє формулювання у другій формулі термодинаміки, а пізніше знайшла своє застосування і в проблемах вимірювання впорядкованості та невпорядкованості, тобто у всезагальній організації. Інформаційна теорія показала свою подібність до ентропії та організації з точки зору їх кількісних характеристик, тобто як вони в результаті зростання інформації стабілізуються або еволюціонізують. Еволюційний аспект поведінки системи веде, однак, до необхідності створювати в якості контрасту ентропії, тобто деструкції і загибелі, конструктивність та творіння, або ж виникнення нових форм організації відкритої системи, що характеризується саме такими якостями. Тобто обмін інформацією, енергією та матерією із середовищем мають не лише кількісний, але і якісний аспект.

Якщо, з одного боку, існує реальність, яка, наприклад, як енергія, що приймається із середовища і після виконання певної роботи якісно деградує у більш низьку форму енергії, то велика відкрита система має здатність перетворювати нижчі форми енергії у вищі. Вона, тим самим, виражає не лише здатність неконцентрованого використання енергії, але і здатність концентрувати і акумулювати енергію. Подібні якості має відкрита система у сфері інформації.

У 50-60 роках ХХ століття раціоналістичне мислення досягло чергового проникаючого результату. Парадигма науки починає трансформуватися після впровадження ІНФОРМАЦІЇ та ОРГАНІЗАЦІЇ як третьої складової МАТЕРІЇ поряд з речовиною та енергією. Інформація дозволяє глибше поглянути на цілісність, її структуру, мультипричинну обумовленість і саморегуляцію. Праці Е.С. Шеннона – “The Mathematical Theory of Communication” (1949р.) та Н. Вінера – “Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine” (1961р.) на базі відкриття системного аналізу Л. фон Берталанфі дають базу для нових синтетичних підходів і, тим самим, - для нового розуміння внутрішньої структури просторочасу. Вияснилося, що такі поняття, як система, інформація, зворотний зв'язок, гомеостаз, контрольована

система, регулятор, закон неминучої варіабельності мають всезагальну дію і виражають сутність поведінки реальності у різноманітних сферах і галузях.

Велика відкрита система трансформує нижчу форму енергії у вищу з “допомогою” навколишнього середовища. У спонтанних процесах з’являються локальні процеси ентропії за рахунок їх швидкого прискореного зростання у навколишньому середовищі, що оточує систему. Із синергії системи органічно випливає дуже важлива якість – конструктивність. Вона з’являється у всіх трьох складових частинах матерії:

а) у сфері інформації – у вигляді здатності створювати нову інформацію у процесі саморегуляції та інтеракції системи із середовищем;

б) у сфері енергії – як течія, спрямована проти ентропії, дисперсії та реконструкції, тобто здатність концентрації, акумуляції та трансформації енергії від нижчої до вищої якості;

в) у сфері речових (матеріальних) структур – у процесі створення концентрації елементів у руді, паливі, органічних речовинах і т.п.

Механізм цих трансформацій заслуговує увагу як з точки зору тактики, так із точки зору теорії, бо мова йде про саморегульовані, інформаційні, енергетичні та речові (матеріальні) процеси. Спонтанність та саморегульованість системи, як правило, спираються на максимальну ефективність використання джерел енергії та інформації. Діяльність відповідних великих систем визначається здатністю привести в дію такі механізми, які здатні, використовуючи відносно незначну енергію, перетворювати ці структури і створювати нові структури та форми. На такі висхідні принципи спирається, наприклад, практичне використання цього важеля у біотехнології, електроніці, використанні спонтанних циклів у різноманітних сферах реальності, як і пошук промислового використання принципу фотосинтезу.

Синергія відображає і таку важливу якість інтеграції системи, якою є асиметрія поведінки системи під час процесів

трансформації та креативності. Проявом такої асиметрії є вплив змін мікроструктури на макроструктури та єдність процесу на різних ієрархічних рівнях та в різних вимірах величин. У процесах саморегуляції системи відбувається також не лише реорганізація рухів та структур, але й підпорядкування всіх нижчих рухів та структур вищим рухам.

Дуже важливим питанням розуміння поведінки великої системи є причинно-наслідкові зв'язки. Синергія своєю функцією на саморегуляцію веде до поєднання причинності з інформацією та енергією. Інформація у саморегульованій системі рухається від причин явища – до наслідків явища, і на цей трансфер необхідна енергія. Взаємодія підсистем – елементів у системі, таким чином, поєднує причинність з інформаційним потоком. У складних системах не можна обмежуватися класичним простим подвійним лінійним відношенням: причина-наслідок, оскільки інформаційні потоки і, як наслідок, і причинність, мають мультиказуальний характер. Також як є мультиджерельна інформація, так є і мультиджерельна причинність. Це створює надзвичайну складність єдності впливу та взаємозв'язку інформаційних джерел і рецепторів гомеостазу⁷, рухомих та відхилення створюючих зворотніх зв'язків у процесі саморегуляції та креації. Інформаційні причини створюються мультиджерелами на базі власної структури системи в інтеракції з навколишнім середовищем.

Селекційний механізм середовища усуває цілий ряд

---

⁷ Формуванню нових синтетичних підходів передувало відкриття гомеостазу, який ще в 1939 році представив В.В. Кеннон (W.B. Cannon). Він відкрив зв'язок між дією внутрішніх стабілізованих систем у її функціональному поєднанні із середовищем, та мінливістю в залежності від мінливості зовнішнього середовища. Він довів, що сигнальні корегуючі механізми приводяться в дію зворотними зв'язками. Завдяки зворотньо-з'яковій круговій інтеракції система як цілісність зберігає стабільність, але також і стан безперервної екзистенції через адаптабельність та зовнішню стимуляцію. Кеннон вважав стан безперервності особливим рівноважжям стану, відмінним від еквілібрію закритих фізичних або хімічних систем і назвав його ГОМЕОСТАЗОМ, який є характерним для органічних систем. Ці відкриття вели до розуміння інформації як важливого фактора організації та творіння простору, а в кінцевому результаті – до розуміння позитивних зворотніх зв'язків у креативному механізмі.

форм і структур, які на підставі інформації, що надходить, не є адекватними і здатними вижити, а також розвиває ті форми і структури, які на базі зворотних зв'язків із простором є адекватними і виявляють здатність до виживання.

Такий механізм розвиває форми і структури, які на базі зворотних зв'язків із простором виявляють здатність до функціональності і еволюції. Якщо система у процесі історичного розвитку акумулювала інформацію, вона може відповідно до механізму самонавчання застосувати її для подолання стереотипів. У цьому сенсі і розрізняють внутрішні і зовнішні інформаційні причини. А.Д. Арманд вказує на існування інформаційних причин, спрямованих на максимум ентропії, а також інформаційних причин, спрямованих на стабілізацію та організацію [19].

Д.Т. Спренг [1984] вважає, що міра ентропії на макрорівні є специфічним випадком інформаційної причини, яка часто виходить із макрорівня. Якщо макроструктура має багато рівнів, ентропія (прихована інформація) велика. Потік інформації з мікрорівня на макрорівень має асиметричний характер, тому його важко порівнювати. Це цікавий підхід, оскільки показує, що і спрямованість до ентропії, тобто до процесу втрати, поглинання інформації керується прихованими директивами інформації.

Синергія системи відображає надзвичайно цікаву якість – процес створення нової інформації через застосування механізму саморегуляції. У процесі самоорганізації спочатку відсутній вплив інформації на створення наступних стадій нових структури та організації. Така інформаційна причина створюється як здатність первісно непок'єднаних підсистем взаємно пок'єднуватися, взаємодіяти і створювати нову реальність. Середовище в рамках синергетичного механізму формує критерії такого взаємозв'язку і селекції. Система під дією стимуляції середовища реструктуризується і адаптується. Безперервна інформація припиняє своє існування, розчиняється під впливом шумів і перешкод, яких

у навколишньому середовищі завжди достатньо [Арманд А.Д., 1984]. Ефективна інформація впливає на виникнення нових форм, останні в свою чергу, впливають через зворотні зв'язки на середовище, а зміни в середовищі – основа для змін у системі. На цей механізм створення інформаційної причини в рамках креативного процесу зворотних зв'язків чітко вказував М. Маруяна [20]. Через його креативний характер він назвав процес морфогенезом. У цьому відкритті полягає і значний смисл моделі мультиказуальних інтеракцій. Вона показує механізм поступової послідовності у процесі створення нової інформації.

Навколишнє середовище, таким чином, не тільки стимулює виникнення інформаційних причин зникнення і творіння, але є і важливим елементом саморегулювання функціональної системи еволюції. А це є необхідною умовою саморозвитку. Всяка інформаційна система не є ні механічною, ні еквілібристичною, ні органічною гомеостатичною системою, але є комплексною адаптивною, морфогенетичною і креативною. Взаємне поєднання позитивних і негативних зворотних зв'язків є ключем до розуміння механізму розвитку. Будь-яка відкрита система докладає певних зусиль для збереження стабільності своєї функціональної структури, але лише до того часу, поки ця стабільність забезпечує їй виживання. Як тільки така стабільність починає означати закріплення і перешкоджає системі адаптуватися до умов середовища, що змінюються, вступає в дію принцип змінності, який дає можливість системі перейти в нову структуру, а тим самим і адаптуватися до нових умов. У цьому саморегулюючому креативному механізмі, скоріше за все, і полягає логічний перехід до синергії системи. Подальший розвиток досліджень має враховувати і синергетичну теорію.

Синергетика відкриває взаємні зв'язки між системою і її структурою і веде до передифінування поняття “структура” і до відмови від попередніх підходів. Якщо в минулому структура часто оцінювалася як онтологічна категорія, спрямована

на пізнання дійсності, то в наш час під впливом синергії, застосування динаміки та димензії часу для системного підходу вважається необхідним з точки зору самоорганізації і саморозвитку досліджувати поєднуючі принципи системи з їх функціональними, субстратними, хорологічними, хронологічними та еволюційними структурами.

Принципи синергії відкривають, що колишнє розуміння структури у рамках загальної теорії систем, яке робило акцент насамперед на функціонально-організаційних сторонах морфогенезу, недостатньо приділяло увагу історичним, тобто еволюційно-організаційним сторонам структур. Поєднання історичності і функціональності є необхідною умовою комплексності і одним із головних завдань дослідження транскордонних систем.

Список використаних джерел

- 1) International Forum Science, Innovations and Regional Development. – L., May, 23-25, 2005.– С. 10
- 2) Шкворець Ю.Ф. Національна інноваційна система: напрями створення в Україні / Науково-методичні підходи до формування інноваційної політики. – Л.: Центр науково-технічної і економічної інформації. – 2005.– С. 11.
- 3) Гладкий Ю.Н., Чистобаєв А.И. Регионоведение.– М.:Гардарики, 2003, –С. 51.
- 4) Кант И. Сочинения в шести томах. – Академия наук СССР: Институт философии.– М., Мысль, 1964.
- 5) Дергачов В.А. Раскаленные рубежи: очерки маргинальной коммуникативности.– Одесса, 1998.
- 6) Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов.– М, 2001.
- 7) Вардомский Л.Б., Голунов С.В. Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. – М. – Волгоград: НОФМО, 2000.
- 8) Устич С.І. Транскордонне співробітництво як альтерна-

- тива новій «залізній завісі» та конфліктам.– Ужгород: Карпати, 2007; Устич С.І. Кордон, війна та мир у долі сучасного світу. – Ужгород: Карпати, 2010.
- 9) Дутчак А. Время диагноза // Зеркало недели.– 2011.– 9-15 апреля.– С. 15.
  - 10) Современный словарь по логике.– Минск: Современный словарь, 1999. – С. 403.
  - 11) Ivanicka K.: Prognoza ekonomicko-geografickych systemov. Bratislava, Alfa,– 1980.
  - 12) Ashby W.R.: Principles of Self-Organizing System In: Principles of Self-Organizing. New York, Pergamon Press. –1962.
  - 13) Prigogine I. Cas, structura a fluktace. Praga, CCF. –1979.
  - 14) Haken H. Cooperativ Effects Progress in Synergetics. Amsterdam, Oxford, North-Holland. –1974.
  - 15) Кант И. Критика чистого разума. Сочинения в шести томах. –Т. 4, часть 1 .– М.:Мысль, 1965 - 1975.–С.187.
  - 16) Seriot Patrick. Struktura a celek. – Academia, Praha, 2002. – Р. 61.
  - 17) Grant Michal. Zrozeni Recka. ART, Praha,– 2002.
  - 18) Больцман Л. Статьи и речи. – М.: Мысль. –1970.
  - 19) Арманд А.Д. Процессы саморазвития и управления в геосистемах (основные понятия, модели и методы общегеографических исследований).– М.: АН СССР, 1984.
  - 20) Maruyana M. The Second Cybernetics – Deviation Amplifying Mutual Causal Process. – American Scientists. –1963.

Устич И. Мониторинг синергетических аспектов реальности в процессе формирования модели инновационного развития трансграничных регионов.

Реализация курса на внедрение структуро-инновационной модели общественно-экономического развития Украины требует существенного усиления взаимосвязи отдельных элементов инновационного процесса (предприятий, научно-исследовательских институтов, вузов, отраслей, регионов), в рамках национальной

инновационной системы, функционирование которой обеспечивается определенным набором институциональных факторов и всесторонней связью с европейской и мировой системами инновационного развития.

Одним из специфических проявлений современной общественной реальности являются трансграничные системы интеграционных связей и межрегионального развития на западных рубежах Украины, граничащих и взаимодействующих с Шенгенским приграничьем Европейского Союза. Современные и эффективные методы наблюдения, анализа и реагирования на эти процессы играют заметную роль во внедрении инновационных моделей развития в Украине и приближения ее к европейскому пространству демократии и благосостояния.

В статье делается попытка приблизить к поставленным задачам современные методы анализа и синтеза реальности в рамках возможного синергетического взаимодействия приграничных регионов и подчеркнуть значение глубокого мониторинга и анализа информации для выработки и согласования с Европейским Союзом путей и направлений трансграничного сотрудничества украинских и зарубежных смежных приграничных регионов.

Ключевые слова: инновационное развитие, национальная инновационная система, пограничные регионы, Шенгенское порубежье, синергия, система открытая, закрытая, изолированная, синергетический организм, энтропия, диспаративные структуры, информация, саморегулируемая система, трансграничные регионы, мониторинг.

**УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКЕ ПРИКОРДОННЯ:
ПОШУК НОВИХ ПРІОРИТЕТІВ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА –
ІМПЕРАТИВ ЧАСУ**

Узагальнення перспектив та актуального стану співробітництва прикордонних регіонів України та країн Центрально-Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів є стратегічним пріоритетом аналітичного доробку регіональних центрів Національного інституту стратегічних досліджень, посідає помітне місце у комплексі міждисциплінарних досліджень.

Воротами, через які здійснюється більшість видів державної співпраці України та Словацької Республіки, є спільний кордон порівняно невеликої протяжності – 98,3 км. Його роль у забезпеченні зовнішньоторговельного обороту, гуманітарних контактів країн-сусідів, виконання проектів міжнародної економічної співпраці вимагає від обох держав постійних кроків щодо активізації транскордонного співробітництва і регіональної співпраці.

На взаємодії регіонів українсько-словацького прикордоння після вступу Словацької Республіки до ЄС (1 травня 2004 року) у повній мірі позначаються такі стратегічно важливі виміри, як геополітичний (поява нового і в середньостроковій перспективі незмінного східного кордону об'єднаної Європи), регіональний і субрегіональний (що потребує перегляду діючої до 2004 року системи дво- і багатостороннього співробітництва регіонів України та Словаччини), міжрегіональний і транскордонний (чия роль зростає з точки зору забезпечення українських перспектив загальноєвропейської інтеграції та входження Словацької Республіки до структур нової спільноти світового рівня) [1].

Практика показує, що в реалізації міжрегіонального та транскордонного співробітництва як словацька, так і українська сторони вбачають в ньому складову цілісного, ретельно прорахованого механізму регіонального розвитку, що має базуватися на просторовому підході та розвиненому інституційному підґрунті, давати довгостроковий стійкий ефект у вигляді гармонізованого комплексного розвитку держав і їх регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах [2].

Варто відзначити достатньо синхронну роботу урядів та повноважних відомств обох держав щодо міжнародно-правової та національної інституціоналізації системи транскордонного співробітництва між Україною та Словаччиною, яка пережила фазу високої активності напередодні отримання Словацькою Республікою статусу члена Євросоюзу та в період після її вступу до зони Шенгенського візового режиму. І хоча в громадській та науковій думці обох країн побутує чимало критичних оцінок транскордонної співпраці з точки зору її недостатньої превентивності, системності вживаних кроків, активності регіональних органів влади та місцевого самоврядування, фактом є наявність постійно діючого механізму формування погодженої позиції з ключових питань транскордонного співробітництва і представлення їх загальноєвропейським інституціям [3].

Наявність та функціонування такої системи двостороннього узгодження усього спектру питань міждержавних відносин, у тому числі взаємодії прикордонних регіонів дозволило двом державам постійно тримати в полі зору такі фактори геополітичної ситуації як необхідність коригування міжнародно-правових пактів двостороннього співробітництва з урахуванням позиції ЄС, який виступає як потужний партнер і регулятор євроінтеграційної співпраці, поєднання національних інтересів і засад соціально-економічної та міграційної політики європейського співтовариства [4].

Пожвавленню співпраці Словаччини та України, в тому числі у сфері співробітництва прикордонних регіонів сприя-

ли результати офіційних візитів Президента Словаччини Івана Гашпаровича до України в 2010 році, Президента України Віктора Януковича до Словаччини в 2011 році, візити прем'єр-міністрів, інших провідних постатей державного та громадського життя України та Словаччини.

Україна та Словаччина володіють достатнім потенціалом для нарощування співпраці як на міждержавному, так і на міжрегіональному рівні, обміну практичним досвідом і технологіями реформування багатьох галузей економічного і суспільного життя. Зокрема, у докризову добу рушійними факторами високих темпів зростання словацького ВВП та експорту виступали значні внутрішній та зовнішній попит, попит на інвестиції, позитивна динаміка зайнятості та заробітної плати. Збільшенню експорту і зараз сприяє запуск нових експортних виробництв, автомобільних підприємств т.зв. Центрально-Європейського Детройту [5].

З 1 січня 2009 року в Словаччині введено в обіг євро. Результативними виявилися фіскальна, банківська, адміністративна, податкова, пенсійна, соціальні реформи, приватизація ряду державних монополій у енергетичному, банківському та телекомунікаційному секторах, законодавче стимулювання інвестиційного процесу. Здійснені в період 1999-2008 рр., вони принесли Словаччині світове визнання країни-реформатора в 2005 році, вивели в першу трійку східноєвропейських країн за показниками ВВП на душу населення в 2009 році, на перші позиції в ЄС за зменшенням податкового навантаження (до 29,5% ВВП) у 2006 році [6].

Велику ресурсну та інвестиційну привабливість має економіка України і її регіонів. Це, зокрема, людські та інтелектуальні ресурси, надра, сільськогосподарські, водні та лісові угіддя, висока (на рівні світових показників) забезпеченість основними фондами, розвинена соціальна інфраструктура [7]. Позитивних можливостей для українсько-словацької співпраці додають вступ України до Світової організації торгівлі та приєднання її до європейського енергоринку. У середньостроко-

вій перспективі нових якісних змін двостороннє співробітництво зазнає після підписання угод між Україною та Євросоюзом про режим вільної торгівлі, безвізовий режим та набуття Україною статусу асоційованого члена європейського співтовариства.

Світова економічна криза 2008-2010 років, її драматичний перебіг в Україні та Словаччині, що мав наслідком відчутний спад ВВП, вказали на ключові виклики для обох держав, які вимагатимуть енергійних і нетрадиційних рішень. У першу чергу це спільні для партнерів проблеми енергетичної безпеки, демографічні проблеми, безробіття і гнучкості ринку праці, переборення корупції та забезпечення прозорого державно-приватного партнерства. Актуальними залишаються необхідність диверсифікації виробництва та переборення депресивності і нерівномірності розвитку окремих територій [8].

Словацькі дослідники відзначають також такі важливі проблеми, як збільшення регіональних відмінностей, концентрацію високих показників частки ВВП на душу населення, прямих іноземних інвестицій, збережених робочих місць на заході країни у порівнянні з високим безробіттям, недостатнім залученням коштів ЄС у східній Словаччині, великим розривом у показниках ВВП у різних регіонах країни. Недостатніми вважаються ділові контакти підприємницьких кіл Словаччини та Закарпатської області України, в економіці якої працювало 66 спільних українсько-словацьких підприємств і було залучено словацьких інвестицій в розмірі близько 9 млн. доларів [9].

Негативними і водночас спонукаючими чинниками для України є велика зношеність основних фондів та інфраструктури, необхідність остаточного формування ринку землі. На часі якомога швидшої імплементація нового Податкового кодексу, ухвалення стабільного законодавства щодо стимулювання та гарантій іноземних інвестицій, завершення адміністративної, судової та освітньої реформ, здійснення переходу до страхової медицини.

У післякризову добу в середовищі істеблішменту обох країн стає все більше прихильників того, що імперативом подолання наслідків кризи, створення надійного підґрунтя для забезпечення сталого розвитку і підвищення якості життя як для Словаччини, так і для України є рух до економіки, що базується на знаннях та інноваціях.

Великий простір для співпраці в інноваційному розвитку мають прикордонні регіони обох країн, які в недостатній мірі використовують для цих цілей наявний науково-технічний потенціал.

Так, у Закарпатській області України в 2007 році при наявних 16 наукових академічних вузівських та відомчих установ, що здійснюють діяльність у багатьох десятках напрямів наукових і дослідно-конструкторських робіт, питома вага підприємств, що впроваджували інновації, складала тільки 7,2 % від загальної кількості підприємств регіону (при аналогічному українському показнику 11,5 %) [10]. Адекватною відповіддю органів державно-виконавчої влади та місцевого самоврядування України та Словаччини стало прийняття середньострокових (на період до 2017 року) регіональних програм сталого розвитку регіонів та рамкових угод про транскордонне співробітництво, в яких передбачена активізація міжнародної співпраці в інвестиційно-інноваційних проектах. Цій же меті відповідає розгортання в прикордонних регіонах діяльності мережі державних, комунальних та корпоративних регіональних інноваційних центрів, інвестиційних агентств та агентств регіонального розвитку [11].

Пошук нових орієнтирів українсько-словацького співробітництва веде до неминучої констатації, що економіки України та Словаччини, зокрема їх прикордонні регіони, є одними з найпривабливіших в Центральній та Східній Європі плацдармів світового аутсорсінгу, зокрема в таких галузях машино- і приладобудування, як автомобільна, електротехнічна і електронна промисловість, виробництво необхідних для них компонентів.

Широкі можливості для конкретизації транскордонного співробітництва, створення нових робочих місць надають

інвестиційні проекти в транспортно-логістичній та енергетичній галузях, реалізація яких здійснюється чи передбачена на українсько-словацькому кордоні. Це, насамперед, експлуатація діючих та будівництво нових ліній електропередач, які постачають електроенергію на експорт в Словацьку Республіку та інші країни ЄС у рамках європейського енергетичного острову, а також міжнародний проект продовження широкої залізничної колії, яка проходить територією Закарпатської області та Східної Словаччини, від Кошице до Відня [12]. Українською стороною вже здійснюється великий інвестиційний проект з реконструкції Бескидських залізничних тунелів за кошти міжнародних фінансових організацій. Словацька сторона докладає зусиль до завершення будівництва мережі нових автомагістралей у рамках п'ятого транспортного коридору з кінцевою точкою перетину на українсько-словацькому кордоні.

Постійною інтелектуальною та методологічною платформою інтенсифікації інвестиційно-інноваційної складової транскордонного співробітництва здатні стати регіональні Торгово-промислові палати та громадське формування Карпатського єврорегіону. В цьому плані варто відзначити активну спільну роботу представників митних органів і торгово-промислових палат у рамках спільного проекту «SlovakAid» та МЗС Словаччини «Україна в міжнародній торгівлі після вступу до СОТ». Після входження Словацької Республіки до Євросоюзу переломний момент настає і в розвитку Карпатського єврорегіону, де час переходити від декларативного співробітництва до реалізації конкретних спільних транскордонних проектів, які б відповідали пріоритетам регіонального розвитку [13].

Закономірність і підставність такого роду висновків підтверджує і успіх створення індустріальних парків та кластерів на території Словацької Республіки та позитивні передумови формування кластера автомобільної і електронної промисловості в Карпатському регіоні України (на території Закарпатської, Львівської, Волинської та Івано-Франківської областей).

Аналіз виробничої кооперації, поставок сировини, компонентів, технологій та know-how між словацькими та укра-

їнськими підприємствами енергетики, гірничо-металургійної, автомобільної і електронної промисловості, заходів урядів обох країн щодо подолання депресивності прикордонних та гірських регіонів робить надзвичайно актуальним питання про формування міжнародних кластерів у цих галузях та супровід цих проектів у вигляді відповідних міжурядових угод і програм [14].

Наявністю у прикордонних районах активних регіональних інноваційних центрів Словацького технічного університету [15] та Державного агентства інвестицій та інновацій України робить реальним запровадження інноваційної моделі прикордонного співробітництва господарських суб'єктів, наукових установ, для яких головною метою є посилення інтегральної конкурентоспроможності регіонів. Цьому сприятимуть позитивні зміни у формуванні інституцій інноваційного розвитку в Україні (створення технопарків, наукових парків тощо), підготовка урядом України проекту Закону України «Про території перспективного розвитку».

Надійною змістовою основою інвестиційно-інноваційного співробітництва прикордонних регіонів України та Словаччини можуть стати не тільки виробничо-коопераційні зв'язки підприємств транснаціональних корпорацій, які діють як на територіях Словаччини, так і України, а також інтенсивні науково-технічні й освітні обміни між вузами Закарпатської області України та Пряшівського і Кошицького самоврядних країв Словацької Республіки.

Розвиток туризму та рекреації, захист природного середовища розглядається органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування прикордонних регіонів України та Словаччини в якості пріоритетних напрямів діяльності та транскордонної співпраці. Увесь попередній досвід, наявність мережі міжнародних, національних та регіональних програм у цій галузі дають можливість розглянути питання щодо створення в українсько-словацькому прикордонні міжнародного Татрансько-Карпатського туристично-рекреаційного кластера. Реальних обрисів цей проект може набути у результаті

активних дій української сторони з реалізації ініціативи Президента Української держави Віктора Януковича щодо проведення Зимових Олімпійських Ігор 2022 року в Україні, в підготовці та проведенні яких словацькі партнери могли б найбільш повно застосувати свій досвід і технології, набуті під час проведення в Татрах Універсиади, інших змагань із зимових видів спорту високого світового та європейського рівня. Такого роду співпраця могла б дати гарний ефект для розвитку прикордонних регіонів обох країн.

Саме в українсько-словацькому прикордонні сформувалися точки високої інвестиційної активності, які потребують підтримки урядів обох країн. Це, зокрема, Чіерна-над-Тисою (СР) та Соломоново (Україна), де визріли об'єктивні передумови утворення масштабного міжнародного транспортно-логістичного комплексу з розбудовою системи логістичних складів на словацькій території, індустріального парку на українській території та нового мостового переходу через річку Тиса.

Надзвичайно привабливим видається залізничний перехід в районі Павлово-Матьовце, де проходить широка колія Ужгород-3 – Кошице, в безпосередній близькості до якого з української сторони започаткована територія перспективного розвитку електронної промисловості та здійснюється реконструкція ліній експортних енергомереж високої напруги.

Вжиті останніми роками заходи української та словацької сторін, Євросоюзу привели до формування мікрорегіону високої інвестиційної активності в районі Гуменне, Убля (СР) та Малий Березний (Україна), де розбудована інфраструктура митного переходу та туристично-рекреаційного комплексу Красія, що користуються значною популярністю у населення обох країн.

Вищевказані та інші точки високої інтеграційної активності на українсько-словацькому кордоні заслуговують, на нашу думку, надання їм з боку урядів України та Словаччини статусів міжнародних (спільних) утворень за зразком при-

кордонних індустріальних парків, логістичних та туристичних кластерів.

Аналіз потенціалу інвестиційно-інноваційної складової українсько-словацького співробітництва веде до цілого ряду додаткових рекомендацій на адресу органів державної влади та місцевого самоврядування України. Невідкладними, на нашу думку, є:

- вдосконалення інвестиційних преференцій для суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на території України, зокрема прикордонних територіях у відповідності із стандартами ЄС, Кіотської конвенції щодо спрощення митних процедур та отриманого на цій базі нашими словацькими партнерами досвіду стимулювання інвестиційної та інноваційної активності;
- надання інвесторам гарантій щодо стабільності законодавчої бази протягом тривалого періоду;
- розроблення і ухвалення Державної стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку та Інвестиційного кодексу України.

Список використаних джерел

- 1) Актуальні проблеми стратегії розвитку України: регіональний вимір: Науковий збірник / НІСД, Регіональний філіал в м. Ужгороді.– Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2003, с. 31-32.
- 2) Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. С.Максименко, Є.Кіш, М.Лендъєл, І.Студенніков / За ред.. С.Максименка/. – Київ: Логос, 2000, с. 56
- 3) Duleba Aleksander. Ukrajina a Slovesko. Bratislava: VEDA, 2000. P. 241-269.
- 4) Приходько Володимир. Відносини України з ЄЕС і державами Центрально-Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів. Випуск 22 // Проблеми історії, політології, етнології та літературознавства.– Ужгород:

- Вид-во УжНУ, 2003, с. 136-139.
- 5) Миколайчук Микола. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації. – Київ: «К.І.С.», 2009, с.180.
  - 6) Бенч Владімір. Словацька Республіка: досвід трансформації, економічні та соціальні реформи, пов'язані із світовою економічною кризою та обмін ноу-хау з Україною. Пришів: В-во АДІН т.о.в., 2009, с. 20-21.
  - 7) Державне агентство України з інвестицій та інновацій. – Проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України. Київ: «Київська типографія», 2006, с.21-22.
  - 8) Жаліло Я.А., Бабанін О.С., Белінська Я. В. та ін. (За ред. Жаліло Я.А.). Економічна криза в Україні. - Київ: НІСД, 2009, с. 4-21.
  - 9) Бенч Владімір. Ibid.; С.30-31; Регіональна політика ЄС після його розширення. Аналітичні оцінки. – Ужгород: Ліра, 2004, с. 89.
  - 10) Держінвест України. Інвестиції та інноваційний розвиток. Науково-практичний бюлетень, №2, (2008). – Київ: Зовнішторгвидав України, 2008, с. 42.
  - 11) Хименко О.А. Регіональні аспекти інноваційної політики // Держінвест України. Інвестиції та інноваційний розвиток: Науково-практичний бюлетень, №1, (2008). – Київ: Зовнішторгвидав України, 2008, с. 47.
  - 12) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sme.sk/>
  - 13) Діловий вісник. Інформаційний бюлетень Закарпатської торгово-промислової палати. № 1-3 (165-167), 2010 р. – Ужгород: ВАТ Патент, 2010, с. 10-11.
  - 14) Фонд “Ефективне управління”. Кластерний підхід до регіонально-економічного розвитку України.: Матеріали семінару. Київ, 27 квітня 2010 р.
  - 15) ACSEE. Best practices across partner regions in automotive industry. April 2010. P. 12-13. www.autoclusters.eu

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Зроблена спроба аналізу економічної складової транскордонного співробітництва України. Акцентується увага на сучасних формах економічного співробітництва, які зарекомендували себе найбільш ефективними.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, прикордонні регіони, Європейський Союз, індустріальні парки, кластери.*

Серед стратегічних завдань оновленого транскордонного співробітництва, у тому числі і на новому східному кордоні, пріоритетним Європейський Союз визначив сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій. Соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів серед іншого сприяє різностороння допомога Європейського Союзу, у розгортанні якої дослідники виділяють три етапи [1, с. 34-35].

На першому — підготовчому етапі, коли нинішні нові члени ЄС лише готувалися до свого членства у євроспільноті, для них були розроблені масштабні програми допомоги PHARE і TACIS, які зіграли важливу роль у вирішенні багатьох регіональних проблем цих країн. Їх вступ у Європейський Союз ознаменував завершення цього етапу розгортання допомоги ЄС.

Другий етап пов'язаний з проголошенням у 2004 р. Європейським Союзом Європейської політики сусідства, якою була запроваджена нова форма співпраці - Програми сусідства. Згодом було оголошено, що до кінця 2006 р. будуть підготовлені оновлені форми транскордонного співробітництва - Нові інструменти сусідства. З їх ухваленням, а також

із затвердженням у травні 2009 р. нової зовнішньополітичної ініціативи ЄС “Східне партнерство”, яка досі пробуксовує, на думку експертів, розпочався третій етап розгортання допомоги ЄС на східному напрямку [2, с. 226].

Закон України “Про транскордонне співробітництво” метою транскордонного співробітництва визначає “розвиток соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв’язків між суб’єктами та учасниками транскордонного співробітництва”, а метою державної політики у сфері транскордонного співробітництва є створення умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб’єктів та учасників транскордонного співробітництва України, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України та рівня життя населення.

За підтримки Європейського Союзу на новому східному кордоні ЄС досить успішно розвивається різнопланове транскордонне співробітництво. З метою поліпшення його координації і підвищення ефективності за кошти програми TACIS Агентством регіонального розвитку і транскордонного співробітництва “Закарпаття” за участі партнерів з сусідніх країн розроблена Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні “Карпатія 2004-2011”, яка охоплює прикордонні регіони п’яти держав (Підкарпатського воєводства Польщі, Кошицького і Пряшівського країв Словаччини, області Саболч-Сатмар-Берег Угорщини, Закарпатської області України, повітів Сату-Маре і Байя-Маре Румунії) [3, с. 223]. Цей проект на основі аналізу значного інформаційного масиву, крім визначення пріоритетів, пропонує стратегічні, середньо- і короткострокові завдання з їх реалізації.

Як вважає один із провідних фахівців у цій проблематиці Надія Мікула, транскордонне співробітництво суміжних прикордонних територій сусідніх країн створює додаткові можливості отримання синергетичних ефектів від об’єднання зусиль при вирішенні спільних та ідентичних проблем і актив-

но розвивається у напрямі інституціонального забезпечення співпраці на нових засадах і у нових формах [4, с. 132]. Від прямих контактів та транскордонних угод співпраця почала розвиватися у формі єврорегіонів (ця форма була найбільш поширена наприкінці 90-х років минулого та на початку нинішнього століття) [5, с. 526-527], а нині — це транскордонні промислові зони, транскордонні кластери, “трикутники росту”, транскордонні полюси зростання, “транскордонні інноваційні проекти” тощо [6, с. 4].

Закарпатська обласна рада рішенням від 12 березня 2008 року №487 затвердила Програму створення індустриальних парків на території Закарпатської області на 2008-2012 рр. Як показує досвід країн Східної Європи, зокрема Угорщини, Словаччини, Чехії, створення індустриальних (промислових) парків є одним із перспективних шляхів залучення інвестицій, зокрема іноземних, в економічний розвиток регіонів, передусім економічно відсталих.

Основними завданнями згаданої Програми є:

- створення сприятливих умов для розміщення в області нових підприємств, у тому числі іноземних;
- активізація залучення в економіку зовнішніх і внутрішніх інвестицій;
- збільшення надходжень до бюджетів податків і зборів (обов'язкових платежів);
- здійснення технічного переобладнання, забезпечення збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможних товарів;
- забезпечення ефективного використання інноваційного потенціалу підприємств, насамперед військово-промислового комплексу, а також інших підприємств виробничої сфери;
- прискорення процесів реструктуризації в окремих галузях промисловості [7].

Ідею створення спільного промислового (індустріального) парку та шляхи реалізації такого проекту обговорювали 18-19 лютого 2010 року на міжнародній науковій конференції в Ужгороді. Зокрема відзначалося, що промисловий парк буде розташований на прикордонних територіях України та Угорщини, а його складові частини дзеркально відображатимуть як структуру, так і функції один одного. Проте основною проблемою з українського боку залишається відсутність необхідних нормативно-правових актів, що не дозволяє повною мірою використати весь позитивний ефект транскордонного починання. Ще одним проблемним питанням на шляху створення спільного промислового парку на українсько-угорському кордоні є відсутність як єдиних стандартів, норм і правил створення та функціонування подібних парків, так і невідповідність українських норм нормам Європейського Союзу [8].

Внаслідок реалізації заходів програми щодо створення індустріальних (промислових) парків відбуватиметься поліпшення інвестиційного клімату Закарпатської області та значне зростання її інвестиційного потенціалу. Продовжитиметься позитивна тенденція збільшення обсягів залучення в економіку області та України в цілому прямих іноземних інвестицій, що, безумовно, вплине на створення нових робочих місць, трансфер технологій, інновацій, сучасного менеджменту. Адже країни Центральної Європи, які нещодавно стали членами ЄС, змогли на практиці використати ефективні засоби стимулювання економічного розвитку, що дало їм можливість досягти стандартів ЄС. Угорщина, Словаччина, Чехія використовували той самий механізм для залучення інвестицій, а саме створення індустріальних парків, на території яких інвестори мали змогу здійснювати виробництво продукції на експорт. Одним із засобів є створення індустріальних парків із наданням інвесторам статусу суб'єктів вільних митних зон протягом підготовчого періоду до вступу в ЄС. Індустріальні парки виявились ефективним та успішним засобом залучення

іноземних інвестицій, створення нових робочих місць та модернізації економіки згідно зі стандартами ЄС.

Індустріальні парки, спеціальні економічні зони, наукові парки та технологічні вільні зони стали ефективним знаряддям залучення прямих іноземних інвестицій, створення нових робочих місць, збільшення обсягів зовнішньоекономічної діяльності, передачі технологій, розвитку виробництва, зростання економічних показників та добробуту громадян [9, с. 37].

Рішенням Закарпатської обласної ради від 24 квітня 2009 року № 835 затверджена Програма створення транс-кордонних транспортно-логістичних центрів як структурних ланок інноваційних кластерів на території Закарпатської області на 2009-2011 роки [10].

Програмою пропонується модель створення на українській стороні транспортно-логістичних центрів із функціями комплексу транспортних сервісних послуг на кордоні України з Євросоюзом та спільною діяльністю з аналогічними структурами сусідніх країн.

Важлива роль у розвитку економіки і соціальної сфери приділяється створенню інноваційних бізнес-інкубаторів. Стратегічною метою їх діяльності є стимулювання створення нових підприємств, переважно в пріоритетних галузях економіки області, а саме – логістики, що дасть можливість забезпечити постійне підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на основі технологічної модернізації національної економіки, підвищення рівня їх інноваційної активності, впровадження нових продуктів, послуг, технологій, методів організації та управління господарською діяльністю.

Під кластерами розуміють географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками. Як правило, вони існують в географічній зоні, де легкодоступними є комунікації, логістика і людські ресурси.

Сформована на основі кластерів економіка – це модель конкурентоздатної та інвестиційно привабливої економіки, яка забезпечує високий рівень та якість життя населення [4, с.134].

Транспортно-логістичні кластери включають в себе комплекс інфраструктури і компаній, що спеціалізуються на зберіганні, супроводі та постачанні вантажів і обслуговуванні пасажирів.

Кластер може включати також організації, що обслуговують об'єкти портової інфраструктури, компанії, які спеціалізуються на морських, річкових, наземних, повітряних перевезеннях, логістичні комплекси тощо [9, с.40].

Основною метою реалізації кластерної політики є забезпечення високих темпів економічного зростання і диверсифікації економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих виробничих і сервісних послуг, науково-дослідних та освітніх організацій, що утворюють територіально-виробничі кластери.

Реалізація кластерної політики сприятиме росту конкурентоспроможності підприємницької діяльності за рахунок реалізації потенціалу ефективної взаємодії учасників кластера, пов'язаного з їх географічно близьким розташуванням, включаючи розширення доступу до інновацій, технологій, «ноу-хау», спеціалізованих послуг та висококваліфікованих кадрів, а також зниження трансакційних витрат, що забезпечує формування передумов для реалізації спільних корпоративних проектів і продуктивної конкуренції.

Транскордонні транспортно-логістичні центри в Закарпатській області стануть об'єднавчими органами для керування інтермодальними перевезеннями на західному кордоні України, які на основі загального інформаційного простору будуть спроможні вирішувати важливі транскордонні питання і забезпечать ефективне комплексне логістичне обслуговування процесу постачання та оброблення вантажів.

Створення та обслуговування транскордонних транспортно-логістичних центрів на стику кордонів з ЄС сприятиме динамічному розвитку транзитного потенціалу України, сучасних виробничих структур, позитивно вплине на розвиток регіону, зокрема поліпшення економічних та соціальних показників, сприятиме створенню нових робочих місць, підвищенню життєвого рівня населення і наблизить інтеграцію України до Європейського співтовариства [9, с.46].

Розвиток таких сучасних форм господарювання, як технологічні парки, інноваційні бізнес-інкубатори та кластерні утворення, сприятиме вирішенню проблем як окремих муніципальних утворень, так і регіону в цілому. Такі утворення розглядаються як важливий елемент соціальної, економічної та інноваційної політики.

Метою Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів як важливого засобу реалізації державної регіональної політики є підвищення рівня життя громадян, забезпечення конкурентоспроможності України та її регіонів, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку транскордонних регіонів з одночасним підвищенням рівня гармонізації нормативно-правових і соціально-економічних умов для розвитку промислової, науково-технічної та інших видів транскордонної взаємодії у сфері виробництва і надання послуг та трансферу технологій [9, с.62].

Основними завданнями Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів є:

- 1) забезпечення розвитку транскордонних регіонів у інноваційно-інвестиційний спосіб, зокрема із використанням можливостей кластерів;
- 2) розвиток транскордонного співробітництва як інноваційного елемента нової державної регіональної політики, сприяння інтеграції України та її регіонів у загальноєвропейський простір;
- 3) створення в транскордонних регіонах центрів економічного зростання з метою підвищення індексу якості

людського життя та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку;

- 4) зменшення потенційного напруження на українських кордонах та нівелювання негативної ролі кордонів у повсякденному житті громадян.

Таким чином, економічна складова транскордонного співробітництва є важливим чинником на шляху України до Європейського Союзу, що потребує подальшого вивчення і висвітлення.

Список використаних джерел

1. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською та англійською мовами) / Керівник авторського колективу Устич С.І. – Ужгород: Карпати, 2007. – 240 с.

2. Гарагонич Василь. Нова регіональна парадигма Європейського Союзу та характеристика основних сучасних фінансових інструментів ЄС на період 2007-2011 рр. // Вісник Тернопільського національного економічного університету. Науковий журнал. – Вип. 5 – Тернопіль: ТНЕУ. – 2009. – С.226-232.

3. Устич С.І. Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу?: Монографія. – Ужгород: Карпати, 2010. – 328 с.

4. Гарагонич Василь. Нові форми транскордонного співробітництва і можливості використання їх в Україні // Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. – Т. 23-24. – С. 132-135.

5. Гарагонич Василь. Єврорегіони у транскордонному співробітництві України // Україна дипломатична: Науковий щорічник. Випуск XI. – Київ, 2010. – С. 526-537.

6. Розвиток нових форм транскордонного співробітництва: Матеріали «круглого столу» 28 квітня 2009 року / Відп. ред. Мікула Н.А. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 109 с.

7. Поточний архів Закарпатської обласної ради. Рішення від 12 березня 2008 року № 487.

8. Новини Закарпаття. – 2010. – 23 лютого.

9. Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва: Матеріали міжнародної конференції 7-8 квітня 2010 р. – Київ: Верховна Рада України, 2010. – 69 с.

10. Поточний архів Закарпатської обласної ради. Рішення обласної ради від 24 квітня 2009 року №835 .

Гарагонич В. Экономическая составляющая трансграничного сотрудничества Украины.

Сделана попытка анализа экономической составляющей трансграничного сотрудничества Украины. Акцентируется внимание на современных формах экономического сотрудничества, которые зарекомендовали себя наиболее эффективными.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, пограничные регионы, Европейский Союз, индустриальные парки, кластеры.*

УДК 339.922

Є.КІШ
В. КОВАЧ

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблем та перспектив розвитку європейської системи транскордонного співробітництва України як чинника, що сприяє прискоренню європейської інтеграції. На основі аналізу основних сфер найбільш ефективного функціонування прикордонних відносин з сусідніми країнами запропоновано низку заходів щодо їх інтенсифікації у західних регіонах України.

Ключові слова: Україна, ЄС, система, інтеграція, транскордонне співробітництво, регіон, еврорегіон.

Науковий аналіз теорії і практики транскордонного співробітництва України в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів має вагоме значення для розроблення і реалізації стратегії зовнішньої та внутрішньої політики України на сучасному етапі. На початку ХХІ ст., за умов зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, Україна стоїть перед важливим завданням у сфері зовнішньої політики – розбудовою нової діючої системи транскордонного співробітництва. Актуальність питання міжнародних відносин на регіональному рівні визначається перспективою і логікою європейського інтеграційного розвитку, адже важливою складовою зовнішньої політики України у центральноевропейському регіоні, має стати активізація відносин на новому рівні динамічна розбудова ефективної системи транскордонного співробітництва.

Ключовим, якщо не одним з найважливіших складових транскордонного співробітництва є *кордон*, власне *транспа-*

рентність кордону. Транскордонні відносини і транскордонне співробітництво – невід’ємна складова частина – підсистема і підрівень цілісної системи сучасних міжнародних відносин. Водночас відносини транскордонного співробітництва – це специфічна сфера міжнародних стосунків, яка здійснюється і розвивається на основі чітких критеріїв і принципів.

Геополітичний статус транскордонного співробітництва України з регіонами ЄС, а отже і *геополітичний статус нового східного кордону ЄС* піднявся на якісно вищій щабель. Україна може більш ефективно вирішувати проблеми зміцнення транскордонних відносин не лише з кожною із європейських держав або їх регіональними об’єднаннями (Вишеград, Центральноевропейська Ініціатива тощо), але і безпосередньо з Брюсселем та Страсбургом – на рівні центральних загальноєвропейських інституцій. У свою чергу, з кожною державою – західним сусідом та на рівні співпраці межуючих з ними прикордонних адміністративно-територіальних одиниць, Україна може погоджувати і здійснювати спільні кроки в структурах ЄС, наприклад, з метою реалізації спільних транскордонних проєктів [3].

Стратегічна мета транскордонного співробітництва полягає у його спрямованості на зміцнення держави у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах. У розвитку сучасного транскордонного співробітництва основну роль повинні відігравати регіональні органи самоврядування і територіальні громади прикордонних адміністративно-територіальних одиниць цих країн. Отже, Україні треба відмовитись від хибної практики обмеження компетенцій органів місцевого самоврядування у здійсненні самостійної діяльності у сфері міжнародних стосунків згідно із загальноприйнятими принципами децентралізації та субсидіарності.

Проблема *формування системи транскордонного співробітництва* за європейськими стандартами в Україні є

актуальним питанням теорії і практики європейської інтеграції України.

Принципово важливим є, по-перше, системний підхід до реальної розбудови єврорегіональної співпраці України і відмова від декларацій та імітації єврорегіонального співробітництва.

По-друге, на сьогодні за умов “пробуксовування” євроінтеграції України, саме розбудова європейського рівня транскордонного співробітництва України може стати серйозною конкретною презентацією європейських намірів України. Важливо також підкреслити, що хоча транскордонне співробітництво не є частиною *acquis communautaire*, втім, воно є складовою регіональної політики Євросоюзу, норми і принципи якої є загальноприйнятими в країнах Європейської Спільноти [4].

Формування *нової підсистеми міжнародних відносин між регіонами* України та країнами Євросоюзу зумовлює об’єктивну необхідність системного дослідження нового статусу єврорегіонів на *нових східних кордонах Європейського Союзу*. Особливу актуальність цей процес трансформації сутнісних характеристик єврорегіонів набуває для України після східного розширення ЄС. По суті, у формуванні ефективної системи транскордонного єврорегіонального співробітництва України, ключова роль відводиться саме *єврорегіонам*. Інституційною формою міжрегіонального/транскордонного співробітництва є єврорегіони – двосторонні і багатосторонні міжнародні асоціації та об’єднання прикордонних адміністративно-територіальних одиниць держав. Важливим у цьому контексті є *формування європейського рівня системи єврорегіонів України* як складової ефективно діючої системи міжрегіонального співробітництва України та Європейського Союзу. Саме через механізми єврорегіонального співробітництва досить продуктивно здійснюється інтеграція сусідніх територіальних самоврядних спільнот і регіональних господарських комплексів межуючих держав [1].

Певна реакція на “презентацію” дії п’яти квазіуспішних єврорегіонів України зазвичай ідеалізувала і міфологізувала їх роль та значення і, особливо, завдання. Прискіпливий аналіз документів створення єврорегіонів України, де визначені цілі і завдання, яскраво демонструють на сьогодні невідповідність реалій раніше визначеним цілям та завданням. Певна річ, не можна говорити про нульовий ефект їх діяльності, позаяк епізодичні успіхи несистемного характеру було досягнуто, перш за все у культурній сфері, підкреслимо – більше за фінансової підтримки фондів ЄС, а про необхідність втілення комплексних соціально-економічних проєктів, програм зазначається лише у постановах. Епізодичні успіхи за умов обмеженого фінансування, святкування ювілеїв єврорегіонів чи виокремлення імітації роботи громіздких структурних його складових на сьогодні не призвели до творення *ефективно діючих моделей єврорегіонів України*.

Визначимо в цьому контексті такі принципові положення.

1. Відсутність потужного державного фінансування проєктів транскордонного співробітництва, розвитку єврорегіонів (до речі, вельми прагматично розроблена постанова Кабінету Міністрів від 29 квітня 2002 року №587, яка включала Програму розвитку єврорегіонів, сьогодні має дійсно нульовий ефект) [6].
2. Вкрай недостатня ефективність вже діючих інституцій (агентств, центрів – головною метою яких є власний самодостатній розвиток) як для формування прошарку менеджерів європейських грантів, так і з метою розроблення важливих, актуальних для прикордоння проєктів не сприяє динамічному розвитку єврорегіонів України.
3. Відсутність реальної програми трансформації вже наявних неефективних єврорегіонів України, їх невідповідність євростандартам. Лише зазначимо, що всі критичні зауваження дії єврорегіонів України протягом 2004-2007 років не стали основою, етапом їх інституційних

чи функціональних змін. Навіть у східних регіонах Центральної Європи за цей період відбулась чітка сегментація громіздких та неефективних євро регіонів.

4. Відсутність у населення західних прикордонних регіонів України євро регіональної ідентичності. Маємо на увазі відсутність популяризації ідеї євро регіонів в Україні за умов, коли ця ідентичність не стала іманентною сутністю населення прикордонних регіонів України (порівняно із теж периферійними та економічно слабозвинутими східними регіонами Центральної Європи) [5].

Проблема євро регіонів України, на нашу думку, не стільки в їх кількісних параметрах, не говорячи про їх величезні масштаби, а, насамперед, у їх якісних, системних характеристиках. *Системний підхід до розвитку євро регіонів України* вимагає реалізації комплексу перш за все економічних, організаційних та інституційних важелів їх розбудови. Виключно важливими в цьому контексті є розроблення із застосуванням системних підходів та євро регіональних стандартів спеціальних комплексних програм розвитку євро регіонів України після східного розширення Євросоюзу.

За нових геополітичних умов сьогодні необхідно по-новому осмислити нові статус та роль євро регіонів України. Адже євро регіони України, по-перше, вже з 2004 року здійснюють транскордонну співпрацю безпосередньо з ЄС і на його нових східних кордонах, бар'єрна функція яких посилюється; по-друге, транскордонна співпраця ЄС стала складовою нової східної політики Євросоюзу та України, отже її динамічний розвиток саме на регіональному рівні стає метою і для ЄС; по-третє, за умов наявної різниці у якості транскордонного співробітництва між Україною та державами Центральної Європи позитивом є ініціативи саме сусідів першого порядку України, насамперед Польщі та Угорщини, у спільному розробленні програм і концепцій транскордонного співробітництва.

Виокремимо концептуальні положення, які, на нашу думку, сприятимуть найефективнішій розбудові системи транскордонного співробітництва України.

1. Регіони, як основні суб'єкти транскордонних відносин, все ж правочинні виключно в рамках делегованих їм згідно з міжнародно-договірними домовленостями і рішеннями державного центру компетенцій щодо самостійних дій на міжнародній арені. Чітка на сучасному етапі загальноєвропейська тенденція децентралізації, спрямована на розширення повноважень місцевої влади і територіальних спільнот, передачі їм частини повноважень державного центру, позитивно сприяє подальшому розгортанню транскордонного співробітництва.

2. Структурно визначальним чинником розбудови системи транскордонного співробітництва України та ефективно діючих єврорегіонів України у європейському порівняльному контексті є децентралізація, що, по суті, означає створення єврорегіонів "знизу" за ініціативи органів самоврядування; максимальне задіяння співпраці саме регіонів; надання реальних повноважень, компетенцій органам самоврядування України.

3. Прикордонні території з обох боків нових східних кордонів ЄС і України – традиційно відносно відсталі в соціально-економічному розвитку від індустріальних центрів своїх країн. Самостійно за рахунок лише внутрішніх регіональних ресурсів вони не здатні вирішити складні господарські проблеми. Українська держава поки що не має могутньої регіональної політики, засобами якої прискорювався б розвиток периферії. Тому бажано підключити до розв'язання регіональних проблем і зовнішні ресурси. Вони можуть надходити і через канали міжрегіонального співробітництва. Отже, важливим аспектом динамічного єврорегіонального розвитку є фінансування. Питання в тому, наскільки українські єврорегіони можуть максимально використати переваги розширення ЄС і підключитися до спільної реалізації міжрегіональних міжнародних програм.

На сьогодні транскордонне співробітництво в Європі знаходиться на етапі системних якісних змін. Транскордонне співробітництво вступило в стадію активного здійснення на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів і стає засобом успішної реалізації спільної регіональної політики, принципу субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш широкому розумінні – будівництва цілісної “Європи регіонів”. З іншого боку – на нових зовнішніх кордонах ЄС транскордонне співробітництво перетворюється в дієвий інструмент інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма розташованими по периметру прикордонними державами. Разом з тим, для значної частини країн-не членів ЄС, до яких відноситься і Україна, транскордонне співробітництво з сусідніми державами - членами Євросоюзу в нових умовах є надзвичайно важливим шляхом практичного включення до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

Список використаних джерел

- 1) Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.
- 2) Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 24 червня 2004 року. № 1861–IV.
- 3) Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро-регіональної інтеграції. Монографія / Єва Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
- 4) Кіш Є. Транскордонне співробітництво України у новій системі європейської політики // Соціально-економічні дослідження в перехідний період (Збірник наукових праць)/НАН України. Інститут регіональних досліджень. - Львів, 2005.- Вип.2(52). – С.299-308.

- 5) Киш Є. Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у ХХІ столітті. – Ужгород: Ліра, 2003. – 124 с.
- 6) Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 587 “Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та євро регіонів”.
- 7) Strategic Development Programme for the Carpathian Euroregion Interregional Association. Hungary, Nyiregyhaza. 2004.

Киш Е., Ковач В. Формирование системы трансграничного сотрудничества Украины.

Статья посвящена исследованию проблем и перспектив развития европейской системы трансграничного сотрудничества Украины как фактора, который способствует ускорению европейской интеграции. На основе анализа основных сфер наиболее эффективного функционирования пограничных отношений с соседними странами предложен ряд мероприятий по их интенсификации в западных регионах Украины.

Ключевые слова: Украина, ЕС, система, интеграция, трансграничное сотрудничество, регион, евро регион.

УДК 323.15 (470 + 571)

Д. КАГРІМАНОВ

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА ПІВНІЧНОМУ КАВКАЗІ (РОСІЯ)

У статті розглядаються етнополітичні аспекти нестабільності на Північному Кавказі. Стверджується, що національна політика СРСР і радянська наука, будучи міжнаціональною, заклали основу для формування та інституалізації етнічності. Висвітлюються також причини міжнаціональної напруженості в цьому регіоні.

Ключові слова: *етнополітичний, етнокультурний, національна автономія, національна республіка, етнічна група, національна безпека, титульний етнос.*

Особливість Північного Кавказу як прикордонного геополітичного регіону Російської Федерації полягає в тому, що він має поліетнічну структуру населення. Існує величезна кількість етнічних груп або національностей, які належать до різних етнокультурних і мовних сімей, або груп, таких, як люди Кавказу-Іберії, або сім'ї яфет, до якої належать представники групи черкес-адиге, що оселилися у західній частині Північного Кавказу та Абхазії; народи Дагестану – авар, даргі, лезгіс, лак, табасаран, рутул, агул та інші; група наг, до якої належать чеченці та інгуші, а також інші групи [11, с.35].

Необхідно відмітити, що республіки Північного Кавказу займають 111,8 тисячі квадратних кілометрів, або 0,65% території Росії. Згідно з переписом населення 2002 р. тут проживає 6650,5 тисячі людей, що становить 4,6% населення Росії. Це найбільш густонаселений регіон країни [10, с.315-320]. Окремі національні республіки Північного Кавказу є федеральними суб'єктами в цьому регіоні Росії, а природний ріст населення є типовою ознакою того, що рівень

народжуваності перевищує рівень смертності. Незважаючи на зменшення численності корінного населення в регіоні взагалі, рівень зростання титульних етнічних груп республік, зокрема таких, як Інгушетія, Чечня і Дагестан, залишився найвищим у Російській Федерації за період 1989-2002 роки: 24,6 проти 16,5 на 1000 чол. населення [4, с.211].

З давніх часів регіон служив мостом для руху кочових племен з Азії до Європи, на Середній Схід і назад. Через ці та інші фактори кордони Північного Кавказу простяглися до південного державного кордону Російської Федерації або до північного кордону транскавказьких країн, розширюючи територію до Південного Кавказу та Сходу [6, с.110]. Внаслідок цього будь-яка ескалація ситуації на Південному Кавказі впливає на ситуацію на Північному Кавказі Росії, і навпаки. Суть полягає в тому, що у визначенні геополітичної межі Північного Кавказу етнонаціональний фактор є ключовим, забезпечуючи національну безпеку та державну єдність Російської Федерації. Стосовно Північного Кавказу етнополітичний аспект є важливим не тільки для розуміння і розв'язання питань внутрішньої політики, але також і для вироблення курсу зовнішньої політики у відносинах з багатьма сусідніми країнами, особливо у тих випадках, коли етнонаціональна проблема стає причиною різного роду конфліктів та протиріч, загрожуючи перетворитись на джерело соціально-політичної нестабільності в країні.

Серед федеральних частин Російської Федерації республіки Північного Кавказу характеризуються потенціалом високої конфліктності. Стосовно причин конфліктів на Північному Кавказі К.С.Гаджиев писав, що вони виникали «в результаті реалізації так званої зовнішньої політики Леніна... Теоретично політика самовизначення народів була проголошена, але практично державні та адміністративні інституції не були встановлені строго згідно з етнонаціональними ознаками... Принцип адміністративно-територіального поділу згідно з національним характером

суперечив реальній ситуації на Кавказі. Необґрунтовано встановлені кордони між республіками у радянський період стали потенційним джерелом різних конфліктів сьогодні» [5, с.77].

Треба відмітити, що національна політика СРСР і радянська наука, будучи міжнаціональною, заклали основу для створення та інституалізації етнічності відповідно в засобах масової інформації. Етнографічна наука акцентувала увагу на різницю в культурах і на територіальні етнічні кордони у будь-який спосіб, при цьому абсолютизуючи важливість етнокультурних громад, культурну єдність, яка базувалась на вірі в спільне етнічне походження і спільний етнічний код, таким чином забезпечуючи аргументацію політичного етнонаціоналізму. Але сам принцип національної територіальної структури значно порушувався. Найбільші етнос-групи були роз'єднані між двома, трьома або навіть 4-ма республіками в результаті насильницького адміністративно-територіального поділу, без урахування етнонаціонального фактору. В кожній республіці були титульні, тобто державо-засновницькі народи, і національні меншини, права яких не завжди адекватно поважали. Наприклад, народи, які розмовляли турецькою мовою – кумуки, ногаї, карачаї, балкари – не отримали власну територіальну формацію і належали до інших формацій, в яких вони не були спроможні ідентифікуватися. Черкеси-адіге – етнічна група – була політично роз'єднана між федеральними утвореннями Росії. Народ Осетії був поділений між Росією та Грузією, лезгіс та авари – між Азербайджаном та Росією і т.д. [3, с.249-255].

Фатальність цієї політики чітко виявилась при розпаді СРСР. Перебудова і гласність фактично прискорили подальший процес розпаду радянської імперії, який розкрив приховану напруженість у національних відносинах, що акумулювалася протягом тривалого часу. Політика ігнорування питань національної ідентичності, яку використовували лідери СРСР, факт заперечення існування такої проблеми завдали

величезної шкоди міжетнічним відносинам між народами Північного Кавказу, створили «поживне» середовище для етнічного та конфесійного екстремізму [8, с.302-302]. Адміністративні кордони в регіоні перестали існувати для визначення тих чи інших територій як місця проживання людей, які мігрували, особливо в містах. Території їх проживання були знищені або повністю зникали [7, с.180-181].

Одним з найбільш важливих джерел конфліктів на Північному Кавказі є існування біполярних, навіть багатополярних республік. Яскравим прикладом є територіальні претензії Російської Федерації та Північного Кавказу одне до одного. Установлені під час радянського періоду кордони строго зберігаються і стають основним атрибутом потенційної схильності до конфлікту. Практично кожна республіка має територіальні претензії до свого сусіда: Республіка Інгусетія весь час піднімає питання про приміську територію Північної Осетії. Постійно тривають дискусії про чіткість кордонів регіонів Дагестан – Ставропольський регіон та Дагестан – Азербайджан. Кордони між Інгусетією та Чечнею ще все не впорядковані, тривають постійні суперечки щодо земельних територій між Чечнею та Дагестаном у високогірних регіонах на пасовищах [1, с.10].

Через це територія російського Північного Кавказу є зоною інтеретнічного напруження. Для того, щоб досягти гармонійного і раціонального добробуту людей, необхідно відмовитись від політики пригнічення, різних потенційних загроз і активно використовувати апробовані і схвалені в міжнародній практиці різні політичні, законодавчі, дипломатичні, соціально-економічні підходи для вирішення найбільш гострих проблем.

Специфіка побудови та еволюції російської державної системи вимагає особливого розуміння суверенітету і самовизначення цих народів і республік, які живуть разом у державній системі протягом багатьох поколінь і навіть сторіч. Будь-яка політична формація може зберігатися більш-менш довгий період за допомогою насилля або інтегрованого

інтересу, згоди і доброї волі для об'єднання, співробітництва її політичних сегментів. Північний Кавказ є плюралістичним, багатоскладовим суспільством, яке охоплює велику кількість етнонаціональних громад або груп, культур, конфесій, мов і т.д. Кожна громада або сегмент мають інтереси, які збігаються з інтересами інших, конфліктує з ними. Природно, що національне питання є ключовим для більшості республік Північного Кавказу, і неможливо вирішувати серйозні питання соціального, економічного, культурного або політичного характеру без вирішення цього питання.

Сьогодні республіки Північного Кавказу показують приклад суспільства, в якому різні сегменти, представляючи етнонаціональні громади, частково співпадають і пересікають одне одного; іншими словами, маємо поєднання внутрішніх і зовнішніх територіальних сегментів. З цієї точки зору особливість Північного Кавказу в тому, що цей регіон є регіоном міграції для людей, територій, громад та сімей. Це створює екстремальну кількість проблем і практичну неможливість розглядати і вирішувати проблеми однієї національності або етносу окремо від інших національностей або етнічних груп.

Необхідно усвідомити той факт, що сепарація національних автономій в незалежні одиниці державно-територіальної структури СРСР фактично зіграла позитивну роль в економічному, соціальному та культурному розвитку. Але факт відставання розвитку адміністративного, територіального поділу країни і окремих регіонів від основних напрямів і тенденцій соціального, економічного і політичного розвитку країни та інших частин світу є очевидним. У сучасних умовах принцип адміністративно-територіального поділу, який зіграв свою роль кілька десятиліть тому, застарів, він існує тільки за історичною традицією, або іншими словами – інерцією.

До того ж цей принцип став одним із чинників, які у результаті блокують схильність регіону подолати конфлікт, забезпечити єдність, стабільність і безпеку держави [2,

с.21]. Ось чому необхідний пошук нових форм і способів руху від національно-територіальної до територіально-адміністративної федерації. Немає сумніву в тому, що федералізм з етнічним присмаком, успадкований від Радянського Союзу, не сприяє єдності країни.

Необхідно відмітити, що право кожного етносу Росії на самовизначення суперечить принципу збереження територіальної цілісності країни. Цей аспект має важливе значення для багатонаціональної країни, тому що ефективність заходів, спрямованих на блокування можливої дезінтеграції, залежить від ставлення до цього питання. Це все є доказом необхідності відмовитись від нечіткої та простої інтерпретації ідеї національного суверенітету і самовизначення народів та узгодити цей підхід з сучасними реаліями. Міжнародний досвід показує, що спосіб вирішення проблем національних відносин можна знайти не за допомогою утворення незалежних державних структур, а за допомогою вжиття необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів з метою забезпечення прав людини та основних свобод людей, які належать до національних меншин.

Список використаних джерел

- 1) Blandy C.W. North Caucasus: On the Brink of Far-Reaching Destabilisation. Camberley, Surrey, 2005, - 17 p.
- 2) Bremmer, I. Reassessing Soviet nationalities theory. In: Bremmer, I., Taras, R. (Eds.), Nations and Politics in the Soviet Successor States. Cambridge University Press, New York, 1993, pp. 9–28.
- 3) Cornell, S. Autonomy as a source of conflict: Caucasian conflicts in theoretical perspective. World Politics 54 (2), 2002, pp.245–276.
- 4) Dzadziev A.B. Demograficheskie protsessy v respublikah Severnogo Kavkaza v mezhperepisniy period 1989-2002 gg./A.B. Dzadziev//Mezhetnicheskie odnoshebia i konflikty v postsovetskih gosudarstvah. Ezhegodnyy doklad.2002/ Pod redaktsiey V. Tishkova i E. Folippovoy.-M., 2003. – 315 s.

- 5) Gadjiev K.S. Geo politika kavkaza. -M.: Mezhd.otnoshenia, 2003. 464 s.
- 6) Gadjiev K.S. Kavkazskiy uzel v geopoliticheskikh ptioritetah Rossii. -M.: Logos, 2010.- 532s.
- 7) Gammer M. From the challenge of nationalism to the challenge of Islam: the case of Daghestan. In: Gammer, M. (Ed.), Ethno-nationalism, Islam and the State in the Caucasus: Post-Soviet Disorder. Routledge, Abingdon, 2007, pp. 179–193.
- 8) Holland E.C., O'Loughlin J. Ethnic competition, radical Islam, and challenges to stability in the Republic of Dagestan. Communist and Post-Communist Studies 43, 2010, pp. 297–308.
- 9) Falkowski M., Rogoza J. North Caucasus: The Russian Gordian Knot / Putin After Re-Election. Centre for Eastern Studies (OSW), Warsaw, Poland, 2004. -67p.
- 10) Rossia v tsifrah: 2010: Statisticheskiiy sbornik/ Rosstat – M.,2010. – 558s.
- 11) Umaev U.M. Etnicheskiiy sostav Severnogo Kavkaza. Problemy tolerantnosti v Rossii/ U.M. Umaev// Put Vostoka. Kulturnaya, etnicheskaya I religioznaya identichnost. Materialy VII Molodezhnoy nauchnoy konferencii po problemem filosofii, religii, kultury Vostoka. Seria “Symposium”. Vypusk 33. - SPb., 2004. S. 36-39.

КАГРИМАНОВ Д. ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ НЕСТАБИЛЬНОСТИ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ (РОССИЯ)

В статье рассматриваются этнополитические аспекты нестабильности на Северном Кавказе. Утверждается, что национальная политика СССР и советская наука, будучи межнациональной, заложили основу для формирования и институализации этничности. Освещаются также причины межнациональной напряженности в этом регионе.

Ключевые слова: этнополитический, этнокультурный, национальная автономия, национальная республика, этническая группа, национальная безопасность, титульный этнос.

УДК 330 (447) : 346. 1

О.ЄГОРОВА

СПЕЦІАЛЬНІ ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРИКОРДОННИХ З ЄС РЕГІОНАХ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З ЄС

В статті наведені причини, які завадили розкриттю потенційних можливостей спеціальних правових режимів економічної діяльності в прикордонних з ЄС регіонах України, та рекомендації щодо їх подальшого застосування для динамізації співробітництва між прикордонними регіонами України та суміжними країнами ЄС.

Ключові слова: *прикордонний регіон, спеціальний правовий режим економічної діяльності, спеціальна економічна зона, територія пріоритетного розвитку, технологічний парк, індустріально-промисловий парк.*

З 1998 р. до 2004 р. у чотирьох (Волинська, Львівська, Закарпатська та Одеська) з шести прикордонних з ЄС регіонах України було запроваджено 10 (із 101 в 15 регіонах України) спеціальних правових режимів економічної діяльності заохочувального характеру (далі СПРЕД): спеціальні економічні зони (далі СЕЗ) («Інтерпорт Ковель», «Яворів», «Курортополіс Трускавець», «Закарпаття», «Рені» і «Порто-Франко»), технологічні парки (далі ТП) («Яворів» і «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій») та спеціальні режими інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку (далі ТПР) у Волинській (м. Нововолинськ та с. Жовтневе) та Закарпатській областях.

Згаданим СПРЕД відводилася важлива роль у розвитку співробітництва з ЄС, оскільки вони об'єктивно були більш привабливими для бізнесових структур, особливо суміжних

з Україною країн ЄС, через територіальну близькість, багату сировинну і ресурсну базу, відносно дешеву кваліфіковану робочу силу, більш вигідні умови економічної діяльності порівняно з загальнодержавним режимом тощо. Результати діяльності їх суб'єктів господарювання в цілому відповідали меті їх створення, сприяли залученню інвестицій та мали значний позитивний вплив на економічні показники регіонів їх розташування. Проте потенціал цих СПРЕД не було розкрито і використано в повній мірі через низку таких причин.

- *Відсутність системного бачення ролі СПРЕД як інструментарію вирішення економічних проблем регіонів, галузей і країни в цілому.* Відсутнє визначення місця і ролі СПРЕД, у т.ч. і нових форм СПРЕД, у реалізації завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. та відповідних регіональних стратегій розвитку, Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004 – 2015 роки (28 квітня 2004 р).
- *Невідповідність структури чинних СПРЕД потребам динамічного реформування економіки України в сучасних умовах подолання наслідків світової фінансової кризи.*
- *Жорстка, але часто неконструктивна, огульна і непослідовна критика результатів діяльності суб'єктів господарювання СПРЕД ще в перші роки їх застосування в Україні, незважаючи на досягнуті в цілому позитивні соціально-економічні результати.*
- *Нестабільність правового поля для зовнішніх і внутрішніх інвесторів.* Одночасне скасування 31 березня 2005 р. [1] передбачених законами форм державної допомоги суб'єктам господарювання СПРЕД та гарантій щодо незмінності правового режиму їхньої діяльності відвернуло не тільки потенційних, а й вже діючих інвесторів, негативно позначилося на економічних показниках діяльності суб'єктів господарювання СПРЕД.

- *Вжиті заходи державного регулювання [2-5] щодо суб'єктів господарювання СПРЕД, спрямовані на виправлення ситуації, відіграли певну позитивну роль у поліпшенні інвестиційного клімату в країні, проте не змогли відновити сприятливий інвестиційний клімат у рамках СПРЕД та довіру інвесторів до стабільності державної політики в цій сфері.*
- *Незадовільну інформаційну політику щодо інвестиційних потреб, особливостей правових режимів та результатів діяльності суб'єктів СПРЕД, яка обмежує інформаційний простір для інвесторів (зокрема наявність офіційних веб-сайтів тільки у трьох функціональних одиниць СПРЕД - СЕЗ «Закарпаття», СЕЗ «Рені» та ТП «Яворів», неефективне наповнення і несвоєчасне оновлення інформації на офіційних веб-сайтах органів державної влади щодо чинних умов економічної діяльності в рамках СПРЕД).*
- *Наявність більш преференційних, стабільних і передбачуваних умов для суб'єктів господарювання СПРЕД в суміжних з Україною країнах ЄС (Румунія, Польщі, Угорщині, Словаччині).*
- *Невідповідність більшості СПРЕД вимогам *acquis communautaire* щодо державної допомоги та нехтування економічною доцільністю застосування перехідного періоду, передбаченого Планом дій «Україна – Європейський Союз» [6], імплементація якого протягом трьох років мала б сприяти реалізації положень Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством та їх державами-членами [7].*

Невикористаний потенціал СПРЕД опонентами розглядався переважно як аргументи проти них. У переліку аргументів проти СПРЕД також зазначалась низька інноваційна складова залучених інвестиційних проектів у рамках СПРЕД, викривлення конкуренції на внутрішньому ринку через реалізацію товарів 1-24 груп УК ТЗЕД, імпортованих із застосуванням пільг у рамках СПРЕД, перевищення розміру

пільг над платежами до бюджетів та державних цільових фондів тощо. Проте причини, що завадили розкриттю потенціалу СПРЕД, упустилися. Зокрема:

- Цілком очевидно, що початковий період становлення суб'єктів господарювання СПРЕД характеризувався підвищеною затратністю і об'єктивно не міг забезпечити максимальний економічний ефект. Неоднозначне трактування результатів функціонування СПРЕД у цей період було зумовлене, головним чином, розмитістю мети їх запровадження та відсутністю конкретного терміну на її втілення, недосконалістю системи моніторингу результатів їх функціонування.
- Перевищення загального обсягу наданих пільг над надходженнями до бюджетів та державних цільових фондів з початку інвестування станом на 01.01.2005 р. стосувалося тільки двох функціональних одиниць СПРЕД в прикордонних з ЄС регіонах України – ТПП у Волинській області та СЕЗ «Порто-франко». У зазначених СПРЕД перевищення складало 120 млн грн. та 2,5 млн грн. відповідно. До того ж, слід зауважити, що суми отриманих пільг суб'єктами господарювання СПРЕД були суто умовно нарахованими платежами, які не передбачали безпосереднього фінансування з боку держави, і тому порівняння їх з фактичними надходженнями некоректне. Причина такого економічного дисбалансу, крім суб'єктивних факторів, полягає у формах і обсягах державної допомоги, які визначалися у законах при запровадженні цих функціональних одиниць СПРЕД. Очевидно, їх було надано більше, ніж достатньо. Але це не вина суб'єктів господарювання СПРЕД, які лише скористалися з наданих можливостей.
- Інноваційна спрямованість інвестиційних проектів для суб'єктів господарювання СЕЗ і ТПП не була необхідною умовою і не вимагала у відповідних нормативних документах.

- Чинне до 2002 р. законодавство не забороняло суб'єктам господарювання СЕЗ і ТПР завозити товари 1-24 групи УК ТЗЕД у рамках дії СПРЕД. Тільки в травні 2002 р. постановою Кабінету Міністрів України було закріплено використання виключно вітчизняної сировини в рамках реалізації інвестиційних проектів у галузях харчової промисловості на ТПР (м. Харкова, м. Шостка, Волинської, Донецької, Житомирської, Луганської, Чернігівської областей) та СЕЗ («Миколаїв») [8], і лише в кінці 2002 р. законодавчо було визначено, що дія СПРЕД для суб'єктів СЕЗ і ТПР не поширюється на підакцизні товари й товари 1-24 груп [9, 10].

Отже, на критику заслуговує не СПРЕД як економічний інструментарій, а законодавча та виконавча влади, які не у кращий спосіб застосували його. Доцільність подальшого застосування цього інструментарію є очевидною, і робота щодо цього ведеться за кількома такими напрямками:

- Ініціювання інвесторами, а також органами управління СПРЕД, державної влади та місцевого самоврядування, в т.ч. і прикордонних з ЄС регіонів України, відновлення пільгового режиму ведення економічної діяльності в рамках чинних СПРЕД.
- Створення нових структур СПРЕД, у тому числі і в прикордонних з ЄС областях України, зокрема: ТП «Міжнародний центр виробників» в м. Одесі [12], СЕЗ «Єврорегіон Буковина» [13] на території всієї Чернівецької області, СЕЗ «Ахілія» [14] на острові Зміїному Кілійського району Одеської області, ТП «Хемо-Поль» [15] в м. Теплодар Одеської області.
- Розроблення та запровадження нових форм СПРЕД, адаптованих до вимог ЄС, для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні. З 1 січня 2010 р. набрав чинності рамковий закон щодо створення та функціонування наукових пар-

ків [16] в Україні та наразі ведеться системна робота із на-працювання супровідних нормативно-правових актів та формування мережі наукових парків у регіонах Украї-їни за різними напрямками діяльності, зокрема в Одесь-кій та Волинській областях. Передбачене створення ін-дустріальних (промислових) парків (ІПП) та територій перспективного розвитку в Україні [17,18], законопро-екти щодо яких наразі знаходяться на розгляді у Верхо-вній Раді України. Також є пропозиції щодо створення інвестиційних парків, іннополісів та зон розвитку висо-ких і нових технологій із застосуванням спеціальних мит-них, валютно-фінансових, податкових та інших механізмів щодо стимулювання інвесторів.

Зокрема, в Закарпатській області вже ведеться робота над створенням декількох ІПП, у т.ч. і транскордонних. Головним управлінням економіки Закарпатської обласної державної адміністрації розроблена Програма побудови транскордонних промислових парків з елементами логістики на території Закарпатської області на період 2009-2015 рр., яка передбачає створення транскордонних ІПП на кордоні України з Європейським Союзом, зокрема: ІПП «Берег-Карпати» на українсько-угорському кордоні в с. Дийда Берегівського району; ІПП на українсько-румунському кордоні в с. Дякове Виноградівського району; ІПП «Чоп-Загонь» на українсько-угорському кордоні; ІПП «Соломоново» на українсько-словацькому кордоні. Промислові парки на українсько-угорському, українсько-словацькому, українсько-румунському кордонах у своїй структурі будуть характеризуватись інженерно підготовленими земельними ділянками і розміщенням на них відповідних виробничих, складських та адміністративних приміщень, що призначені для виробничої діяльності з використанням передових технологій.

З прийняттям у грудні 2010 р. Податкового кодексу України [11] не відбулося очікуваного відновлення спеціального режиму оподаткування для суб'єктів СПРЕД, оскільки чинні

в Україні СПРЕД не були включені до переліку спеціальних податкових режимів, а спеціальний режим оподаткування ТП було ліквідовано шляхом вилучення положень щодо пільг з оподаткування ТП з числа цільових субсидій.

У разі прагматичного ставлення до використання СПРЕД як до керованого державою економічного інструменту концентрації власних та іноземних ресурсів для забезпечення стратегічних пріоритетів, може відбутися якісний «стрибок» у розвитку економіки прикордонних регіонів та України в цілому. Для цього доцільно здійснити такі першочергові заходи в загальнодержавній та регіональній політиці:

- Узгодити інвестиційні пріоритети СПРЕД у прикордонних з ЄС областях України з Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року та з регіональними стратегіями розвитку регіонів України, а також і з загальнодержавною Стратегією економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки шляхом внесення змін до відповідних законів про їх схвалення.
- Визначити обсяг залучених іноземних інвестицій (в першу чергу в прикордонні області з суміжних країн) одним із показників ефективності роботи органів управління функціональних одиниць СПРЕД та місцевої влади за місцем їх розташування.
- Розширити розділ «Спеціальні податкові режими» Податкового кодексу України, передбачивши в ньому податкові стимули для чинних в Україні СПРЕД заохочувального типу, визначених Господарським кодексом України та іншими нормативно-правовими актами, а також можливість запровадження нових форм СПРЕД, законодавчі ініціативи щодо яких знаходяться на завершальних стадіях розгляду у Верховній Раді України.
- Зобов'язати органи управління функціональних одиниць СПРЕД створити і оперативно наповнювати інформаці-

єю власні веб-сайти, а Міністерству економіки України об'єднати ці веб-сайти в рамках єдиної інвестиційно-інформаційної системи України.

- В регіональній державній політиці розглядати СПРЕД в прикордонних з ЄС областях України як «економічний полігон» адаптації економіки України до ринкових умов країн ЄС.
- Для сумлінних інвесторів чинних інвестиційних проєктів СПРЕД відновити всі форми державної допомоги, що були передбачені в законах при їх запровадженні. Така реалізація принципу верховенства права усуне наявні порушення ієрархії нормативно-правових актів в економічній сфері щодо СПРЕД в Україні, ліквідує підґрунтя для юридичних колізій в цій царині, відновить довіру інвесторів.
- Прийняти необхідну нормативно-правову базу щодо створення та функціонування транскордонних ІПП, узгоджену із стандартами та нормами ЄС.

Список використаних джерел

- 1) Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України : Закон України [прийнятий 25.03.05 : чинний з 31.03.05.] // Урядовий кур'єр. – 2005. – 31 березня.
- 2) Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні [Текст]: Указ Президента України [виданий 28.10.05] // Урядовий кур'єр. – 2005. – 1 листопада.
- 3) Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності [Текст]: Указ Президента України [виданий 10.04.06]. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=300%2F2006>.
- 4) Деякі питання ввезення (пересилання) товарів у спеціальні (вільні) економічні зони та вивезення товарів за їх межі

- [Текст]: постанова Кабінету Міністрів України [видана 30.11.05: чинна з 14.12.05] // Офіційний вісник України. – 2005. – 14 грудня.
- 5) Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України [Текст]: Закон України [прийнятий 12.01.06: чинний з 01.02.06] // Голос України. – 2006. – 3 лютого.
  - 6) План дій «Україна – Європейський Союз» [прийнятий 21.02.05]. [Електронний ресурс]. // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/files/plan_eu_int.doc.
  - 7) Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством та їх державами-членами // Офіційний вісник України від 29.06.2006 – 2006 р., № 24, С. 203.
  - 8) Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України з питань функціонування спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку [Текст]: постанова Кабінету Міністрів України : [видана 17.05.02] // Офіційний вісник України. - 2002. – 7 червня.
  - 9) Про внесення змін до Закону України «Про податок на додану вартість [Текст]: Закон України : [прийнятий 24.12.02] // Урядовий кур'єр. - 2003. – 9 січня.
  - 10) Про внесення змін до деяких законів України про оподаткування, виробництво та обіг підакцизних товарів [Текст]: Закон України : [прийнятий 24.10.02] // Урядовий кур'єр. - 2002. – 27 листопада.
  - 11) Податковий кодекс України [Текст]: Закон України [прийнятий 02.12.2010] // Голос України. - 2010. – 4 грудня.
  - 12) Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (щодо «Міжнародного центру виробників» м. Одеса) [подано 24.02.06.]. [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. Законотворча діяльність Верховної Ради

- України. Законопроекти. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27037.
- 13) Про спеціальну економічну зону «Єврорегіон Буковина» та спеціальний режим інвестиційної діяльності на цій території [Текст] : проект Закону України [подано 12.09.06]. [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. Законотворча діяльність Верховної Ради України. Законопроекти. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27990.
- 14) Про спеціальну (вільну) економічну зону «Ахілія» [Текст] : проект Закону України [подано 18.11.08]. [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. Законотворча діяльність Верховної Ради України. Законопроекти. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33695.
- 15) Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (щодо «Хемо-Поль» (м. Теплодар, Одеська область) [Текст] : проект Закону України [подано 10.07.08]. [Електрон. ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. Законотворча діяльність Верховної Ради України. Законопроекти. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33003.
- 16) Про наукові парки [Текст] : Закон України [прийнятий 25.16.09 : чинний з 01.01.10] // Урядовий кур'єр. – 2009. – 5 серпня.
- 17) Про схвалення Концепції створення індустриальних (промислових) парків [Текст] : розпорядження Кабінету Міністрів України [видане 06.06.07] // Урядовий кур'єр. – 2007. – 09 серпня.
- 18) Про схвалення Концепції Закону України «Про території перспективного розвитку» [Текст] : розпорядження Кабінету Міністрів України [видане 13.01.10]. // Урядовий кур'єр. – 2010. – 10 лютого.

Егорова О. Специальные правовые режимы экономической деятельности в пограничных с ЕС регионах Украины: возможности сотрудничества с ЕС.

В статье приведены причины, которые помешали раскрытию потенциальных возможностей специальных правовых режимов экономической деятельности в приграничных с ЕС регионах Украины, и рекомендации по их дальнейшему применению для динамизации сотрудничества между пограничными регионами Украины и сопредельными странами ЕС.

Ключевые слова: *пограничный регион, специальный правовой режим экономической деятельности, специальная экономическая зона, территория приоритетного развития, технологический парк, индустриальный (промышленный) парк.*

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ

У статті презентуються методичні рекомендації щодо вимірювання рівня розвитку малого бізнесу у містах та районах Закарпатської області, в основі яких лежить побудова й розрахунок синтетичного показника – індексу розвитку малого бізнесу. Цей показник дозволяє розробити диференційований підхід до управління розвитком малого бізнесу в межах регіону.

Ключові слова: малий бізнес, індекс, бізнес-середовище.

Транскордонне співробітництво в Україні здійснюється в умовах суттєвих диспропорцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, рівня зайнятості населення прикордонних регіонів України і сусідніх держав, що призводить до соціальної нестабільності. Одним із можливих шляхів вирішення зазначених проблем є сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, що визначено як одне з важливих завдань Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки [1].

Підтримка та розвиток малого підприємництва, розвиток транскордонного співробітництва та формування сучасної інфраструктури, зменшення соціально-економічних міжрегіональних диспропорцій є також основними завданнями Програми економічного та соціального розвитку Закарпатської області на 2011 рік [2].

Завдання вдосконалення управління розвитком малого бізнесу в регіоні й формування його раціональної структури обумовлюють необхідність оцінки його розвитку на цій території та ефекту від витрачених коштів.

Зважаючи на недосконалість інформаційної бази оцінки стану та ефективності управління розвитком малого бізнесу в регіоні, ми пропонуємо застосувати метод оцінки, заснований

на доступних економічних та соціальних показниках, з використанням також результатів вибіркового соціологічного дослідження.

При плануванні, розробленні та реалізації політики підтримки малого бізнесу на рівні регіону необхідним є застосування диференційованого підходу до кожної групи територій. Неоднорідність умов розвитку малого бізнесу у різних містах і районах Закарпатської області потребує розроблення відповідного інструментарію оцінювання. Оцінка стану малого підприємництва в регіоні потребує використання таких методологічних засад, які б забезпечили об'єктивність територіальних порівнянь і висновків.

Серед оціночних індикаторів, які використовуються в наукових дослідженнях, поширеними є статистичні індекси. Індексний метод – це комплексна характеристика відносної зміни явищ у часі, просторі або в порівнянні з яким-небудь еталоном таких явищ, які внаслідок наявності функціональної залежності між ними представлені системою взаємопов'язаних показників за принципом представлення інтегрального результату через його складові [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування індексного методу набуває поширення при дослідженні вітчизняними науковцями соціально-економічних явищ і процесів у регіонах. Так, колективом учених Ради з вивчення продуктивних сил України під керівництвом Е. Лібанової розроблено методику вимірювання індексу людського розвитку (ІЛР) та його складових у регіонах України [9]; Л. Семів запропоновано методичний інструментарій розрахунку регіонального індексу інноваційної якості людських ресурсів (ІЯЛР) [11], Н.М. Дочинець розроблено методику вимірювання розвитку консюмеризму в регіоні [6]. У. Садовою наведено методику визначення індексу ефективізації регіональної соціальної політики [10]. Проблеми оцінки ефективності державної підтримки малого підприємництва розглядалися вченими під керівництвом А. Дадашева [5].

Мета дослідження. Запропонувати методичні рекомендації щодо вимірювання розвитку малого бізнесу на територіях регіону, в основі якого лежить побудова й розрахунок синтетичного показника – регіонального індексу розвитку малого бізнесу.

Основні результати дослідження. Технологія розрахунку регіонального індексу розвитку малого бізнесу (ІРМБ) у розрізі міст і районів регіону передбачає такі етапи:

- розроблення системи показників для розрахунку ІРМБ;
- виділення компонент ІРМБ;
- добір і розрахунок складових індикаторів компонент ІРМБ;
- нормування показників.
- Визначення і кількісна оцінка пріоритетів у розробленій системі показників;
- визначення внеску кожної компоненти ІРМБ до кінцевого результату;
- визначення значимості індикаторів у рамках окремих компонент ІРМБ.
- Розрахунок компонент ІРМБ.
- Розрахунок інтегрального показника – регіонального індексу розвитку малого бізнесу в розрізі міст і районів регіону.

Важливим етапом методики розрахунку ІРМБ є побудова узагальнюючих показників, які характеризують кожний з основних аспектів розвитку малого бізнесу в регіоні. Виділення компонент ІРМБ дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні комплексного підходу до характеристики територіальних особливостей розвитку малого бізнесу та мінімізації впливу випадкових обставин. До того ж, такий підхід дозволяє визначити рейтинг кожного міста і району в регіоні як за загальним рівнем розвитку малого бізнесу, так і за окремими його складовими.

Основними факторами розвитку малого бізнесу визначено такі:

- економічні фактори розвитку малого бізнесу на території;
- соціальні фактори розвитку малого бізнесу на території;
- фактори транзакційних витрат малого бізнесу на території;
- фактори настроїв суб'єктів малого бізнесу в окремих містах і районах регіону.

Характеристика кожного з факторів розвитку малого бізнесу у містах і районах області забезпечується використанням його складових індикаторів (таблиця 1).

Таблиця 1

Система показників для розрахунку регіонального ІРМБ у розрізі міст і районів Закарпатської області

Компоненти		Показники	Напрямок впливу	Джерело інформації
Компонента пріоритетного значення	1. Економічні фактори	1.1. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	Стимулятор	Статистичні дані
		1.2. Зростання (зменшення) кількості малих підприємств до попереднього року	Стимулятор	Статистичні дані
		1.3. Кількість малих підприємств, що реалізовували продукцію та надавали послуги до загальної їх кількості	Стимулятор	Статистичні дані
		1.4. Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами в містах і районах області у загальному показнику території	Стимулятор	Статистичні дані
		1.5. Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами на душу населення	Стимулятор	Статистичні дані
		1.6. Валові капітальні інвестиції в основний капітал на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані
		1.7. Темпи зростання валових капітальних інвестицій в основний капітал на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані

		1.8. Витрати на інновації та інформатизацію	Стимулятор	Статистичні дані
		1.9. Питома вага прибуткових малих підприємств	Стимулятор	Статистичні дані
		1.10. Фінансовий результат території (сальдо)	Стимулятор	Статистичні дані
		1.11. Надходження до бюджету єдиного податку	Стимулятор	Статистичні дані
Компонента пріоритетного значення	2. Соціальні фактори	2.1. Рівень зайнятості на малих підприємствах, відсотків до кількості населення у працездатному віці	Стимулятор	Статистичні дані
		2.2. Кількість зайнятих на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані
		2.3. Приріст кількості зайнятих на малих підприємствах	Стимулятор	Статистичні дані
		2.4. Середньомісячна заробітна плата	Стимулятор	Статистичні дані
		2.5. Зростання середньомісячної заробітної плати	Стимулятор	Статистичні дані
		2.6. Кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб на 10 тис. осіб наявного населення	Стимулятор	Дані Держпідприємництва
		2.7. Зростання (зменшення) кількості зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб	Стимулятор	Дані Держпідприємництва
Компонента підтримуючої дії	3. Фактори транзакційних витрат	3.1. Витрати пошуку інформації (витрати на пошук інформації про ринкову ситуацію, а також втрати від неповноти інформації)	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.2. Витрати ведення переговорів і укладення контрактів (у тому числі витрати на юридичне й нелегальне оформлення угод)	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.3. Витрати на реєстрацію бізнесу	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.4. Витрати на отримання ліцензії, дозволів, висновків	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		3.5. Витрати, пов'язані з доступом до приміщень і земельних ділянок комунальної власності	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування

Компонента підтримуючої дії	4. Фактори настроїв суб'єктів малого бізнесу	4.1. Частина респондентів, які вважають, що місцева влада зацікавлена у розвитку підприємництва	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.2. Частина респондентів, які вважають, що місцева влада допомагає тим, хто починає власну справу	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.3. Частина респондентів, які вважають, що місцева влада створює рівні умови для всіх	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.4. Частина респондентів, які вважають, що місцева інфраструктура сприяє розвитку бізнесу	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.5. Частина респондентів, які оцінюють ефективність державної підтримки малого бізнесу як низьку	Дестимулятор	Соціологічне вибіркове опитування
		4.6. Частина респондентів, які вважають, що програми сприяння розвитку малого підприємництва забезпечують поліпшення умов діяльності суб'єктів малого бізнесу	Стимулятор	Соціологічне вибіркове опитування

Слід зазначити, що до системи показників для розрахунку ІРМБ включені не лише позитивні характеристики розвитку малого бізнесу (стимулятори), а й негативні (дестимулятори). Це зумовлено тим фактом, що останні несуть досить цінну інформацію щодо небажаних, але наявних факторів розвитку малого бізнесу у регіоні, тому їх врахування є актуальним.

Розроблена система показників допускає внесення у майбутньому необхідних коригувань і доповнень, пов'язаних зі змінами внутрішнього і зовнішнього середовища розвитку малого бізнесу в регіоні та відповідними змінами методології досліджень зовнішнього середовища його функціонування.

Враховуючи те, що майже всі показники розвитку малого бізнесу є іменованими величинами, необхідною процедурою методики є попереднє нормування відібраних показників, яке забезпечує співвимірність сформованої інформаційної бази.

Нормування виконується за різними формулами для

показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів. Це пов'язано з необхідністю уніфікації тих складових, за якими ранжування здійснюється від максимального до мінімального значень, та тих, за якими воно виконується в протилежному напрямку (показники-стимулятори знаходяться у прямому зв'язку з індексом розвитку малого бізнесу, показники-дестимулятори – в оберненому). Чим вище значення показника-стимулятора, тим вищий рівень розвитку досліджуваного об'єкта.

Нормування показників-стимуляторів здійснюється за формулою (1).

$$\tilde{x}_{kij} = \frac{x_{kij} - x_{kj \min}}{x_{kj \max} - x_{kj \min}} \quad (1)$$

де $\tilde{x}_{kij}$ – нормований i -тий показник k -тої компоненти ІРМБ на j -й території;

x_{kij} – значення i -го показника k -тої компоненти ІРМБ на j -й території;

$x_{kj \min}$ – мінімальне значення i -го показника k -тої компоненти ІРМБ на j -й території;

$x_{kj \max}$ – максимальне значення i -го показника k -тої компоненти ІРМБ на j -й території.

Нормування показників-дестимуляторів здійснюється за формулою (3.2.).

$$\tilde{x}_{kij} = \frac{x_{kj \max} - x_{kij}}{x_{kj \max} - x_{kj \min}} \quad (2)$$

Розрахунок компонент ІРМБ – показників, які характеризують окремі аспекти розвитку малого бізнесу, здійснюється за формулами (3), (4), (5) і (6).

$$I_{1j} = \sum_{i=1}^1 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (3)$$

$$I_{2j} = \sum_{i=1}^7 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (4)$$

$$I_{3j} = \sum_{i=1}^5 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (5)$$

$$I_{4j} = \sum_{i=1}^6 \tilde{x}_{kij} W_{kij} \quad (6)$$

де $j = \overline{1,18}$,

I_{kj} – значення k -ї компоненти ІРМБ на j -й території;

W_{kij} – вага, з якою i -тий показник k -ї компоненти враховується при розрахунку I_{kj} .

Результативний показник – регіональний індекс розвитку малого бізнесу у розрізі міст і районів регіону I_j – розраховується, виходячи з відносних показників окремих його аспектів I_{kj} , за формулою (7).

$$I_j = \sum_{k=1}^4 I_{kj} W_{kj} \quad (7)$$

де W_{kj} – коефіцієнт ваги k -ї компоненти ІРМБ.

Теоретично існує багато способів розрахунку ваг показників, з якими вони враховуються в інтегральному показнику. Одним із найпоширеніших є метод експертних оцінок.

Визначення і кількісна оцінка пріоритетів у розробленій системі показників експертним методом показали, що найважливішою складовою розвитку малого бізнесу є компонента економічних факторів розвитку малого бізнесу на відповідній території: цей індикатор впливає на ІРМБ з вагою, що рівна 0,4. Слабший вплив на визначення місця регіону на шкалі індексів розвитку малого бізнесу здійснюють соціальні фактори розвитку малого бізнесу, вага яких – 0,35; вагові коефіцієнти фактору транзакційних витрат та фактору настроїв суб'єктів малого бізнесу відповідно складають 0,15 та 0,1.

Пріоритет економічного аспекту розвитку малого бізнесу у системі індикаторів ІРМБ обґрунтовується тим, що саме він виступає основним показником розвитку підприємництва у регіоні. Економічні показники характеризують кінцеві результати впливу багатьох факторів на розвиток малого бізнесу, в тому числі і транзакційні витрати, настрої суб'єктів малого бізнесу, підтримку з боку державних органів. Від економічних показників залежить і соціальний ефект, який створює малий бізнес в економіці регіону чи країни. Економічний аспект розвитку у значній мірі визначає ситуацію щодо трьох інших компонент регіонального розвитку малого бізнесу.

Вагові коефіцієнти визначені за допомогою методу експертних оцінок. Ефективність застосування експертних оцінок у прогнозуванні забезпечується такими їх характеристиками [4]: об'єктивність; надійність; емпірична обґрунтованість; структурованість оцінок; відкритість. Експертне оцінювання передбачає кількісне вираження переваг суб'єкта при визначенні ступеня прояву тієї чи іншої ознаки об'єкта дослідження. Нами обрано таку форму оцінювання як послідовне порівняння [4]. При послідовному порівнянні найважливіший об'єкт отримує оцінку, яка дорівнює максимальній оцінці шкали, решта об'єктів отримують оцінки, які монотонно знижуються. Коли n експертів оцінюють m об'єктів за шкалою, де r – максимальна оцінка ($r < m$), яку отримує найважливіший об'єкт, то наступні об'єкти отримують оцінки $r-1$, $r-2$, ..., $r-m+1$. Середньозважена оцінка j -го об'єкта обчислюється як добуток середньої оцінки об'єкта на коефіцієнт використання шкали, який дорівнює відношенню суми експертних оцінок до максимально можливої суми оцінок (формула 8):

$$\overline{P}_j = \frac{\sum_{i=1}^n P_{ij}}{n} * \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m P_{ij}}{S_{\max}}, \quad (8)$$

де P_j - оцінка i – тим експертом j -го об'єкта;

$$S_{\max} = \frac{n * m(2r - m + 1)}{2}. \quad [4].$$

Вагові коефіцієнти показників у рамках компонент регіонального ІРМБ не є рівнозначними (таблиця 2).

Таблиця 2

Значення вагових коефіцієнтів індикаторів регіонального ІРМБ

№ п/п	Показник	Коефіцієнт ваги	
		W_{kj}	W_{kij}
1.	Компонента економічних факторів	0,4	
1.1.	Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення		0,08
1.2.	Зростання (зменшення) кількості малих підприємств до попереднього року		0,09
1.3.	Кількість малих підприємств, що реалізовували продукцію та надавали послуги, до загальної їх кількості		0,13
1.4.	Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами в містах і районах області у загальному показнику території		0,12
1.5.	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами на душу населення		0,11
1.6.	Валові капітальні інвестиції в основний капітал на малих підприємствах		0,07
1.7.	Темпи зростання валових капітальних інвестицій в основний капітал на малих підприємствах		0,09
1.8.	Витрати на інновації та інформатизацію		0,06
1.9.	Питома вага прибуткових малих підприємств		0,1
1.10.	Фінансовий результат (сальдо)		0,9
1.11.	Надходження до бюджету єдиного податку		0,06
2	Компонента соціальних факторів	0,35	
2.1.	Рівень зайнятості на малих підприємствах, відсотків до кількості населення у працездатному віці		0,1
2.2.	Кількість зайнятих на малих підприємствах		0,1
2.3.	Приріст кількості зайнятих на малих підприємствах		0,15

2.4.	Середньомісячна заробітна плата		0,1
2.5	Зростання (зменшення) середньомісячної заробітної плати		0,2
2.6	Кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб на 10 тис. осіб наявного населення		0,15
2.7	Зростання (зменшення) кількості зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб		0,2
3	Компонента транзакційних витрат	0,15	
3.1	Витрати пошуку інформації (витрати на пошук інформації про ринкову ситуацію, а також втрати від неповноти інформації)		0,1
3.2	Витрати ведення переговорів і укладення контрактів (у тому числі витрати на юридичне й нелегальне оформлення угод)		0,11
3.3	Витрати на реєстрацію бізнесу		0,21
3.4	Витрати на отримання ліцензії, дозволів, висновків		0,33
3.5	Витрати, пов'язані з доступом до приміщень і земельних ділянок комунальної власності		0,25
4	Компонента настроїв суб'єктів малого бізнесу	0,1	
4.1	Частка респондентів, які вважають, що місцева влада зацікавлена у розвитку підприємництва		0,12
4.2.	Частка респондентів, які вважають, що місцева влада допомагає тим, хто починає власну справу		0,12
4.3	Частка респондентів, які вважають, що місцева влада створює рівні умови для всіх		0,2
4.4	Частка респондентів, які вважають, що місцева інфраструктура сприяє розвитку бізнесу		0,25
4.5	Частка респондентів, які оцінюють ефективність державної підтримки малого бізнесу як низьку		0,16
4.6	Частка респондентів, які вважають, що програми сприяння розвитку малого підприємництва забезпечили поліпшення умов діяльності суб'єктів малого бізнесу		0,15

Висновки

Отже, використання в практиці методичного інструментарію оцінки рівня розвитку малого бізнесу, в основі якої лежить розрахунок регіонального ІРМБ, дає змогу проводити територіальні порівняння з метою визначення зон регіону, котрі в першу чергу потребують покращення тих чи інших

аспектів розвитку малого бізнесу. Зазначений індекс може бути використаний також для оцінки ефективності реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва. Розроблена система показників є відкритою і допускає внесення у майбутньому необхідних змін і доповнень відповідно до змін зовнішнього середовища розвитку малого бізнесу та методики його дослідження.

Список використаних джерел

- 1) Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010р. №1088.–Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.odpa.if.ua>
- 2) Програма економічного та соціального розвитку Закарпатської області на 2011 рік.– Електронний ресурс. Режим доступу:<http://www.carpathia.gov.ua/ua/367.htm>
- 3) Андрієнко В.Ю. Статистичні індекси в економічних дослідженнях. – К, 2004 р. – 119 с. – С. 13.
- 4) Бешелев С.Д., Гурвич Ф.Г. Математико-статистические методы экспертных оценок. – М.: Статистика, 1980. - 88 с.
- 5) Дадашев А., Гловацкая Н., Лазуренко С., Нешиной А., Эффективность поддержки малого предпринимательства// Вопросы экономики. - 2002. - № 7. -С.127-139.
- 6) Дочинець Н.М. Методика вимірювання розвитку консюмеризму в регіоні // Актуальні проблеми економіки. –2007. – №11(77). – С. 95-103.
- 7) Кампо Г.М. Дослідження зовнішнього середовища функціонування суб'єктів малого бізнесу в Закарпатській області// Актуальні проблеми економіки. –2007. - №11(77). – С.115-124.
- 8) Кондрат І. Ю. Факторно-результатний метод прогнозування розвитку економічної діяльності малого підприємства // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2001.-

№436. – С. 209-216.

- 9) Методика вимірювання людського розвитку регіонів України // [http://www.un.kiev.ua/ua/hdr/2001/NHDR%202001%20\(ua\)%20Annex%204.pdf](http://www.un.kiev.ua/ua/hdr/2001/NHDR%202001%20(ua)%20Annex%204.pdf).
- 10) Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 408 с.
- 11) Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392 с.

Кампо Г., Дочинец Н. Измерение уровня развития малого бизнеса региона.

В статье представлены методические рекомендации для измерения уровня развития малого бизнеса в городах и районах Закарпатской области, в основе которых лежит построение и расчет синтетического показателя - индекса развития малого бизнеса. Данный показатель позволяет разработать дифференцированный подход к управлению развитием малого бизнеса в пределах региона.

Ключевые слова: *малый бизнес, индекс, бизнес-среда.*

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ ВИМІР ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Стаття присвячена вивченню проблем і виокремленню перспектив розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Угорщиною. Значна увага приділена розвитку правового аспекту транскордонного співробітництва регіонів двох сусідніх країн Європи.

Ключові слова: Україна, Угорщина, ЄС, інтеграція, транскордонне співробітництво, регіон.

Взірцем цивілізованої міжнародної та транскордонної співпраці є досвід двосторонніх міжнародних та міжрегіональних взаємовідносин України й Угорщини наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття у центральноевропейському регіоні, на думку провідного наукового співробітника Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України Єви Кіш [1]. Адже саме двосторонні міжнародні відносини України та Угорщини як двох незалежних держав протягом 90-х років ХХ століття та на початку ХХІ століття слугують прикладом прагматичної міжнародної співпраці у Центральній Європі. Угорщина однією з перших визнала незалежність України і, таким чином, зробила перший крок до встановлення та формування рівноправних, добросусідських двосторонніх відносин. Фундаментом політико-правового партнерства між двома державами стало підписання 3 грудня 1991 року в Києві Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Угорською Республікою. Симптоматично, що вже через три дні після підписання Протоколу, тобто 6 грудня 1991 року, було підписано Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою, який

згодом – 1 липня 1992 року - було ратифіковано Верховною Радою України.

У розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Угорщиною особливе місце відводиться межуючим прикордонним регіонам: Закарпатській області, Україна та області Саболч-Сатмар-Берег, Угорщина. Закарпатська область є одним із західних прикордонних регіонів України, знаходиться на перетині державного українського кордону з чотирма європейськими державами: Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією. Сусідня область Саболч-Сатмар-Берег (північно-східний регіон Угорщини) межує з адміністративно-територіальними одиницями трьох держав - Словаччини, України й Румунії. Це дозволяє зазначеним територіям формувати і ефективно здійснювати на міжрегіональному рівні багатостороннє транскордонне і єврорегіональне співробітництво [2].

Правова система регулювання українсько-угорського транскордонного співробітництва складається з двох підсистем: міжнародно-правової та національної. Основою розвитку міжнародних відносин транскордонного співробітництва України із Угорщиною є, насамперед загальноєвропейські норми і принципи, закріплені в документах Ради Європи. Європейська Рамкова Конвенція, разом із двома додатковими протоколами, становить загальні правові засади транскордонного співробітництва регіонів держав Європи, в тому числі України і Угорщини [3].

На національному рівні *стаття 8 Договору* про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою, зобов'язує Сторони всіляко сприяти розвитку контактів між регіональними і місцевими органами самоврядування, а також заохочувати транскордонне співробітництво у всіх галузях, всебічно сприяти розширенню контактів між своїми громадянами як на індивідуальній основі, так і по лінії державних, громадських та інших організацій (стаття 9).

Утім, одним з найголовніших документів, що регулюють взаємовідносини суб'єктів транскордонної кооперації між органами місцевого та регіонального самоврядування України та Угорщини, є *Угода про транскордонне співробітництво*, яка була підписана 11 листопада 1997 року в Будапешті, де, зокрема, зазначалося (стаття 7), що подібна співпраця між територіями України та Угорщини може здійснюватися в таких сферах:

- розвиток населених пунктів і регіонів;
- транспорт та зв'язок;
- енергетика;
- охорона навколишнього середовища;
- охорона водних ресурсів та їх раціональне використання;
- забруднення повітря та зниження рівня шуму;
- освіта, професійне навчання, наукові дослідження; охорона здоров'я;
- туризм;
- проблеми населення прикордонної зони;
- питання, пов'язані із створенням та функціонуванням контрольно-пропускних пунктів;
- транскордонне економічне співробітництво;
- гуманітарне співробітництво [4].

В Угорській Республіці саме *Державна концепція розвитку територій* визначає принципові напрями розвитку регіонів як двох взаємозв'язаних систем:

1. Принципові напрями просування міжнародної інтеграції. Угорська територіальна політика сприяє адаптації регіональної політики Європейського Союзу, збалансованому розвитку прикордонних територій, підтримує розроблення загальноєвропейської

стратегії розвитку територій, повноцінне включення регіонів, насамперед депресивних, до європейської територіальної та економічної структур. У Концепції виокремлено важливість співробітництва із сусідніми державами, особливо у розвитку економіки, спільному захисті природних багатств і ресурсів та сприянню розроблення і реалізації спільних концепцій територіального розвитку.

2. Національні цілі, напрями та завдання розвитку регіональної політики. Згідно із Законом УР XXI від 1996 року про розвиток та впорядкування регіонів до загальних цілей розвитку територій можна віднести сприяння розвитку соціальноорієнтованої ринкової економіки, розповсюдження інноваційних процесів, а також створення регіональних структур, що відповідають соціальним, економічним цілям та цілям охорони навколишнього середовища [5].

На транскордонному рівні стосовно безпосередньої співпраці регіонів України та Угорщини - Закарпатської області та регіону Саболч-Сатмар-Берег, *Державна концепція розвитку територій* визначає такі пріоритетні цілі:

- у сфері економічного розвитку першочерговим є збереження та селективний розвиток створеного промислового потенціалу, інтегрований розвиток аграрної галузі, краще використання регіональних особливостей для розвитку туризму. Щодо міста Ніредьгаза, то Концепція виділяє необхідність посилення його функцій як науково-освітнього центру. Також виокремлюється розвиток підприємницької зони Загонь та створення логістичного центру на українсько-угорському прикордонні;
- щодо розвитку людських ресурсів, то акцентовано на потребі підвищення рівня загальної освіти, її диференційованому розвитку, перетворення міста Ніредьгаза в університетський та інноваційно-технологічний центр;

- стосовно розвитку технічної інфраструктури, то до найважливіших завдань належить розбудова автотраси МЗ до Полгара, і далі – до українсько-угорського кордону; розбудова швидкісної траси МЗ – Дебрецен; розвиток каналізаційної та очисної систем; розширення і подальший розвиток водоочисної системи у Ніредьгазі, поліпшення якості питної води, а у галузі водного господарства – охорона від паводків на українсько-угорському прикордонні.

Якщо говорити про *двосторонню співпрацю*, то показовим прикладом реальної та стратегічно виваженої транскордонної співпраці прикордонного регіону України – Закарпаття - з прикордонним регіоном Угорщини - Саболч-Сатмар-Берег, слугує Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини, прецедент складення якої не існує більше по периметру кордону України.

Угорщина і Україна розробили цей документ, беручи до уваги традиції двостороннього прикордонного співробітництва, наявну інфраструктуру на кордоні і в прикордонних регіонах; виходячи із спільної мети інтеграції до Європейського Союзу, усвідомлюючи важливість спорудження V європейського транспортного коридору як важливої з'єднувальної ланки між Заходом та Сходом, враховуючи різницю у темпах інтеграції двох країн в Європейський Союз, усвідомлюючи важливість створення належних умов на українсько-угорському кордоні та мінімізації можливих негативних явищ у торговельно-економічній галузі і сфері людських контактів, що пов'язані із вступом Угорщини до ЄС.

Основними напрямками розвитку українсько-угорського прикордонного співробітництва, відповідно до Концепції, є такі:

- 1) розбудова українсько-угорського кордону;
- 2) облаштування зони міжнародних транспортних коридорів, зокрема участь у розвитку європейських транспортних коридорів, а саме V транспортного коридору "Трієст-Любляна-Будапешт-Львів-Київ", який є важливим елементом на шляху "Європа-Кавказ-Азія";

- 3) охорона навколишнього середовища, попередження транскордонного забруднення, захист екосистем та водних ресурсів від забруднення, поступова імплементація норм Європейського Союзу (Water Framework Directive) для раціонального водокористування у басейні р.Тиса;
- 4) співробітництво у розвитку туристично-рекреаційного комплексу, розвиток різних форм туризму, а саме: лікувально-оздоровчого, маршрутно-пізнавального (високогірний екотуризм, сільський), спортивного (гірсько-лижний) та необхідної для цього інфраструктури;
- 5) створення умов, стимулювання розвитку малого підприємництва у прикордонних регіонах, запровадження інформаційної мережі, банку даних для пошуку партнерів, сприяння розвитку виробничої інтеграції та кооперації в харчовій та переробній промисловості;
- 6) сприяння розвитку національних меншин, встановлення контактів та вивчення досвіду вирішення національних проблем та організації самоврядування національних меншин, забезпечення їх культурно-освітніх потреб [6].

Таким чином, вже з 2004 року, коли Угорщина стала повноправним членом ЄС, відбулася переоцінка форм розвитку прикордонних регіонів Угорщини, подібно як і України, відповідно до принципів регіональної політики Європейського Союзу. На сьогодні вкрай необхідним є перенесення транскордонного співробітництва у нові рамки його фінансування Європейською Комісією з метою зменшення відмінностей у розвитку двох прикордонних регіонів України та Угорщини, активізації економічного розвитку завдяки господарській діяльності, використанню людських ресурсів, інфраструктури та розвитку навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: Монографія / Єва Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – С.9-10.
2. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіо Україна”. – Київ : КІС, 2004. - С. 126-132.
3. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.
4. Border and Cross-border Co-operation in the Central European Transformation Countries. Debrecen. – pp.129-136.
5. На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. Інститут Схід-Захід. – Київ : Логос, 2000. – С. 13-34.
6. Регіональна політика в країнах Європи. Інститут Схід-Захід. – Київ : Логос, 2000. – С. 28-61.

Кулчар Т., Иллар К. Украинско-венгерское измерение трансграничного сотрудничества.

Статья посвящена изучению проблем и определения перспектив развития трансграничного сотрудничества между Украиной и Венгрией. Значительное внимание уделено развитию правового аспекта трансграничного сотрудничества между регионами этих стран.

Ключевые слова: *Украина, Венгрия, ЕС, интеграция, трансграничное сотрудничество, регион.*

УДК 327(477)(477.87)(437.6)

Л. КАМПОВ

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНИХ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИХ ПРОЕКТІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті йде мова про важливість виконання проектів транскордонного співробітництва для України. Дається аналіз стану реалізації проектів транскордонного співробітництва за участю України і Словаччини, їх результатів.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, ЄІСП, спільні українсько-словацькі проекти, програма прикордонного співробітництва, Карпатський регіон.

Актуальність теми дослідження. Розвиток транскордонного співробітництва і прикордонної інфраструктури є для Закарпатської області одним із найбільш пріоритетних напрямів, адже вона межує з чотирма країнами Європейського Союзу. На сьогодні область має тісні економічні та гуманітарні зв'язки зі всіма прикордонними регіонами сусідніх країн, у тому числі зі Словаччиною. Зокрема, підписано угоди про співпрацю з Пряшівським і Кошицьким самоврядними краями Словаччини.

Програми транскордонного співробітництва дозволяють розв'язати багато проблем регіонів – розвивають малий та середній бізнес, туризм, торгівлю, транспорт, прискорюють впровадження новітніх технологій.

Саме міжнародні проекти є тими «точками росту», які помітно впливають і на економіку, і на рівень культури держави в цілому. Завдяки допомозі Євросоюзу українські прикордонні регіони здатні поступово перетворитися на

осередки європейського розвитку, які здійснять європейські прагнення України [1].

Виклад основного матеріалу. Ще чотири роки тому допомога Європейського Союзу країнам Європейської програми сусідства (ЄПС), а серед них і Україні, надавалася в межах різних програм, включаючи TACIS, MEDA, PHARE та інші. А з 1 січня 2007 року вся допомога прикордонним областям надається в рамках нового фінансового інструменту для країн, що охоплюються ЄПС, – Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП), який включає не лише національні, але й міжнаціональні, регіональні, тематичні і, звичайно, транскордонні програми [2].

Згідно зі Стратегією транскордонного співробітництва ЄС на 2007 – 2013 роки, ці програми спрямовані на виконання чотирьох взаємопов'язаних завдань [3]:

- сприяння економічному та соціальному розвитку в прикордонних районах;
- співпраця в подоланні спільних викликів у таких сферах як навколишнє середовище, охорона здоров'я, попередження й боротьба з організованою злочинністю;
- забезпечення ефективних і безпечних кордонів;
- сприяння поширенню міжлюдських контактів.

На сучасному етапі Євросоюз виділяє для Закарпаття 6,3 млн. грн. на реалізацію 13 проектів у межах Програми прикордонного співробітництва європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007-2013 [4]. Метою цієї програми є підтримка за допомогою Європейського Союзу заходів, спрямованих на інтенсифікацію та поглиблення соціально-економічного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів, що мають спільний кордон.

Можна навести кілька прикладів перших успішних проектів українсько-словацького транскордонного співробітництва. Серед них:

- проект словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму (Неприбуткова організація «Панонія»);
  - комплексне дослідження можливостей використання біомаси в угорсько-словацько-українському прикордонному регіоні (Агентство регіонального розвитку і прикордонного співробітництва «Закарпаття»);
  - проект сприяння підприємництву уздовж словацько-українського кордону (Асоціація розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI вік») тощо.
- Розглянемо детальніше деякі з цих проектів.

Так, наприклад, метою *проекту словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму* [5] було підвищення транскордонних туристичних потоків між Закарпаттям та регіоном Нижній Земплін у Словаччині. Бюджет проекту складав 247,155 євро. Період виконання – з 02.08.2006 до 01.10.2007 рр.

Основна діяльність:

- створення спільної мережі туристично-інформаційних центрів та офісів, налагодження обміну інформацією між Україною та Словаччиною у сфері туризму;
- видання туристичного путівника і вказівних табличок;
- проведення конференцій та семінарів;
- проведення міжнародного фестивалю народної культури та фольклору.

Проект виконувала Регіональна туристична асоціація регіону Нижній Земплін (Словаччина).

Партнери проекту: Товариство соціально-культурного розвитку “Панонія” (Україна).

24 липня 2008 року в Ужгородському районі Закарпатської області та в Кошицькому самоврядному краї (Словаччина) розпочався проект транскордонного співробітництва «*Чиста вода*», що фінансується Європейською Спільнотою в рамках Програми «Угорщина – Словаччина – Україна».

Метою проекту є поліпшення стану охорони навколишнього середовища у сфері управління водними ресурсами на транскордонній території трьох держав.

Вартість проекту понад 600 тис. євро. На першому етапі мало вирішуватись питання водовідведення та обладнання очисними спорудами українських сіл Кінчеш, Часлівці і Коритняни з використанням досвіду Кошицького краю (Словаччина).

Спершу делегація Ужгородського району побувала в м. Кошице, де вивчала досвід сусідів. Керівники району, головний санітарний лікар, голови сільських рад познайомилися з технологіями очистки стічних вод, що найбільше використовуються у сільській місцевості Словаччини. А далі почалися постійні контакти між учасниками проекту – семінари, конференції, засідання робочих груп, під час яких до найдрібніших деталей визначалась послідовність кроків до поставленої мети – проводились тренінги щодо створення та управління проектами водовідведення, будівництва очисних споруд, розвитку громад прикордонних регіонів. Цільовою аудиторією цих заходів, які проводилися по обидва боки кордонів, були представники неурядових організацій та громадськості, приватних компаній, комунальних служб, а також органів місцевого самоврядування.

«Словаччина володіє досить великим досвідом очистки води, – розповідає директор Агентства регіонального розвитку і прикордонного співробітництва «Закарпаття» Валерій Грищенко. – Наразі у сільській місцевості Ужгородського району існує значна проблема із очисткою стічних вод. Ми раді, що європейська спільнота у рамках Програми сусідства виділила фінансування на прикордонний регіон, і сподіваємося, що досвід сусідів додасть представникам наших громад знань, впевненості і бажання організувати подібне у себе вдома. І згодом ми, вперше в Ужгородському районі, спільно побудуємо очисні споруди і запровадимо тут успішний європейський досвід» [6].

Досвід перших учасників проекту швидко перейняли й інші місцеві громади.

Проект **ІКАРУС** – *Інтенсифікація комунікації та співробітництва інституцій регіонального розвитку України та Словаччини* [7], – реалізовувався протягом квітня 2009 – листопада 2010 рр. Місцем реалізації проекту були такі регіони: Словаччина – Кошицький край, райони: Собранце та Требішов, мікрорегіони: Коромля, Бороло, Тройгранічіє; Україна – Закарпатська область.

Основна мета проекту – підвищення освітнього рівня місцевих зацікавлених кіл у окремих мікрорегіонах Кошицького краю, що безпосередньо межують з Україною, з метою підвищення зацікавленості у суспільних справах та збільшенні їх спроможності щодо вирішення своїх економічних, соціальних, культурних та екологічних проблем і передача цих навичок українським партнерам через механізм співробітництва.

Результатами проекту стали освітні заходи, аналіз стратегій, розроблення чи вдосконалення стратегій, семінари, стажування українських студентів.

Проект «SUREC» (*серпень 2009 – квітень 2011 рр., 469 960 євро*) [8; 9]

У рамках проекту працювало п'ять команд дослідників у п'яти дослідницьких напрямках:

- Шенген і зовнішній кордон ЄС;
- ENPI і її вплив на взаємовідносини;
- діалог з питань енергетики;
- регіональний розвиток та транскордонне співробітництво;
- європейська безпека, НАТО і Україна.

З 2009 року Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики (RC SFPA) та Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень (NISS) в

м.Ужгороді провели 8 конференцій у регіонах (Ужгород, Пряшів) і в обох столицях (Київ і Братислава). Партнери вивчали питання транскордонного співробітництва, європейської та трансатлантичної безпеки, регіональної співпраці в рамках групи V4 + Україна та відношень між ЄС та Україною. Їх метою було піднесення перспектив максимального наближення України до Європейського Союзу. Крім того, Словацька асоціація зовнішньої політики та Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м.Ужгороді разом організували детальне вивчення роботи контрольно-пропускних пунктів і поширюючи інформацію про це, запропонували умови спрощеного перетину кордону, спонсорування зусиль з метою створення уявлення про зазначену сферу діяльності у рамках регіону і ширшого європейського співтовариства.

Великий успіх мав і міжнародний літній університет під назвою «Східна політика: сусідство, ідентичність і безпека», проведений в Пряшеві 12 – 17 липня 2010 року, в якому взяли участь 40 студентів, переважно з України.

Заходи, здійснені в ході реалізації проекту, значною мірою допомогли Україні у зміцненні її потенціалу при веденні переговорів про подальшу реалізацію Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, а також інструментів Східного партнерства.

Відмінним секторальним наслідком проекту стала ініціатива створення чотирьох робочих груп експертів, які вже нині допомагають українській владі у підготовці національної позиції в переговорах з ЄС щодо Угоди про асоціацію, зону вільної торгівлі і лібералізацію візового режиму в рамках наступного нашого проекту – Національний конвент України щодо ЄС.

Значна частина проекту охоплювала дослідження у сфері розвитку транскордонної співпраці і ліквідації бар'єрів, пов'язаних з шенгенським кордоном. Крім розроблення експертних висновків, позитивним наслідком є суттєве збільшення співробітництва в прикордонній області.

Багато зроблено і в сфері вивчення можливостей співпраці у питаннях безпеки, навіть всупереч тому, що ця тема на політичному рівні після зміни влади в Україні в 2010 р. відійшла на задній план. У межах проекту досягнуто значних професійних результатів, які стосуються, наприклад, можливостей словацької допомоги при реформуванні Збройних сил України та поліпшення цивільно-військових відношень в Україні, і навіть можливостей і потреб взаємного співробітництва при розбудові системи протиракетної оборони в Європі.

Успішною частиною проекту був трансфер словацького ноу-хау у сфері економічних і соціальних реформ, причому найбільший інтерес української професійної громадськості викликали податкова реформа, фіскальна децентралізація, пенсійна реформа і заходи щодо вирішення економічної кризи. У рамках проекту науковці займалися питаннями, пов'язаними з підтримкою взаємної торгівлі та інвестицій або, наприклад, передачею досвіду з підтримки депресивних зон і побудови промислових і технологічних парків.

Не менш важливим якісним результатом проекту є створення дослідницької співпраці з норвезькими організаціями. Норвезький партнер NUPI Осло вніс до фахової частини проекту альтернативні погляди на зазначену проблематику. Незамінним був внесок норвезьких експертів у професійну дискусію стосовно моделей можливої співпраці і взаємної інтеграції ЄС і України, у тому числі у вирішення проблемних питань щодо зони вільної торгівлі.

За термін реалізації проекту проведено 8 міжнародних конференцій в Україні та Словаччині; видано 5 спільних колективних монографічних досліджень, 13 політичних рекомендацій (policy paper) для владних структур обох країн та 6 newsletter; 53 українських і словацьких експертів та представників Державної прикордонної та митної служб України і Словаччини пройшли стажування із згаданої тематики, як в Україні, так і в Словаччині; проведено

Міжнародний літній університет з тематики європейської інтеграції для студентів обох країн. Загалом до реалізації проекту було залучено більше 1000 учасників по обидва боки кордону.

У рамках Норвезького механізму загалом реалізовано 25 українсько-словацьких проектів, серед яких 2 проекти за партнерської підтримки Асоціації «МАІРР», які визнано успішними та ефективними в сфері розвитку транскордонного співробітництва, а саме [10]:

1. Проект «Зелені полонини – зелена магістраль для розвитку туризму та співпраці». Основний партнер – Агенція регіонального розвитку «Полонина», Українські партнери проекту: Міжнародна асоціація «МАІРР», Молодіжна організація «Екосфера», Великоберезнянська районна рада; словацькі партнери: село Стакчин та Регіональний центр захисту навколишнього середовища, Стакчин.

2. Проект «Вігорлатські вузькоколійки». Основний партнер: Агенція регіонального розвитку «Шірава». Партнери проекту: Міжнародна асоціація «МАІРР», Пряшівська група велосипедистів, Клуб словацьких туристів м.Михайловец, Регіональне відділення асоціації муніципалітетів в м.Собранце, Агенція регіонального розвитку Бороло, Агенція регіонального розвитку «Полонина», Агенція регіонального розвитку в м.Кошице.

У рамках проекту «Зелені полонини – зелена магістраль розвитку туризму та співпраці» розроблено концепцію розвитку туризму і карту «Зелена магістраль туризму», на якій визначені кінні, пішчі, мото- та велосипедні туристичні шляхи і розроблено 8 сателітних проектів, серед яких 2 вже отримали фінансування в рамках Програми ENPI «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007-2013, а саме: «Європейська школа обміну досвідом» та «Транскордонний парламент».

Новий комунікаційний інструмент розвитку транскордонного співробітництва «Транскордонний парламент», розроблення якого підтримано Європейським Союзом у рамках

програми ENPI «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007-2013, спрямований на зміцнення існуючих та розвиток нових двосторонніх партнерств. ІСТ-інструмент, що розробляється Агенцією регіонального розвитку «Полонина», запропонований для обміну інформацією та кращими практиками і спрямований на об'єднання інформаційних ресурсів та підвищення потенціалу розвитку транскордонного співробітництва через використання внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів прикордонних країн, міжнародних фондів, у тому числі, програм Норвезького механізму.

3 січня 2011 року в Закарпатській області розпочалася реалізація українсько-словацького транскордонного проекту *“Освіта про європейські цінності”* [11] в рамках Програми транскордонного співробітництва ЄІСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 рр.

Мета проекту – налагодити взаємне порозуміння молодих людей і педагогів через програми обміну, будувати взаємні відносини на програмні аспекти для організованих та неформальних методів навчання, орієнтованих на освіту відповідального єврогражданства в спільній Європі.

Партнерами у проекті виступають шкільний інтернат м. Кошице (Кошицький край, Словаччина), а також Центр європейської інтеграції та транскордонного співробітництва (Закарпатська область, Україна).

Реалізація цього проекту дасть учасникам можливості не лише здобуття важливих знань та навичок європейської освіти в інтересах європейських цінностей, але й зустрічей з учнями, студентами та педагогами Словаччини. Водночас проект сприятиме поліпшенню обізнаності молоді, створенню партнерств і багатьох неформальних відносин серед молоді та педагогів, безпосередніх учасників заходів. Створені партнерські зв'язки підтримуватимуться протягом тривалого часу після завершення проекту.

До участі в проекті залучатимуться здібні студенти та педагоги освітніх закладів, які навчаються та працюють у

Закарпатської області і Кошицькому краї, а також відзначені за успіхи в навчанні, науковій і громадській діяльності.

Не менш важливим проектом транскордонного співробітництва України і Словаччини є «*Створення нових транскордонних можливостей: консультування і тренінги для підприємців*» [12]. Термін його реалізації – 2011 – 2013 рр.

Основна мета проекту полягає у сприянні росту економічної незалежності і ділової успішності підприємців прикордонних регіонів Словаччини і України. Головними його завданнями визначено збільшення кількості успішних транскордонних ділових зв'язків та досягнення зростання торговельного обороту.

Проект базується на трьох ключових напрямках діяльності:

1) промоуція та просування можливостей для спільного інвестування бізнес-партнерів прикордонного регіону України і Словаччини;

2) консультаційний супровід транскордонних бізнес-проектів між партнерами України і Словаччини;

3) проведення навчально-практичної тренінгової програми тривалістю 18 місяців, спрямованої на удосконалення навичок підприємців, керівників підприємств та менеджерів середньої ланки для розроблення і впровадження спільних комерційних проектів.

Цього року розпочалася реалізація ще одного проекту в сфері розвитку туризму «*Карпатський регіон як привабливий пункт туристичного призначення*». Його учасниками, крім України (*громадська організація Карпатська фундація – Україна*) та Словаччини (*організація «Кошице – 2013»*), є Румунія (*Карпатська фундація – Румунія, філія Бая-Маре*) і Угорщина (*орган місцевого самоврядування м. Шарошпотока*).

Проект реалізується і фінансується Європейським Союзом у рамках Програми транскордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» 2007 – 2013.

Головна мета проекту – позитивно вплинути на туристичний ринок для збільшення кількості відвідувачів прикордонних територій. Такої мети автори проекту прагнуть досягти шляхом [13; 14]:

- розроблення стратегії транскордонного управління пунктами туристичного призначення і плану дій, які в подальшому будуть впроваджуватися партнерами на місцевому рівні;
- створення неофіційного міжнародного туристичного кластера туризму;
- реалізації партнерських проектів, що сприятимуть подальшому розвитку туристичного продукту регіону;
- проведення міжнародних конференцій з тематики інновацій у сфері туризму;
- розроблення платформи для співпраці ключових гравців туризму в кожній області шляхом об'єднання державного та приватного секторів.

Цільовими групами, які візьмуть участь у реалізації проекту, є державні структури місцевого та обласного рівнів, асоціації, організації, малі та середні підприємства, підприємці та неурядові організації, що працюють у сфері туризму, навчальні установи, що спеціалізується на туризмі. Непрямою цільовою групою, відповідно, є широке коло споживачів туристичних послуг та установи, які беруть участь у розробленні туристичної політики на рівні регіонів.

Виконавці проекту планують здійснити спільне маркетингове дослідження, включаючи брендинг і імідж розвитку туризму, а на його основі розробити навчальну програму.

Вартість цього проекту – **220 000 євро**. Термін виконання – **24 місяці** (з 27.01.2011 по 26.01.2013 рр.).

Зокрема, 20 квітня 2011 року в м. Кошице (Словаччина) була проведена стартова конференція.

Безумовно, виконання такого проекту зможе значно підвищити туристичну привабливість Карпатського регіону і підняти рівень його розвитку на вищій щабель.

Висновки. Таким чином, реалізація спільних проєктів у сфері транскордонного співробітництва, зокрема українсько-словацьких, сприятиме спільності дій учасників транскордонного співробітництва, впровадженню двосторонніх проєктів у галузі освіти і науки, охорони здоров'я та навколишнього середовища, туризму, сільського господарства, в облаштуванні прикордонної інфраструктури, розвитку малого і середнього бізнесу тощо.

Список використаних джерел

1. Транскордонне співробітництво допоможе Україні стати частиною «Європи регіонів» // Україна – Євросоюз у деталях. – 2010. – №3. – 16 с. – С. 2-3.
2. Транскордонне співробітництво: панорама взаємодії // Україна – Євросоюз у деталях. – 2010. – №3. – 16 с. – С. 4-5.
3. ENPI Cross-border Cooperation Strategy Paper 2007-2013: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_cross-border_cooperation_strategy_paper_en.pdf
4. На Закарпатті Євросоюз фінансує 13 проєктів з транскордонного співробітництва: [Електронний ресурс] // Портал «Європейський простір». – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/view/246690.html>
5. Каталог проєктів-переможців Програми сусідства Угорщина-Словаччина-Україна 2004-2006: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Програми прикордонного співробітництва ЄІСП «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна». – Режим доступу: www.huskroua-cbc.net/uploads/editors/HUSKUA%20Catalogue.pdf
6. «Чиста вода»: хроніка співпраці // Україна – Євросоюз у деталях. – 2010. – №3. – 16 с. – С.9.

7. Проект ІКАРУС – Інтенсифікація комунікації та співробітництва інституцій регіонального розвитку України та Словаччини: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Агентства регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття». – Режим доступу: www.arr.com.ua/files/sitefiles/projects/prj14.pdf
8. Бенч Владімір. Два роки Словацько-українського дослідницького та навчального центру // SUREC newsletter. – Братислава, 2011. – №2. – С. 1-4.
9. Геір Флікке. Перетин кордонів: SUREC і далі // SUREC newsletter. – Братислава, 2011. – №2. – С. 7-8.
10. Носа Н., Густяк С. Презентація результатів проектів, реалізованих в рамках Норвезького механізму: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міжнародної асоціації інституцій регіонального розвитку «МАІРР». – Режим доступу: http://iardi.org/index.php?news_id=128
11. Українсько-словацький транскордонний проект «Освіта про європейські цінності»: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Центру європейської інтеграції та транскордонного співробітництва. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.org/ua/programs/upbringing-towards-european-values/aboutproject.html>
12. Проект HUSKROUA/0901/037. Створення нових транскордонних можливостей: консультування і тренінги для підприємців: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Асоціації розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI вік». – Режим доступу: <http://uzhgorod-sme.org/wp-content/uploads/2011/03/Opis-projektu.pdf>
13. Projekt «Karpatský región ako atraktívna turistická destinácia» [Електронний ресурс] // Košice 2013: Európske hlavné mesto kultúry. – Режим доступу: <http://www.kosice2013.sk/sk/karpatsky-region-ako-atraktivna-turisticka-destinacia>
14. Закарпаття – учасник міжнародного проекту

«Карпатський регіон як приваблива туристична
дестинація» [Електронний ресурс] // Карпатські новини.
– Режим доступу: <http://karpatnews.in.ua/news/20755>

*Кампов Л. Степень реализации общих украинско-
словацких проектов трансграничного сотрудничества.*

*В статье идет речь о важности выполнения проектов
трансграничного сотрудничества для Украины. Дается анализ
степени реализации проектов трансграничного сотрудничества
при участии Украины и Словакии, их результатов.*

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество,
Европейский инструмент соседства и партнерства (ЕИСП),
общие украинско-словацкие проекты, программа пограничного
сотрудничества, Карпатский регион.

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються проблеми регіонального розвитку та транскордонного співробітництва в Україні в умовах політики європейського сусідства. Показано переваги транскордонного співробітництва у процесі інтеграції країни у світове господарство. Визначено основні перешкоди на шляху до участі регіонів у транскордонному співробітництві та запропоновано заходи щодо їх подолання.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, регіональний розвиток, регіональна політика, інтеграція.*

Розширення українсько-євросоюзівського кордону призвело до необхідності вирішення широкого спектра проблем, зумовлених новим статусом держави у взаєминах із західними сусідами. Зокрема, постало завдання перегляду пріоритетів розвитку регіонів України з огляду на більш ширше їх залучення до процесів транскордонного співробітництва.

Тривалий час на транскордонні регіони були покладені функції, пов'язані з розвитком інфраструктури прикордонних територій, нарощенням обсягів зовнішньоекономічної діяльності та підтримання дружніх контактів з сусідніми країнами особливо в районах компактного проживання національних меншин. Європейський вектор інтеграції України зумовив виконання транскордонними регіонами нових завдань щодо їх діяльності в нових умовах.

Розвиток регіонального транскордонного співробітництва в Україні стає одним з важливих напрямів європейської

інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні і починає посідати провідне місце у процесі формування регіональної політики. В полі вивчення цього питання лежить безпосередньо можливість вивчення розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва.

Актуальність теми полягає в тому, що транскордонне співробітництво в сучасних політико-економічних умовах набуває все суттєвішого значення для всебічного розвитку прикордонних регіонів України, пошуку та використання нових ефективних форм співпраці.

Проблемам розроблення та реалізації регіональної політики транскордонного співробітництва в умовах інтеграції України до глобального геополітичного та економічного простору присвячена значна кількість наукових праць: І. Артюмова, П.Беленького, З.Герасимчук, М.Долішнього, Є.Кіш, В. Козик, Н. Мікули, А. Мокія, В. Новицького, О. Передрія, Є.Савельєва, П. Токаря, С. Устича та інших.

Мета дослідження – пошук механізмів удосконалення транскордонного співробітництва в умовах перезавантаження відносин між Україною та ЄС.

Об'єктом дослідження є регіональне транскордонне співробітництво.

Предметом дослідження є розвиток транскордонного співробітництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні міжнародні відносини характеризуються інтенсивними інтеграційними процесами, серед яких важливу роль відіграє транскордонне, регіональне та міжрегіональне співробітництво. Україна, завдяки вигідному геополітичному положенню має великі потенційні можливості щодо його розвитку, оскільки 19 з 25 регіонів держави є прикордонними, а зовнішній кордон є найдовшим серед європейських країн.

На сьогодні в Україні транскордонне співробітництво є одночасно інструментом розвитку прикордонних територій

та чинником реалізації її євроінтеграційних прагнень, що відображено у Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 року та Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки [11].

Розглядаючи транскордонне співробітництво прикордонних областей України і сусідніх країн, умовно його можна розділити на два «напрями»: транскордонне співробітництво, що відбувається на кордоні України з ЄС, і транскордонне співробітництво уздовж кордонів колишніх радянських республік. Для того, щоб обидва вищезазначені напрями співпраці були ефективними, необхідно подолати відставання українських територій від територій країн-членів ЄС в обсягах залучених іноземних інвестицій та у загальному рівні економічного розвитку, адже ефективність діяльності євро регіонів є можливою лише за умови рівноправності партнерів та скоординованої цілеспрямованої діяльності з пошуку спільних проблем та реалізації комплексної, цільової та зваженої інвестиційної політики.

Сучасний динамічний розвиток європейської інтеграції, вже за умов розширеного на схід Євросоюзу, потребує виокремлення нових пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва України та сусідніх держав. Більше того, геополітичні зміни, зокрема, в регіоні Центральної і Східної Європи, внаслідок розширення ЄС на схід також вимагають формування транскордонних відносин за європейськими стандартами. При цьому слід звернути особливу увагу на те, що з 2004 року транскордонне співробітництво між Україною (не членом ЄС) і Польщею, Словаччиною та Угорщиною (членами ЄС) має здійснюватися згідно з європейськими нормами і принципами в контексті формування і реалізації науково обґрунтованих спільних концепцій розвитку прикордонних територій сусідніх держав включно [10].

Перш за все, при виділенні чинників негативно-го впливу на транскордонне співробітництво регіонів

України, потрібно звернути увагу на суттєві невідповідності української законодавчої бази європейським стандартам. Серед інших чинників, що стримують розвиток транскордонного співробітництва в Україні, можна назвати такі, як: недооцінка владою транскордонного співробітництва як інструменту територіального розвитку і покращення життя населення прикордонних регіонів; відсутність як з боку уряду, так і з боку місцевих органів влади України навичок спільного планування розвитку прикордонних територій; недостатній рівень фінансової підтримки спільних транскордонних проектів.

В умовах інтеграційних процесів роль транскордонного співробітництва визначається можливістю прискорення процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, щонайменше, до середньоевропейського рівня та досягнення вільного руху товарів, людей і капіталів через кордон до повної інтегрованості простору [8]. Особливої ваги набуває питання залучення та ефективного використання фінансових ресурсів, насамперед, раціоналізації внутрішнього інвестування та активізації зовнішнього.

У світлі програм транскордонного співробітництва співпраця здійснюється на декількох рівнях: міжнародному, державному, регіональному та місцевому. Поки що Україна не має достатнього потенціалу для ефективного співробітництва на міжнародному рівні, адже першочерговим зараз є узгодження національних інтересів та пріоритетів транскордонного співробітництва всередині держави.

Європейська спільнота зацікавлена у створенні по всьому периметру своїх кордонів смуги сталого економічного розвитку, політичної і соціальної стабільності та добросусідства. Вона пропонує будувати майбутні відносини з суміжними східноєвропейськими державами на основі нової стратегії взаємостосунків. Суть сучасних геополітичних змін місця і ролі країн Центральної Європи в оновленій системі міжнародних відносин у Європі полягає в їх остаточному виході з відносно замкнутого поля („сірої смуги“) потенційної геополітичної

нестабільності, проміжного регіону між Сходом і Заходом та їх входженні до зони стабільності і колективної безпеки, єдиного європейського і євроатлантичного простору економічного розвитку і добробуту.

Інтеграція держав Центральної і Східної Європи в Європейський Союз призвела до зміни геополітичної ситуації на європейському континенті. Отже, набуває важливого значення вироблення нової філософії розвитку транскордонного співробітництва Євросоюзу і, відповідно, нової стратегії транскордонного співробітництва між державами Центральної Європи та України, заснованої на європейських принципах. Завдання формування нових форм транскордонних відносин є особливо важливим для прикордонних громад і регіонів України, яка з травня 2004 року набула статусу безпосереднього сусіда розширеного Європейського Союзу [10].

Розвиток транскордонного співробітництва – це потужна інвестиція в економіку України, і ті незначні кошти, які були б використані із державного бюджету на співфінансування проектів, на нашу думку, могли б повернутися їй у значно більшому розмірі. Однак у сьогоденних реаліях для України, особливо для її територій, процеси міжрегіональної інтеграції є новими, а тому потрібен певний час, щоб і на державному, і на регіональному рівнях усвідомити їх важливість і забезпечити організаційно-правові, фінансові та кадрові можливості для активізації участі регіонів у транскордонному співробітництві.

Висновки

Геополітичний статус транскордонного співробітництва України з центральноевропейськими державами піднявся на якісно вищий щабель. Україна може ефективніше вирішувати проблеми зміцнення транскордонних відносин не лише з кожною з центральноевропейських держав або їх регіональними об'єднаннями (Вишеград, Центральноевропейська ініціатива тощо), але й безпосередньо з Брюсселем та Страсбургом – на

рівні центральних загальноєвропейських інституцій. У свою чергу, з кожною державою – західним сусідом, та на рівні співпраці з прикордонними адміністративно-територіальними одиницями Україна може погоджувати і здійснювати спільні кроки в структурах ЄС, наприклад, для одержання тієї ж фінансової допомоги для реалізації спільних транскордонних проектів.

Крім того, в останній час з боку загальноєвропейських інституцій значно зріс практичний інтерес до розвитку співробітництва з Україною саме на нових східних кордонах ЄС. Про це свідчить, зокрема, таке. По-перше, керівні органи ЄС (зокрема – Європейська Комісія) самі декларують та ініціюють посилення і розширення різних форм транскордонної співпраці з Україною. На транскордонному, міжрегіональному рівні стосунки Україна – ЄС, взаємодія з ЄС та країнами-членами ЄС може бути навіть більш динамічною і ефективною, ніж на міждержавному рівні. По-друге, загальноєвропейські органи націлюють сусідні з Україною центральноевропейські держави на розвиток транскордонного, міжрегіонального співробітництва, фактично доручивши Польщі, Словаччині та Угорщині практичну реалізацію цього напрямку східної політики ЄС. Центральноевропейські держави самі активно пропонують нові плани і концепції транскордонного співробітництва з Україною, з-поміж яких варто виокремити спільну Австрійсько-угорську та Ніредьгазьку ініціативи 2003 року, Концепцію спільного розвитку прикордонних регіонів України і Угорщини.

Проаналізувавши напрями транскордонного співробітництва в Україні на цьому етапі, можемо чітко окреслити його основні пріоритети: зміцнення конкурентоспроможності регіонів; спрощення процесу перетину кордонів; укладання нових транскордонних угод на рівноправних умовах; розвиток центрів підтримки малого та середнього підприємництва в прикордонних регіонах, а також гармонізація українського законодавства з європейським,

що визначатиме надалі структуру формування європейської «доданої вартості» в Україні.

У боротьбі з чинниками негативного впливу на транскордонне співробітництво регіонів нашої державі слід врахувати зарубіжний досвід щодо навичок спільного планування розвитку прикордонних територій, а також щодо формування належної інфраструктури, необхідної для організаційно-правового, фінансового та кадрового обслуговування потреб кордонів.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про транскордонне співробітництво”. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004. - № 45. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1833-VI (1833-17) від 21.01.2010 .
2. Постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями». Відомості Верховної Ради України, 1993, № 36, ст.370. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1879-IV (1879-15) від 24.06.2004, ВВР, 2004, № 50, ст.534.
3. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] І.В. Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с.
4. Беленький П.Ю., Мікула Н.А., Герич В.П. Транскордонне співробітництво: проблеми і перспективи / ІРД НАНУ; Відповідальний редактор: Беленький П.Ю. - Львів, 1996. - 75 с.
5. Передрій О. До питання децентралізації у державному управлінні / Передрій О. // Транскордонне співробітництво: сучасні проблеми, перспективи розвитку: Науковий вісник ЗабДУ (серія «Економічні науки»). - 2004. - Вип. № 4. - С.13-21.

6. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів: соціолого-політологічний аналіз. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 320 с.
7. Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції / Гол. ред. С.І. Мітрьєва. – Ужгород: «Ліра», 2009. – 248 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки» // <https://search.liga.net>.
9. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=63&c=1412>
10. Кіш Є. Ткач Д. Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=254>
11. Котляр А. Тенденції транскордонного співробітництва України в контексті політики європейського сусідства. Режим доступу: <http://conf-cv.at.ua/forum/36-163-1>

Билак Д. Развитие трансграничного сотрудничества Украины в условиях глобализации.

В статье рассматриваются проблемы регионального развития и трансграничного сотрудничества в Украине в условиях политики европейского соседства. Показаны преимущества трансграничного сотрудничества в процессе интеграции страны в мировую экономику. Определены основные препятствия на пути к участию регионов в трансграничном сотрудничестве и предложены меры по их преодолению.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, региональное развитие, региональная политика, интеграция.

Рекомендації

Міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів» менеджменту та міжнародним робочим групам з імплементації проекту «Кордони для людей»

1. У дослідницькій роботі:

- в основу імплементації проекту «Кордони для людей» покласти «Систему індексації та моніторингу транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу» (СІМ), розроблену та представлену на конференції Інститутом транскордонного співробітництва (ІТС);
- запропонувати учасникам конференції протягом двох місяців подати свої пропозиції та зауваження до СІМ;
- координатору та партнерам Проекту узагальнити, проаналізувати та систематизувати внесені на конференції та після неї зауваження і пропозиції та підготувати кінцевий варіант СІМ, адаптований до умов та специфіки транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

2. В організаційній діяльності:

- при формуванні міжнародних робочих груп, що будуть здійснювати практичну роботу з реалізації Проекту, по можливості керуватися принципом рівності представлення у них експертів з прикордонних регіонів країн-учасниць;
- при визначенні кандидатур експертів проводити консультації з органами державної влади та місцевого самоврядування прикордонних регіонів країн-учасниць;

- затвердити окреме рішення з кількісного і персонального складу міжнародних робочих груп, враховуючи їх розподіл з різних напрямів (індексів);
- для забезпечення транспарентності всю проведену роботу висвітлювати на сайтах Проекту та ІТС.

3. У створенні Міжнародного Інституту транскордонного співробітництва (МІТС):

- при підготовці кінцевої редакції Статуту МІТС врахувати зауваження та пропозиції, внесені учасниками Конференції;
- координатору і партнерам визначити склад засновників МІТС;
- менеджменту Проекту забезпечити необхідні матеріально-технічні умови та підбір кваліфікованого персоналу для успішної роботи МІТС.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА

АРТЬОМОВ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат історичних наук, професор, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

БЛАК ДІАНА ЙОСИПІВНА – здобувач, провідний спеціаліст НН Інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

ВАЙНРАУХ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ – аспірант Закарпатського державного університету

ВАЩУК ОКСАНА МИКОЛАЇВНА – кандидат юридичних наук, професор, директор НН Інституту інформаційних технологій Закарпатського державного університету

ВАЩУК ФЕДІР ГРИГОРОВИЧ – доктор технічних наук, професор, ректор Закарпатського державного університету

ГАЙДОШ МАРІАН – доктор філософії, професор, керівник Інституту суспільних наук Словацької Академії наук в м. Кошице

ГАРАГОНИЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ – кандидат історичних наук, доцент, докторант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ГОБЛИК ВЛАДИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат економічних наук, заступник голови Берегівської районної державної адміністрації

ГОБЛИК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ – кандидат філософських наук, заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації

ГОРВАТ ЛЮБОВ – доктор, старший науковий співробітник Повітового музею Сату-Маре (Румунія)

ГОРОЖАНКІН ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ – заступник начальника Західного регіонального управління прикордонної служби України, генерал-майор прикордонних військ

ГРАД КОРНЕЛ – доктор, професор Західного університету імені Васіле Голдіша м. Арад (Румунія)

ДИНИС ГЕОРГІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ – кандидат юридичних наук (міжнародне право), професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету

ДОЧИНЕЦЬ НАТАЛЯ МИРОСЛАВІВНА – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету

ЄГОРОВА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА – старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді

ІЛЛАР КРИСТІНА ЯНОШІВНА – викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції Ужгородського національного університету, здобувач

ІЛІЄШ АЛЕКСАНДРУ – науковий співробітник кафедри міжнародних відносин факультету історії географії та міжнародних відносин Університету м.Орадеа (Румунія)

КАМПО ГЕОРГІНА МИХАЙЛІВНА – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Ужгородського національного університету

КАМПОВ ЛІЛІЯ ВАСИЛІВНА – провідний спеціаліст НН Інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету

КАГРІМАНОВ ДАВИД МУГУДІНОВИЧ – професор Російського державного університету торгівлі та економіки

КІШ ЄВА БЕРНАТІВНА – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції Ужгородського національного університету

КОВАЧ ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА – аспірант Національної академії аграрних наук України

КОНЕЧНІ СТАНІСЛАВ – кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької Академії наук в м. Кошице

КУЛЧАР ТІМЕА ФЕДОРІВНА – викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції Ужгородського національного університету, здобувач

МІТРЯЄВА СВІТЛАНА ІВАНІВНА – кандидат історичних наук, директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді, заслужений діяч науки і техніки України

НИКОЛАЙЧУК ВІТАЛІЙ ІВАНОВИЧ – доктор біологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, почесний академік вищої школи Угорщини, завідувач кафедри генетики, фізіології рослин і мікробіології Ужгородського національного університету

ПЕРЕДРІЙ ОЛЕКСАНДР САМІЙЛОВИЧ – кандидат економічних наук, професор, декан факультету економіки та туризму Закарпатського державного університету

ПРИХОДЬКО ВОЛОДИМИР ПАНАСОВИЧ – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді

П'ЯСЕЦЬКА-УСТИЧ СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Ужгородського національного університету

ТОМОРИ МІГАЙ – науковий співробітник кафедри суспільної географії та територіального розвитку Дебреценського університету (Угорська Республіка)

УСТИЧ ІВАН ІВАНОВИЧ – науковий співробітник Ужгородського відділу Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, старший викладач кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Закарпатського державного університету

УСТИЧ СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ – кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту транскордонного співробітництва, Надзвичайний і Повноважний Посол

ХОРГА ІОАН – науковий співробітник кафедри міжнародних відносин факультету історії географії та міжнародних відносин Університету м.Орадеа (Румунія)

ЦОКА КОНСТАНТИН ВАСІЛЕ – науковий співробітник кафедри міжнародних відносин факультету історії географії та міжнародних відносин Університету м.Орадеа (Румунія)

ШУЛІ-ЗАКАР ШТВАН – професор кафедри суспільної географії та територіального розвитку Дебреценського університету (Угорська Республіка)

Наукове видання

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Збірник наукових праць

Вип.4

**Ефективність транскордонного співробітництва через
міжнародний моніторинг та координацію діяльності
національних суб'єктів**

**Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Ужгород, 8-9 квітня 2011 року)**

Зміст видання є предметом відповідальності Інституту транскордонного співробітництва і необов'язково відображає точку зору Європейського Союзу.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Відповідальний редактор: С.І. Устич

Заступник відповідального редактора: І.В. Артьомов

Упорядкування: Д.Й. Білак

Верстка: А.А. Безверхній

Коректура: О.І. Гурчумелія, Л.І. Середа

Підписано до друку 04.08. 2011 р.

Формат 64x90. Ум.друк.арк. 21,4.

Тираж 300 пр. Замов.№ 2031

Віддруковано ПП Демідов А.А.:

88000 м. Ужгород, вул. Митрака, 25

Адреса редакції:

Україна, Ужгород, вул. Заньковецької, 89А,

тел.: (03122)66-20-51, тел./факс: (0312)61-25-35

Закарпатський державний університет

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №3340 від 16.12.2008 р.

Г 36   Геополітика України: історія і сучасність:
збірник наукових праць. Вип.4 / Матеріали міжнародної науково - практичної конференції “Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб’єктів”, м.Ужгород, 8-9 квітня 2011р.– Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 317с.

ISSN 2078-1431

У збірнику вміщено наукові статті, доповіді та повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб’єктів», проведеної в рамках реалізації проекту Програми прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 «Кордони для людей» в м. Ужгороді 8-9 квітня 2011 року.

Видання здійснене за фінансової підтримки Європейського Союзу.

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)

